

Hårsårt?

*En komparativ studie av to generasjoner
kvinner forhold til hår og hårfjerning*

Lisa Smith Walaas

Masteroppgave i sosiologi
ved institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

UNIVERSITETET I OSLO

15.oktober 2012

Hårsårt?

*En komparativ studie av to generasjoner kvinners
forhold til hår og hårfjerning*

Lisa Smith Walaas

© Lisa Smith Walaas

2012

Hårsårt? En komparativ studie av to generasjoner kvinners forhold til hår og hårfjerning

Lisa Smith Walaas

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Dette er en sammenlignende studie av kvinner i 50-60-åringene og kvinner i 20-årene, og deres forhold til hår og hårfjerning. Innsamling av datamaterialet ble gjort ved bruk av fokusgruppeintervju, og analysert med Ann Swidler og Mary Douglas sine perspektiver. Prosjektets hovedformål er å finne ut hvordan kvinnene forholder seg til hår og hårfjerning på leggene og under armene. Delmålene er å kartlegge hvilke kulturelle repertoarer kvinnene bruker når de snakker om hår og hårfjerning på seg selv og andre, og hvordan de bruker hår i definisjoner av seg selv.

Kvinnene skiller hårfjerningspraksisen sin ut fra parametrene synlighet og trygghet. I usynlige og trygge omgivelser er det ikke nødvendig å fjerne hår, men i synlige og utrygge omgivelser er det mer presserende. Kvinnene bruker et renslighetsrepertoar og et velværepertoar, som innebærer henholdsvis en sterk og en svak moralsk plikt når de snakker om hår i usynlige og trygge omgivelser. Når kvinnene snakker om reaksjoner de har hatt på andre kvinners hår, bruker de godt voksne kvinnene et normalitetsrepertoar og de yngre kvinnene et naturlighetsrepertoar. Disse repertoarene har implikasjoner for legitimiteten av reaksjonene deres, ved at de godt voksne kvinnene anser reaksjoner på andre kvinners hår som legitime, mens naturlighetsrepertoaret til de yngre gjør enhver reaksjon illegitim.

Kvinnene bruker hår som middel i definisjoner av seg selv. Kvinnene i 50-60-årene konstruerer stereotyper som de tar avstand fra. Dette gjør at de fremstår som pragmatiske og normale, og forblir et usynlig referansepunkt. De stiller seg ikke kritiske til den hårløse normen, men ser det heller som et gode at de kan vise omgivelsene sine at de har overskudd til å ta vare på seg selv. Kvinnene i 20-årene har seg selv som eksplisitt referansepunkt ved å bruke et feminitetsrepertoar i definisjoner av seg selv, men til forskjell fra de godt voksne kvinnene, har de et ambivalent forhold til normens virke i deres liv.

Forord

Takk til:

Alle som har snakket med meg om barbering, om det er på fest eller middasselskap – dere har alle vært en kjempehjelp, uten å vite det selv.

Informantene som stilte til intervju. Takk for at dere delte deres historier, erfaringer og tanker.

Veileder Anne Krogstad, for eksepsjonelt god sosiologisk fantasi og undring.

Biveileder Helene Aarseth, for et nytt blikk.

Mellomleddene mine, som ikke kan nevnes med navn, for hjelp med rekruttering av informanter.

Samtalepartnere og gjennomlesere: Sven Larsen og Merete M. Stuedal.

En særlig takk rettes til Ida Heisaas og Aina Aasland for tilbakemeldinger.

Og, uten Vigdis Arnesen, ville ikke prosjektet blitt som det har blitt. Tusen takk.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Forskningsspørsmål	2
1.1.1	Håravgrensing	3
1.2	Tidligere forskning	3
1.3	Lesereisen	8
2	Teoretisk tilfang	10
2.1	Swidlers kulturteoretiske kontekst.....	10
2.1.1	Swidlers kulturanalytiske begreper	11
2.1.2	Stabile og ustabile liv	13
2.1.3	Kulturelle koder.....	14
2.2	Douglas: Æsj betyr mer enn du tror.....	15
2.2.1	Skitt og anomali	15
2.2.2	Skitt, kropp og moral.....	16
2.3	Hvordan skal jeg bruke de teoretiske perspektivene?.....	18
2.3.1	Hvordan henger teoriene sammen?	19
3	Metode.....	21
3.1	Da det hele begynte: Det uformelle forarbeidet	21
3.1.1	Fra erfaring til valg av metode	22
3.2	Fokusgruppeintervju	23
3.2.1	Rekruttering av informanter	25
3.2.2	Utvalg og sammenligning	26
3.2.3	Intervjuguiden	28
3.2.4	Gjennomføringen av intervjuene.....	30
3.3	Å ta vare på informantene sine: Etikk	31
3.4	Nærhet og distanse: Relasjonen mellom forsker og informanter	32
3.5	Analysearbeidet	34
4	Hår, hygiene og velvære.....	37
4.1	Når man ikke ”må”	37
4.2	Hår på legger og under armene.....	39
4.2.1	Rutineaktiviteter	39
4.2.2	(U)synlighet: ”Du føler deg fin alene”	40

4.2.3	Velværepertoarets tosidighet blant de yngre kvinnene	42
4.2.4	Barberingsboikott – de yngre kvinnenes opposisjon.....	43
4.3	Sammenligning av repertoar og deres moralske betydning.....	44
4.4	Avslutning	48
5	Reaksjoner på hår	49
5.1	Når man ”må”	49
5.2	På hvilke måter reageres det på hår?	50
5.3	50-60-åringene: ”Hun var veldig spesiell altså” – historier om <i>de andre</i>	50
5.3.1	Noen andre som sentrum for fortellingen – det usynlige referansepunktet	53
5.4	20-åringene: ”Det er jo fælt å tenke sånn”	55
5.4.1	”Uff, det høres så fælt ut” – de illegitime reaksjonene	57
5.5	Reaksjoner fra andre	58
5.5.1	Skrapen hjemme	58
5.5.2	Tilsnakk som kos og kritikk	59
5.6	Sammenligning mellom gruppene: Stabile og ustabile liv?	60
5.7	Avslutning	62
6	Hår som anomali	63
6.1	50-60-åringene: ”Det henger ikke på greip, altså”	63
6.1.1	Det store kræsjet.....	66
6.2	20-åringene: ”Det er jo en veldig naturlig femininitet”	67
6.2.1	Reaksjonsspekter fra ”æsj” til ”kult”	68
6.3	Sammenligning mellom gruppene	69
6.4	Avslutning	71
7	Stereotypier og motstand.....	72
7.1	”Hårete kvinner”	72
7.2	Hva man ikke vil være	73
7.2.1	50-60-åringene: ”Såne ekle, gamle damer”	74
7.2.2	20-åringene: ”De kan ikke vite at dette er sånn man egentlig er”	75
7.2.3	Definisjoner av dem selv	77
7.3	Hår som kulturell kode	78
7.3.1	50-60-åringene: Sunnhetstegnet	79
7.3.2	20-åringene: En hårete kropps begrensninger	80
7.3.3	Det gode versus det onde	82

7.4	Et sårbart postludium?	82
7.4.1	”Jeg kjenner at jeg rødmer”	82
7.4.2	Det er et sårt punkt	84
7.5	Avslutning	85
8	Konklusjon	86
8.1	Hva så?	88
	Litteraturliste	90
	Vedlegg Intervjuguiden	95

1 Innledning

For noen år tilbake var jeg på hytta med familien. I en av mange diskusjoner begynner vi å diskutere kroppshår. Jeg er i en ”hvorfors fase” i livet, hvor det går sport i å være kritisk til den gjengse praksis. Jeg utnevner meg selv til foredragsholder, inntar scenen og improviserer en lengre monolog. Jeg diskuterer høyløst med meg selv for å finne plausible forklaringer, og jeg proklamerer den ene hypotesen etter den andre, med temaet: Hvorfor må kvinner fjerne kroppshår? Faren min, som tålmodig lytter til sin oppvokste datter, snur seg vekk fra oppvasken, og mot meg, og han stiller meg spørsmålet: Men kan du ikke bare slutte?

Etter fars tilsynelatende enkle spørsmål (som jeg på det tidspunktet ikke klarte å svare på), begynte jeg å se rundt meg. Jeg la merke til at jeg aldri så hår på andre kvinner. Under de korteste kjoler på sommeren kunne jeg tidvis skimte litt fjon på låret, men leggene var glatte. Jeg så også på meg selv. Uten å tenke over det er hårfjerning en del av livet mitt, og jeg vet hvilke regler som gjelder, og jeg vet når jeg bryter dem. Jeg bet meg også merke i en hårfjerningsreklame jeg så: En kvinne sitter på kanten av et badekar og fjerner et tynt lag med barberingsskum hun har på leggen. Hun smiler fornøyd, og trekker inn lukten av blomster fra kremen. Hun kjenner lykkelig på sine silkeglatte legger etter at håret er fjernet. Andre gangen jeg så reklamen la jeg merke til noe underlig: Det er ikke noe hår som blir fjernet, det er bare skum. Jeg har til nå ikke sett en hårfjerningsreklame hvor en kvinne faktisk fjerner hår, jeg har bare sett kvinner som fjerner skum fra hårfrie legger og armhuler.

Å fjerne hår på leggene og under armene er vanlig praksis for kvinner i vår del av verden. I litteraturen på feltet blir ikke hårfjerning behandlet som en triviell skjønnhetsinvestering, men som et kulturelt fenomen, og i mange tilfeller et kulturelt krav. Normen setter seg i kroppen og blir en del av individets emosjonelle forhold til seg selv og til andre (se for eksempel Ferrante 1988; Tiggemann og Kenyon 1998; Toerien og Wilkinson 2004). Kvinnekroppen, som en glatt og hårfri kropp, naturligjøres, hvor kvinnekroppen i sin ”naturlige” tilstand er hårløs. Mengden forskning på dette fenomenet samsvarer ikke med utbredelsen av det.

Tiggemann og Kenyon (Tiggemann og Kenyon 1998:874) foreslår at hovedgrunnen til at hårfjerning får så lite oppmerksomhet i forskningen, er at praksisen er så sosialt normativ at det ikke stilles spørsmål ved den. Hope (1982) poengterer at dette ikke sier noe om praksisens relevans, og tvert imot at praksiser som blir tatt for gitt i en kultur, ofte kan være de viktigste

for å oppnå en forståelse av kulturen (Hope 1982:93). Dette prosjektet er kultursosiologisk i sin natur, og siktemålet er å utvikle en tydeligere forståelse av hår og hårfjerning.

1.1 Forskningsspørsmål

Dette prosjektet er ikke et frigjøringsprosjekt fra den glattbarberte jernhåndens grep om kvinnen, men et synliggjøringsprosjekt. Dette springer ut av oppfattelsen av at: "[...] women's body hair remains an area of silence and blankness" (Lensnik-Oberstein 2006:2). Det er blitt gjort mest forskning med en kvantitativ metodologi, eller kvalitativ forskning med skrevet tekst eller bilder som empiri. Det er, etter min viten, ikke blitt gjort kvalitative undersøkelser hvor noen har pratet med kvinner som ikke har et "hårproblem", eller som har latt håret gro som et Garfinkle-inspirert "breaching experiment" (Fahs 2011), hvor man bryter en norm for å synliggjøre dens konstruksjonsprosess (Silverman 2010:107). Fenomenets usynlighet, og at det er vitenskapelig underutforsket, har vært ledende i utarbeidningen av forskningsspørsmålene denne oppgaven fokuserer på. At det ikke er gjort kvalitative undersøkelser, hvor man snakker med kvinner, har også vært motiverende.

Siden hår og hårfjerning er lite forsket på, utarbeidet jeg et bredt hovedspørsmål som paraply for forskningsprosjektet:

Hvordan forholder kvinner i 20-årene og kvinner i 50-60-årene seg til hår og hårfjerning på leggene og under armene?

Spørsmålet legger åpenbart opp til et komparativt forskningsprosjekt, noe jeg vil redegjøre for senere. Konseptet *å forholde seg til* er diffust. Her refererer jeg til praktiske aspekter ved hårfjerning (når "må" man fjerne hår, og når "må man ikke"?), men mest til hvordan de snakker om, og forklarer sine reaksjoner og følelser knyttet til hår og hårfjerning.

Hovedspørsmålet spesifiseres med tre underspørsmål. Med utgangspunkt i Ann Swidlers analyseverktøy ønsker jeg å svare på følgende:

1) Hvilke kulturelle repertoarer bruker kvinnene når de snakker om hår og hårfjerning på seg selv og på andre?

I dette spørsmålet skal vi se på hvordan kvinnene bruker kulturelle ressurser for å forklare sin egen praksis overfor seg selv og andre, og implisitt i spørsmålet skal vi også se implikasjoner av repertoarbruken med tanke på deres stabile eller ustabile liv.

Jeg ønsker også å svare på:

2) *Hvordan bruker de hår i definisjoner av seg selv?*

Her vil jeg se på hvordan kvinnene bruker hår og hårfjerning til å definere seg selv og andre med hår eller hårfjerning som katalysator.

3) *På hvilke måter forholder de seg til hår som en kulturell kode, og hvordan kommer dette til uttrykk hos kvinnene?*

Med dette spørsmålet vil jeg se på både hva de sier de *gjør* med tanke på hår, og *hvordan de snakker om* sine egne vurderinger og følelser knyttet til hår som en kulturell kode. Jeg ønsker også å svare på:

På hvilke måter kan hårfjerning knyttes til moral?

På hvilke måter forstår kvinnene hår som en anomali?

Disse spørsmålene blir svart på som implikasjoner og supplement til de foregående spørsmålene, og henger dermed tett sammen med de tre underspørsmålene.

1.1.1 Håravgrensing

Det er nok ingen overraskelse hvis jeg forteller deg at kvinner har hår på hele kroppen, slik alle mennesker har. Jeg har valgt å avgrense hårområdene på kroppen til armhuler og legger. Denne avgrensningen er gjort fordi dette håret er mer synlig i det offentlige rom, da det ved valg av klær kan *ses* (i motsetning til kjønns hår). Kvinner har også hår på armene og i ansiktet. Det er ikke like vanlig å fjerne dette håret, som det er å fjerne hår fra leggene og armhuler. Jeg er spesielt interessert i hår under armene og på leggene, for dette er hår alle kvinner har, og dette er hår mange kvinner fjerner¹.

1.2 Tidligere forskning

Kroppshår blir i litteraturen på feltet behandlet som et strukturerende symbol primært for kjønn og seksualitet. Det vil si at hvor man har hår, og hvor mye hår man har, er en av de

---

¹ Når jeg i oppgaven skriver "hår" refereres det eksklusivt til hår under armene og på leggene med mindre noe annet spesifiseres.

tingene som symboliserer kjønnsstilhørighet. Biologisk sett har kvinner potensialet til å ha lik hårdistribusjon som menn, men med ”normal” hormonbalanse vil kvinners behåring følge feminine mønstre (Ferrante 1988:223). På den annen side er det vanskelig å fastslå hva som er ”normal hårvekst” blant kvinner, på grunn av utbredelsen av å fjerne det (Keegan, Liao og Boyle 2003:328). Selv om det er variasjoner med tanke på hårvekst blant henholdsvis kvinner og menn, er det kun kvinner som blir anset som syke hvis de har ”for mye hår”, ved at den medisinske termen ”hirsutism” kun brukes om kvinner - en betegnelse uten kartlagte kriterier for grensen mellom ”normal” og ”for mye” hårvekst (Keegan, Liao og Boyle 2003:328). Dette er en sterk indikasjon på at kroppsbehåring er et sosialt anliggende, og at modifisering av kroppshår ikke kan reduseres kun til biologiske prosesser. Kropp er et biologisk utgangspunkt som blir fortolket, og hår (eller fraværet av hår) er et av symbolene som blant annet knyttes til kjønnsidealene (Ferrante 1988:221; Synnott 1987; Toerien, Wilkinson og Choi 2005:399).

Det er blitt gjort en del forskning på kvinner som har ”for mye hår” (se for eksempel Ferrante 1988; Keegan, Liao og Boyle 2003; Simpson 1986), men få har fokusert på det faktum at veldig mange kvinner fjerner hår under armene og på leggene, selv om de ikke har ”for mye”. Kvantitative undersøkelser (gjort i Storbritannia, Australia og USA) støtter antakelsen om en *hårløs norm* som retter seg mot kvinner (Basow 1991; Tiggermann og Kenyon 1998; Tiggermann og Lewis 2004; Toerien, Wilkinson og Choi 2005; Tiggermann og Hodgson 2008), og ikke i like stor grad menn, selv om dette er et voksende fenomen (se for eksempel Boroughs, Cafri og Thomson 2005; Martins, Tiggermann og Churchett 2008). Det understrekes at hårfjerning blant kvinner er underutforsket, noe som muligens er en indikator på at praksisen tas for gitt: ”[T]he practice of removing unwanted body hair [...] is so socially normative in Western culture as to go unremarked” (Tiggermann og Lewis 2004:381). Kvinners kroppsbehåring og hårfjerningspraksiser er lite utforsket innen akademia, men det finnes noen forskningsprosjekter med dette som tema, og litteraturen støtter hverandre i sine funn.

Hope (1982) undersøker utviklingen av den hårløse normen ved å analysere reklamer for hårfjerningsprodukter i skjønnhetsblader fra cirka 1910-1945, rettet mot amerikanske, hvite middelklassekvinner. Ved slutten av denne perioden var hårfjerning etablert som norm. Det vil si at reklamene ikke lenger trengte å fortelle kvinner *hvorfor* de skulle fjerne hår, men tilbød produkter til et kjøpende publikum. Hope bemerker at fremveksten av den hårløse

normen følger en parallell utvikling med fokuset på renslighet: "In short, one's goodness and value as a human being came to be identified with one's attention to rather stringent personal hygiene routines" (Hope 1982:98). Siden hår på kvinnekroppen ble sett på som noe skittent, ble hårfjerning et middel for å uttrykke sin menneskelige moral og godhet som kvinne. Hope understreker at reklame ikke kan forstås som en forklaring på at kvinner fjerner hår. Hun mener at selv før det ble vanlig for kvinner å fjerne hår på leggene og under armene, var det etablerte ideer om at var stygt og uønsket. Reklamens makt ligger i å amplifisere allerede eksisterende tendenser: Reklame viser oss ikke kun hva vi ønsker å være, men også hva vi er (Ferrante 1988:227). Hopes analyse indikerer at den hårløse normen har utviklet seg over tid. Det kan dermed tenkes at eldre kvinner forholder seg annerledes til hårfjerning enn yngre kvinner. I Toerien, Wilkinson og Chois (2005) kvantitative forskningsprosjekt inkluderer de aldersvariabelen ved måling av hårfjerningshyppighet blant kvinner i Storbritannia. Uventet, ut fra deres hypoteser, kunne de ikke finne sammenhenger mellom alder og hårfjerning, siden for få av de eldre kvinnene ikke fjernet hår. De mener dette støtter antakelsen om at den hårløse normen gjelder *alle* kvinner (Toerien, Wilkinson og Chois 2005:404).

Basow og Braman (1998) undersøker i sin studie hvordan kvinner med synlig hår blir oppfattet. De viste to videoer til to forskjellige grupper, én viste en kvinne med hår på leggene og under armene, og én viste en kvinne uten hår på leggene og under armene. De finner at kvinnen med hår blir sett på som mindre intelligent og sosial, mindre positiv og glad, mindre feminin, og mer sterk og aggressiv enn den hårløse kvinnen. Toerien og Wilkinson (2004) finner i sin kvalitative spørreundersøkelse at de kvinnelige respondentene deres oppfatter kvinners kroppsbeholdning innen dikotome begrepspar, hvor hårløshet blir tillagt positive verdier, og hår negative. Videre finner de at den hårløse normen forsterkes i sosiale omgivelser, ettersom informantene rapporterer at de blir sanksjonert i sosiale situasjoner hvis de ikke har fjernet hår, enten ved stirring, kommentarer, råd eller mobbing. Disse undersøkelsene støtter antakelsen om den hårløse normen, ved at den opprettholdes blant annet med negative reaksjoner, assosiasjoner og sanksjoner.

Fahs (2011) sammenstiller i sin artikkel hår på kvinnekroppen til sexistiske- og heteronormative diskurser. Ved å følge et kjønnsfag på et amerikansk universitet hvor studentene (nesten bare kvinner) fikk i oppgave å la være å fjerne hår på kroppen over en gitt periode og rapportere deres erfaringer, finner Fahs at opplevelsene til studentene sentrerte seg rundt tre primærakser. Den første er direkte eller forventet homofobi, hvor studentene

opplevde at håret på kroppen rokket ved deres seksuelle identitet, enten ved ”å avsløre” offentlig at de ikke var heterofile, eller ved at folk antok at de nå hadde begynt å like jenter. (Eller i ett tilfelle hvor moren til en lesbisk kvinne trodde hun brukte dette som en unnskyldning til å forberede seg til en kjønnskifteoperasjon.) Den andre er bekymringer for å avvike fra tradisjonelle kjønnsforventninger, ved at flere av kvinnene måtte bruke mye tid på å fortelle venner og familie at de fortsatt var kvinner. Den siste omhandler menns (og mest mannlige kjæresters) eierskap over kvinnekroppen. Funnene hennes indikerer hårs sammenheng med kjønnsidentitet og seksualitet. Kvinnene i studien opplever på kroppen hvilke implisitte forventninger som stilles til dem som kvinner, og de blir direkte satt til ansvar for å forsvare sitt kjønn og sin legning når forventningene ikke innfris. Tiggermann og Lewis (2004) finner i sin kvantitative studie at reaksjoner på kvinners kroppsbehandling stikker dypt. I deres undersøkelse ser de en sammenheng mellom kvinners kroppshår og reaksjoner i form av vemmelse, noe de mener er en indikasjon på at hårfjerning innebærer et moralsk aspekt. Kvinnene som deltok i undersøkelsen reagerer med avsky også på sitt eget hår, og i det avsluttende avsnittet kommer de med et lite sukk: ”[...] it is sad that a woman’s attitude toward her own body should be linked to feelings of disgust” (Tiggermann og Lewis 2004:386). Disse studiene viser at hår er et sterkt symbol på kjønnsidentitet og seksualitet. I tillegg til de relasjonelle møtene, hvor kvinnene i Fahs prosjekt må forsvare sitt kjønn og legning, viser Tiggermann og Lewis hvordan den hårløse normen også er selvoppretholdende, ved at kvinner reagerer med avsky på sitt eget kroppshår.

I tillegg til de empiriske studiene gjennomgått over, fremstilles det også antakelser om *hvorfor* den hårløse normen eksisterer og står sterkt i vår kultur. Det foreslås blant annet at bestrebelser etter å beherske og fjerne kroppshår kom som en motreaksjon til en avkjønning av offentligheten (se blant annet Ferrante 1988:230; Hope 1982:98). Ved at kjønn i mindre grad defineres ut fra stratifisert arbeidsdeling og ubalanse i muligheter, estetiseres kjønn for å opprettholde en polarisert kjønnsorden, hvor hår er et av flere strukturerende symbol (se blant annet Synnott 1987; Toerien og Wilkinson 2003:340; Wolf 1992). Denne tesen viser til hårs strukturerende posisjon i distingvering mellom kjønnene, hvor avkjønning av offentligheten står kausalt forbundet med kvinners hårfjerningspraksiser.

En annen mulig forklaring til normens gjennomslag, er at når kvinner fjerner hår fra kroppen, fjerner de også noe som symboliserer deres seksuelle modenhet som kvinne. Blant andre Hope (1982) og Toerien og Wilkinson (2003) fremmer ideen om at feminitet og mangel på

”voksne” kvaliteter henger sammen. Det vil si at kvinners arbeid med å fjerne hår praktiseres for å gjøre kroppen mer barnlig, og dermed mer feminin. Dette idealet står i relasjonell motsetning til et maskulinitetsideal, som blant annet innebærer hår på kroppen som et symbol for styrke og virilitet, og hvor barnliggjøringen av kroppen leder til passivitet og avhengighet. På den annen side viser forskning at hårfjerning blant menn er et voksende fenomen (se blant annet Boroughs, Cafri og Thomson 2005; Martins, Tiggermann og Churchett 2008), men til forskjell fra kvinners forhold til hår og hårfjerning korrelerer ikke hårfjerning blant menn med deres opplevelse av selvverdi, og det kan dermed tenkes at hårfjerning blant menn i større grad er knyttet til utseende enn til deres selvfølelse, og vil dermed ha færre negative konsekvenser hvis man lar det være enn for kvinner (Martins, Tiggermann og Churchett 2008:315).

I litteraturen på feltet utkrystalliseres noen ”mantra” som er gjennomgående. For det første er det enighet i at hårløshet og femininitet er knyttet sammen. Det vil si at hår (og fjerning av det) har sammenheng med kjønnsidentitet, og en forståelse av kjønn og seksualitet. For det andre vektlegges ungdommelighet som en sentral del av det kvinnelige skjønnhetsidealet (se blant annet Clarke og Griffin 2008; Tiggermann og Lewis 2004). For det tredje enes forfatterne i at det hårløse aspektet ved femininitetsidealet (og dermed ungdommelighetsidealet) er underutforsket (Tiggermann og Kenyon 1998:874). Kvinners hårløshetskrav er normativt, og dermed er hårfjerning et sentralt aspekt ved å konstituere seg selv som kvinne. Fra dette perspektivet kan man ikke betrakte fjerning av kroppshår som en triviell praksis, men noe som bekrefter og reproducerer en ”riktig” femininitet (Toerien og Wilkinson 2003: 335). Ved at en hårløs kvinnekropp er en ”riktig” kvinnekropp, har dette implikasjoner for de valgmuligheter og handlingsrom kvinner har med tanke på sin egen kropp. Som Toerien og Wilkinson skriver: ”[B]ecause the vast majority of women remove their hair, feminine hairlessness comes to seem ’natural’; to not remove hair is thus not a legitimate option” (Toerien og Wilkinson 2003: 343). Det vil si at valget om å begynne å fjerne kroppshår står mellom to alternativer, som ikke er likeverdige, idet det ene bekrefter normen, mens det andre bryter med den. Det er et underliggende mantra som klinger i en feministisk toneart: Kvinners kropp er ikke sosialt akseptert slik de er fra naturens side, og den legitime kvinnekroppen er modifisert og estetisert, diktert av normer rettet mot den legitime, hårløse kvinnen.

De som har tatt ”normalen” under lupen, og utforsket hårfjerningspraksiser blant kvinner, har funnet at det er stor hyppighet i Storbritannia, USA og Australia. Etter min viten har det ikke blitt gjort kvantitative undersøkelser i norske omgivelser, men gitt at vi tilhører den samme ”vestlige kulturen”, er det ikke utenkelig at de samme tendensene er å se her.

Faglitteraturen fokuserer på *at* det er en hårløs norm, og *hvorfor* dette er tilfellet. Få har sett på *hvordan* kvinner forholder seg til hår og hårfjerning på daglig basis og i sine levde liv. Jeg ønsker ikke å posisjonere oppgaven innen to av de dominerende måtene å håndtere et slikt tema på, nemlig enten å se kroppsmodifisering som en utelukkende frivillig aktivitet, eller som internaliserte sosiale normer (Weitz 2001:669). Jeg har heller ikke et eksplisitt feministisk premiss, men kategoriserer heller oppgaven innen kultursosiologien, hvor hår og hårfjerning ikke per definisjon er undertrykkende eller reduseres til kjønn. Jeg vil utforske hvordan kvinner i to aldersgrupper forholder seg til den hårløse normen, og hvilke kulturelle ressurser de bruker i sine fortellinger om hår. Med dette ønsker jeg ikke å underdrive normens makt, men heller ikke behandle informantene mine som kulturelle marionettfigurer uten refleksiv kapasitet og mulighet til å geberde seg på forskjellig vis i forhold til hår og hårfjerning.

1.3 Lesereisen

For å svare på spørsmålet *Hvordan forholder kvinner i 20-årene og kvinner i 50-60-årene seg til hår og hårfjerning på leggene og under armene?* skal vi etter innledningens slutt i kapittel 2 penetrere det teoretiske tilfanget for dette prosjektet. Her vil jeg redegjøre for Ann Swidlers kulturanalytiske begreper, samt Mary Douglas sin forståelse av det skitne, anomalier og moral. Jeg vil deretter, i kapittel 3, synliggjøre hvordan forskningsprosessen har vært, hva jeg har gjort og hvordan. I kapittel 4 begynner analysen. Her vil jeg bruke Swidlers analyseverktøy for å svare på hvilke repertoar kvinnene bruker når de snakker om hår og hårfjerning på seg selv, mens kapittel 5 fokuserer på hvilke repertoar de bruker når de snakker om andre kvinner. Kapittel 6 tar for seg hår som anomali og svarer på *hvilke måter kvinnene forstår hår som en anomali?* Dette kapitlet henger tett sammen med kapittel 7, hvor vi skal se hvordan de bruker hår i definisjoner av seg selv, men også på hvilke måter de forholder seg til hår som en kulturell kode, og hvordan dette kommer til uttrykk hos kvinnene. De mange underspørsmålene vil til slutt summeres til et samlet svar på hovedspørsmålet for denne

oppgaven, og ved reisens slutt har vi trolig mer innsikt i hvordan to generasjoner kvinner forholder seg til hår og hårfjerning.

2 Teoretisk tilfang

Utgangspunktet for denne oppgaven er en genuin fascinasjon og undring over hva dette fenomenet er, og hvordan kvinner forholder seg til den vanlige praksisen å fjerne hår på leggene og under armene. Jeg ønsket å finne en teoretisk plattform som ikke drepte forundringen min, men heller holdt den i live. Jeg ville finne en teori som la til rette for at informantenes fortellinger stod i fokus, og at informantenes stemmer kunne holdes klare i analysen. Med dette så jeg Ann Swidlers analyseverktøy som nyttige. For å unngå å bruke teori for teoriens skyld, vil jeg trekke ut de teoretiske elementene jeg mener best vil belyse de sentrale punktene i denne oppgaven. I tillegg til Swidler vil jeg benytte meg av Mary Douglas sine betraktninger om skitt, anomalier og moral. Hennes konsepter kan fortelle oss noe om hvordan hår passer eller ikke passer på kvinner, og videre hvordan dette kan belyse hårs moralske posisjon i kvinnenens liv. Som supplement til Douglas sine betraktninger rundt sammenhengen mellom moral og det skitne, vil jeg trekke inn Crossleys kroppsteknikker, samt Haugs betraktninger om at moral er kjønnnet.

2.1 Swidlers kulturteoretiske kontekst

For å forstå noen av de sentrale begrepene jeg velger å bruke i denne oppgaven, ser jeg det som nødvendig å redegjøre for Swidlers kulturanalytiske fremgangsmåte og posisjonere henne innen et kultursosiologisk landskap.

I sin rekonseptualisering av hvilken rolle kultur spiller i våre liv, videreutvikler og kritiserer Swidler blant annet Geertz. Lenge har Geertz sin definisjon av kultur stått sterkt. Han definerer kultur som:

[...] a historically transmitted pattern of meanings embodied in symbols, a system of inherited conceptions expressed in symbolic forms by means of which men communicate, perpetuate, and develop their knowledge about and attitude toward life (Geertz 1973:89).

Kultur er, ifølge Geertz, historisk utviklede meningssystemer konstituert i symboler som mennesker bruker for å utvikle kunnskap om og forme deres holdninger til livet. Swidler mener denne definisjonen skaper et kunstig bilde av hva kultur er, og hvordan kultur brukes. Geertz sin kulturforståelse impliserer en relativt *stabil og enhetlig kultur*. Den enhetlige forståelsen av kultur leder til to empiriske feilslutninger: For det første utelater dette muligheter for kulturell variasjon og inkonsistens. For det andre fordrer dette uniforme

handlingsmønstre av de kulturelle brukerne. Sett at kultur var enhetlig ville man anta at mennesker innen samme kulturelle kontekst ville handlet likt, samt at det enkelte individ ville handlet konsekvent i forskjellige situasjoner. Å fange opp hvordan kvinnene i denne studien eventuelt forholder seg ulikt til hår og hårfjerningspraksiser, er et kulturbegrep som dette ikke egnet. Det blir for statisk, og evner heller ikke å fange opp hvorvidt følelser og praksis knyttet til hår er situasjonelt betinget – hvilket synes som en rimelig antakelse.

Swidler mener at hvis man forstår kultur som relativt stabil og enhetlig, har man ikke mulighet til å utforske mulige konkurrerende kulturelle fortellinger. I analyse av kultur tar Geertz utgangspunkt i en kulturell begivenhet, og argumenterer for dens betydning for sosialt og kulturelt liv gjennom tykke beskrivelser av det kulturelle fenomenet. Swidler er enig i at symboler er et verktøy som skaper og opprettholder handling i et gitt samfunn, men er kritisk til at dette skal være utgangspunktet for å analysere kultur:

By making the cultural event central in his account, Geertz makes it hard to ask how central it is in the lives of his participants. All culture is vividly lived, because he examines it only at its peak and for those most centrally involved in it (Swidler 2001:20).

Med utgangspunkt i kritikken hennes utvikler Swidler en kulturalanalytisk fremgangsmåte som tar utgangspunkt i *de kulturelle brukerne* (og ikke den kulturelle begivenheten). Dette muliggjør spørsmålet om hvordan aktører navigerer mellom potensielt konkurrerende kulturelle fortellinger, ved å anvende kultur som ikke nødvendigvis er statisk og enhetlig, men preget av variasjon og motstridende elementer (Swidler 2001:12-13). I denne studien står kvinnene jeg har snakket med i sentrum for analysen, og vi skal blant annet se hvor mye krefter og engasjement de legger i hår og hårfjerning. Med Geertz sin kulturalanalytiske fremgangsmåte, ville hår og hårfjerning vært sentralt for alle kvinnene siden hår og hårfjerning ville vært utgangspunktet for analysen. Med Swidlers analysetilnærming kan man se variasjoner i engasjement, og også hvor sentralt hår og hårfjerning er i livene til kvinnene, siden de står i sentrum for analysen.

2.1.1 Swidlers kulturalanalytiske begreper

I løpet av livet møter vi på utallige dilemmaer og situasjoner som tidvis kan virke uoversiktlige og nesten alltid kompliserte, og vi trenger strategier for å forholde oss til og takle disse. Swidler mener vi ikke burde se på mennesker som ”kulturelle dophuer” (Swidler 1986:277), men heller som kompetente brukere av kultur i møte med verden og vår egen

hverdag. Våre omgivelser endrer seg, og våre selv endrer seg. Vi trenger kulturelle ressurser for å takle og forholde oss til endringer i oss selv og verden rundt oss. Med utgangspunkt i hennes antakelse om at vi er kompetente, kulturelle brukere, utvikler hun en forståelse av kultur som er mindre enhetlig og mer fragmentarisk enn definisjonen gitt av Geertz. Hun mener vi heller bør forstå kultur som *en verktøykasse*:

We must think of culture less as a great stream in which we are all immersed, and more as a bag of tricks or an oddly assorted tool kit [...] containing implements of varying shapes that fit the hand more or less well, are not always easy to use, and only sometimes do the job (Swidler 2001:24).

Swidler definerer altså kultur som et sammensatt repertoar av verktøy som fungerer mer eller mindre godt i forskjellige situasjoner. Kultur tilbyr dermed et mangfold av strategier som den enkelte kan ta i bruk for å nå sine mål og skape et meningsfylt liv og selv. I boken *Talk of love* (2001) tar Swidler i bruk sin kulturanalytiske tilnærming når hun intervjuer middelklasseamerikanere om kjærlighet. I motsetning til konsistente og sammenhengende historier med et felles rasjonale, fortalte informantene historier med motstridende holdninger og argumenter for hvorfor de var gift, hvem de forelsket seg i, og hva kjærlighet egentlig er. Det inkonsistente og usammenhengende betrakter Swidler som en positiv ressurs: Når en del av det kulturelle verktøyet ikke holder mål, eller er dekkende, kan den enkelte ta i bruk andre deler av sitt kulturelle repertoar for å støtte opp om livet de lever (Swidler 2001:27, 30, 180).

Mennesker bruker kultur i forskjellig grad. Noen kan formulere seg ved hjelp av anekdoter, kulturelle formuleringer og historier, og navigere mellom forskjellige kulturelle ressurser, mens andre kan repetere et par fraser eller formler igjen og igjen (Swidler 2001: 46). Dette betyr ikke nødvendigvis at man er distansert fra det rike kulturelle repertoaret man har tilgjengelig, men at man ser sine grunnleggende ideer eller holdninger som tilstrekkelige (Swidler 2001:48). Vårt kulturelle univers er altså større enn de delene den enkelte velger å bruke. Dette vil si at vi er *kritiske* kulturelle brukere, hvor vi tar avstand fra visse kulturelle ressurser og bruker andre:

We always select among cultural competitors for our engagement, so that our cultural universe is much wider and more diverse than the culture we make fully our own (Swidler 2001:15).

Den kulturelle skepsisen (Swidler 2001:14) spenner fra politiske valg, religiøs tilhørighet og fundamentale personlige holdninger, til mer hverdagslige problemstillinger med tanke på klesvalg, musikksmak og middagsmat. Vi gjør kontinuerlig et seleksjonsarbeid hvor vi tar avstand fra noe og forfekter noe annet. Medlemmene i et gitt samfunn vil dele store deler av et kulturelt repertoar, hvor den enkelte kan velge mellom dets elementer.

2.1.2 Stabile og ustabile liv

Kultur påvirker og medvirker i oppbygningen av *handlingsstrategier*, som er generelle måter å håndtere livets utfordringer på (Swidler 2001:130): ”[Strategies of action] I define as ways actors routinely go about attaining their goals” (Swidler 2001:82). Kultur påvirker handlingsstrategiene ved å forme forskjellige rutiner, ferdigheter og vaner som den enkelte bruker i livets små og store utfordringer (Swidler 1986:277). Swidler utarbeider et skille mellom to ytterpunkter som illustrerer forholdet mellom kultur og handlingsstrategier. Disse kaller hun *stabile* og *ustabile liv* (”settled lives” og ”unsettled lives”) (Swidler 1986:278-828, 2001:52). Skillet er ment for å differensiere mellom tilstander hvor etablerte handlingsstrategier følges uten særlig motstand eller refleksjon, til situasjoner hvor nye handlingsstrategier blir testet og prøvd ut (Swidler 2001:89). Slik jeg leser Swidler, er ikke skillet absolutt, men må heller ses som mer eller mindre stabile eller ustabile liv.

I *stabile liv* bruker man i mindre grad sin refleksive kapasitet, og motsetninger og inkonsistens fremstår som uproblematisk, fordi man ikke ser behovet for å gå det etter sømmene (Swidler 2001:93-94, 103-106). Det vil si at konsekvensene av inkonsistens er ikke-eksisterende: Man vet hvordan man skal handle, og spørsmålsstilling og evaluering av livet eller ens eget selv er ikke en del av den daglige rutinen (Swidler 2001:104). Folk som lever stabile liv har ”in some sense, frozen their sense of self in relation to the world” (Swidler 2001:69). Denne tilstanden kommer gjerne som følge av en stabil jobb, en etablert forståelse av seg selv og sin egen livsstil. Man trenger ikke bruke kultur for å revidere orienteringen i livet sitt, og man bruker dermed færre deler av sitt kulturelle repertoar (Swidler 2001:53-55).

I *ustabile liv* brukes kultur aktivt for å endre tankemønstre og følelser, og utforme nye handlingsstrategier. Det kulturelle arbeidet er mer synlig fordi det konkurrerer med de allerede etablerte måtene å tenke og føle på (Swidler 1986:278). Da er handling og kultur i større grad er adskilt, og kulturelle ressurser blir dermed mer synlig. Slike situasjoner er preget av ustabilitet og usikkerhet, og man kan bruke kultur for å definere situasjoner og finne retning i livet, og man bruker da gjerne større deler av sitt kulturelle repertoar og refleksive kapasitet.

Slik jeg forstår Swidler må stabile og ustabile liv ses som et kontinuum, hvor man kan være mer eller mindre stabil eller ustabil. Den ustabile tilstanden trenger ikke nødvendigvis å bety at man tilhører en eller annen form for ideologisk fellesskap, men at man bruker kultur mer

eksplisitt i sin søken etter handlingsstrategier som passer det selvet man ønsker å være, og som passer med den verden man lever i. Slik jeg forstår henne er det heller ikke slik at man enten lever et stabilt eller ustabilt liv. Visse områder av livet kan bære preg av ustabilitet mens andre deler av livet blir tatt for gitt og ikke tatt opp til diskusjon eller ønsket revidert.

Swidler utvikler her noe hun kaller en *identitetsmodell* (Swidler 2001:87). Dette innebærer at individer utvikler handlingsstrategier med utgangspunkt i hvem de selv mener de er, ved å ta i bruk sitt personlige kulturelle verktøy. Dette synliggjør et av bruksområdene til kultur, som er å skape gruppetilhørighet ved grensesetting til andre og dermed definisjoner av seg selv (Swidler 2001:57). En måte å gjøre dette er å ta i bruk kulturelle stereotypier fra den kulturelle verktøykassen, som er kulturelle figurer som reduserer kompleksitet til sosialt definerte, enkle distinksjoner (Thwaites, Davis & Mules 2002:153). Disse kulturelle forestillingene, mener Douglas (1996), kan man bruke aktivt for å skape gruppetilhørighet gjennom kontrasterende mønstre (Douglas 1996:77-106; Swidler 2001:57). Til nå virker Swidlers teori nærmest blottet for eksterne faktorer som strukturerer handling, men dette er ikke tilfellet.

2.1.3 Kulturelle koder

Swidler forfekter tanken om en kompetent aktør, som aktivt bruker det kulturelle repertoaret sitt for å gi mening og innhold til livet, og for å rettlede handling, men hun erkjenner at det er eksterne omstendigheter som kan legge sterke føringer på handling. Kultur kan ha direkte påvirkning på handling når elementer av den er strukturert som koder, kontekst eller institusjon (Swidler 2001:161). Hun mener disse opererer fra utsiden og inn, for eksempel ved at bruken av et symbol definerer handlingen til individet, uten individets intensjon om dette (Swidler 2001:161; Tavory & Swidler 2009:172). Det vil si at kulturelle koder kan begrense ens handlinger, ikke ut fra indre motiver eller ønsker, men fordi man har kunnskap om hvordan disse kan bli tolket av andre (Swidler 2001:163). Med tanke på denne oppgaven vil hår være en kulturell kode, som ut fra litteraturen på feltet er et element i hvordan vi forstår og organiserer kjønn. Denne studien vil se på hvilke kulturelle repertoar kvinnene bruker når de snakker om hår og hårfjerning, men også belyse i hvilken utstrekning hår som kulturell kode oppleves som handlingsbestemmende, og hvordan informantene forteller om sin adferd i primært eksplisitt sosiale settinger og situasjoner: "People may be especially constrained by cultural codes in impersonal, public context, and somewhat less constrained in intimate

situations where they can more directly influence the ways their behavior will be read by others” (Swidler 2001:165). Swidler kulturforståelse innebærer at vi bruker kultur når vi organiserer våre egne liv, men denne organiseringen skjer i et samspill med blant annet kulturelle koder, som kan være begrensende for handling, siden vi ofte vet hvordan andre vil tolke våre tegn og handlinger. I denne oppgaven skal vi se hvordan kvinnene snakker om hår og hårfjerning i ”private” og ”offentlige” situasjoner.

2.2 Douglas: Æsj betyr mer enn du tror

Swidlers teori omhandler hvordan mennesker bruker kultur i fortellingene sine. Douglas har et annet fokus. Hun er mer systemorientert og ser kategoriernes utfordringer som sentrale elementer i organiseringen av et samfunn.

2.2.1 Skitt og anomali

Douglas gjennomfører i *Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu* (1997)² en antropologisk analyse av det skitne (”dirt”). Hun kommer fra en tradisjon som ser verden som et resultat av språk, og at vi skaper og konstruerer verden ved å tillegge den språklige meninger. Dette betyr at vi reduserer verden til språklige kategorier som vi plasserer våre omgivelser inn i. Med kategorier kommer orden, og denne orden må opprettholdes. Innen denne forståelsen av vår sosiale verden finner vi skitt, som i seg selv ikke er noe, men er et forstyrrende element i den ordnede verden – det er ikke annet enn uorden. Hun mener da at det å fjerne skitt ikke er en negativ handling, men ”en positiv innsats for å bringe orden i våre omgivelser” (Douglas 1997:21). Hvis det er hår i dusjsluket kan jeg gjenopprette orden ved å fjerne det, og dusjens orden vil igjen være inntakt og samsvare med mine ideer om hvordan en dusj skal være. Hår på hodet er greit, hår i maten er ekkelt. Det skitne kan forstås ut fra følgende definisjon: ”Skitt er noe som ikke er på sin rette plass” (”Dirt is matter out of place”) (Douglas 1997:50). Skitt har altså to betingelser: en orden, og et brudd på denne orden. Det betyr at skitt ikke er skitt i seg selv, det kan ikke opptre på egenhånd, men forstyrrer en orden som ellers opprettholdes ved at ting som ikke hører hjemme avvises.

---

² Originaltittel: *Purity and Danger. An Analysis of the Concepts of Pollution and Danger* (1966). Versjonen fra 1997 er oversatt av Kåre A. Lie

Anomalier er noe som ikke passer inn i en gruppe eller et mønster man har til kognitiv rådighet: Det er klassifikasjonenes utfordrere (Douglas 2004:52). I møte med anomalier mener Douglas vi enten kan reagere negativt, ved å avvise eller fordømme tegnet, eller vi kan møte det positivt, ved å restrukturere virkelighetsbildet vårt, slik at anomalien ikke lenger vil være en anomali, men en del av ordenen (Douglas 1997:53). Dette viser til Douglas sin idé om at uorden har i seg både ”krefter og farer” (Douglas 1997:103): ”Urenhetens farer slår til når formen er blitt angrepet” (Douglas 1997:112). Uorden er en trussel for de etablerte mønstrene, men også en kraft til å skape nye mønstre. Det vil si at uorden og skitt ikke nødvendigvis er ødeleggende, men at det også kan være skapende og produsere nye mønstre. I denne oppgaven skal vi se hvordan kvinnene snakker om hår under armene på en avbildet kvinne som en anomali, og vi skal se hvordan de reagerer på dette, om det er avvisende eller aksepterende.

2.2.2 Skitt, kropp og moral

Moral handler om prinsipper for rett og galt – det vil si en bestemt form for orden (Borchgrevink 1987:9).

Douglas mener at vi forklarer det skitne primært ut fra hygieniske, estetiske og smittsomme ideer, men at disse er utkrystallisert fra grunnideen som er at skitt er noe som ikke passer inn. Videre ser hun at det skitne har sammenheng med moral: ”[N]år moralreglene er uklare eller selvmotsigende, har urenhetsforestillingerne en tendens til å forenkle eller avklare spørsmålene” (Douglas 1997:145). Med dette mener Douglas at når strukturer er strengt definerte, vil man ikke trenge forurensningsideer for å opprettholde orden i samfunnet. Men i de tilfeller hvor det er motstridende ideer, eller det ikke er konsensus om relasjoner eller handlingsmønstre, vil forurensningsideer være til hjelp for å etablere og opprettholde handlingsmønstre. Kroppen fremstår i Douglas sin analyse som et grunnsymbol for grenser og symbolikk (Douglas 1997:163): ”Kroppen er full av åpninger hvor det indre tyter ut og det ytre kommer inn” (Solheim i Douglas 1997:15). I forordet til den norske oversettelsen av *Rent og urent*, tolker Solheim Douglas sin forståelse av kropp til å være en flate for det grenseløse, og er konstant en trussel mot distinksjoner og truer med formløshet. Kroppen er en konstant trussel, og blir gjenstand for forurensningsideer når moralreglene er uklare. I motsetning til moralregler som ofte er vanskelige å definere, er urenhetsregler utvetydige og klare (Douglas 1997:135), og de er dermed enklere å sette til livs som handlingsstyrende enn

moralreglene selv. Når man ikke er enige om hvordan det moralske ansvaret overfor kroppen faktisk skal gjøres kan man lene seg på forurensningsideer for å etablere handlingsmønstre og opprette orden. Solheim mener kroppens faretruende grenseløshet primært retter seg mot kvinnekroppen.

I *Moralens tvekjønn* (1990) utforsker Haug sammenhengen mellom kjønn og moral, og ser hvordan moralens verdier ikke er ulike for kjønnene, men at verdier har ulik betydning for kjønnene. Moral skaper orden, og verdiene knyttet til moralen varierer historisk. Haug mener at kvinners moral er direkte knyttet til kroppene deres, og dette vises blant annet ved at:

Kvinner f.eks. har evnen til nøyaktig å kjenne målestokken for sin kropps normalitet. De vet også hvordan normaliteten kan oppnås[, og det] utvikles en skyldfølelse hvis kroppen ikke er slik som den burde være (Haug 1990:26).

Sammenlignet med Douglas konkretiserer Haug kvinners moralske bevissthet, og knytter det opp mot normalitet. Formålet med å bringe inn Haugs forståelse av at moral er knyttet til kjønn, er å vise hvordan normalitet og moral er sterkt knyttet til kvinner og deres kropp. Hun mener dermed at kvinner blir moralvoktere over sine egne kropp, hvor man etterstreber normalitet med et ønske om samfunnsmessig integrasjon: ”Man ønsker å være som alle andre” (Haug 1990:27). Videre ser hun at kvinner utvikler særegen kunnskap om å håndtere kroppslige avvik, og at avviket kan lede til isolasjon og skyldfølelse, hvilket igjen forsterker det normale.

Crossley (2006) har utviklet et kart over ”refleksive kroppsteknikker” (”reflexive body techniques”). Han videreutvikler konseptet fra Mauss og definerer det som følger: ”[T]hose body techniques whose primary purpose is to work back upon the body so as to modify, maintain or thematize it in some way” (Crossley 2006:104). I Crossleys analyse av forskjellige kroppsteknikker lokaliserer han noen kjerneelementer, som alle enten er direkte eller nært knyttet til hygiene, som for eksempel å vaske hendene, pusse tennene og dusje. ”Cleanliness expresses moral worth” (Crossley 2006:123). På lik linje med Douglas og Haug mener han at hvis man ikke tar vare på kroppen sin, og gjør hygieniske rutiner slik kulturen definerer dem, står man i fare for sanksjoner (Crossley 2006:124). Grunnen til at Crossley er valgt er at han differensierer mellom forskjellige kroppsteknikker og mener de opererer innen ulike sosiale mønstre og logikk. Noe er mer normalt å gjøre enn andre ting, og dette er utslagsgivende for forskjellige sosiale reaksjoner og sanksjoner. Ut fra Crossleys betraktninger, vil hvordan kvinnene i denne studien behandler håret sitt ha implikasjoner for hvordan man kan forstå kroppsteknikker som mer eller mindre moralske.

2.3 Hvordan skal jeg bruke de teoretiske perspektivene?

Swidler mener teoretisk at store deler av vår kultur er implisitt og operer på et nivå av vaner, rutiner og til dels skjulte klassifiseringsskjemaer, men som analyseverktøy bruker hun sin forståelse til å analysere eksplisitt og språklig kulturelt bruk (Lizardo 2010:215). Hun har tillit til mennesker som kompetente kulturbrukere (Laz 1998:102). Analyseverktøyet hennes kan belyse hvordan kvinnene i denne studien forholder seg til hår og hårfjerning. Det muliggjør også å se hvordan de forholder seg til ”den hårløse normen” uten at de blir anklaget for å være underlagt en ”falsk bevissthet”, fordi hun beskriver en aktive og kompetent aktør.

Hva folk sier, er ikke nødvendigvis hva de egentlig mener eller gjør. Mitt valg av metode forsterker muligens gapet mellom hva kvinnene sier, og hva de egentlig mener og gjør, siden de presenterer seg i en gruppe. På den annen side mener Swidler at ”the very different ways people talk about their experience [...] capture important elements of the way culture is mobilized to frame and guide action” (Swidler 2001:46). Kvinnene jeg snakket med trekker på forskjellige repertoar når de snakker om hår og hårfjerning. Repertoarene de bruker kan si oss noe om vår egen kultur, og hvilke repertoarer som er tilgjengelige for å legitimere, kritisere eller rasjonalisere fjerning av hår under armene og på leggene. Hvilke kulturelle repertoar bruker kvinnene i deres fortellinger om hår? Dette er et av spørsmålene denne oppgaven sentrerer rundt.

Som vi så i innledningen, er tanken om en dominerende ”hårløs norm” i den vestlige kulturens femininitetsideal utbredt. I denne kulturelle konteksten befinner mine informanter seg, men Swidlers teori legger opp til at man ikke skal stoppe opp ved hva en kultur inneholder, slik Geertz sin forståelse begrenser seg til, men gå videre for å utforske hvordan folk *braker* forskjellige kulturelle ressurser når de forholder seg til kulturelle praksiser eller fenomener. Blant mine informanter var det klart at en ”hårløs norm” var en del av deres liv og omgivelser, men hvordan de brukte forskjellige kulturelle repertoar for å integrere kultur med praksis varierte.

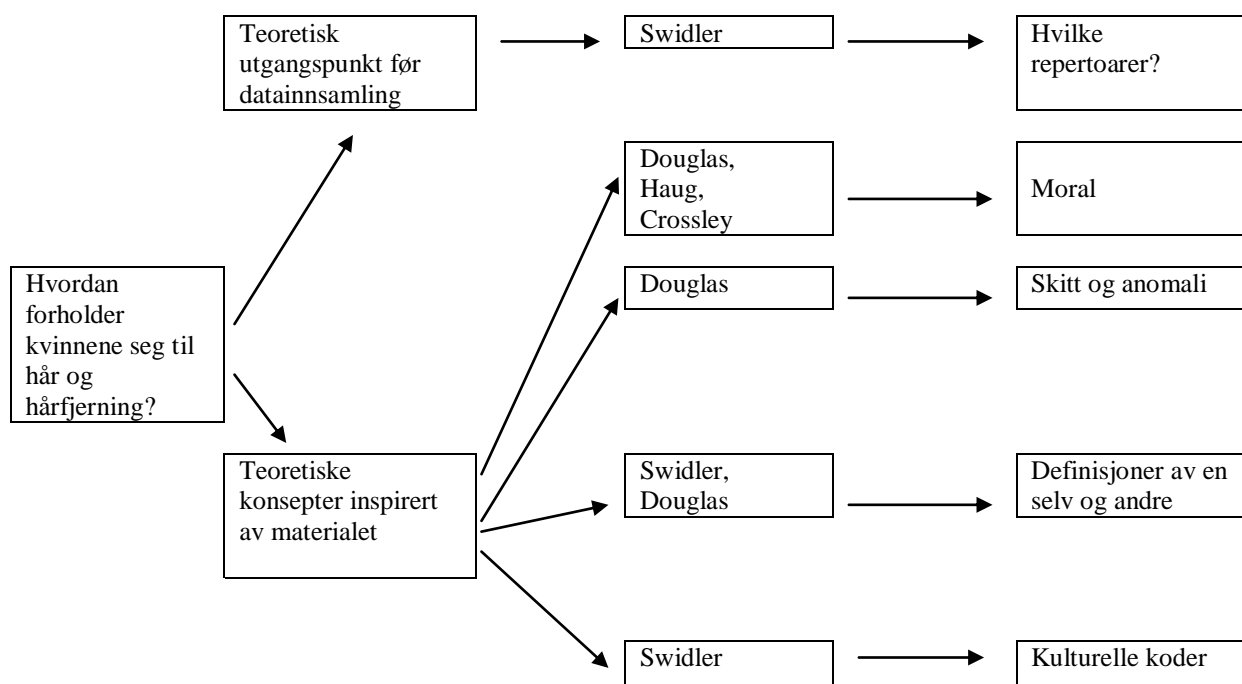
Douglas sin forståelse av skitt, anomalier og moral kan si oss noe om hår under armene og på leggene som kulturelt fenomen. Swidlers analyseverktøy informerer om kvinnenens liv og bruken av repertoar for å støtte handlinger, reaksjoner og deres egne selv. Douglas kan bidra

med et teoretisk rammeverk for å systematisere hva de snakker om, samt gjøre reaksjonene deres forståelige. Swidler brukes primært til hvordan-spørsmål, Douglas til hvorfor-spørsmål (men ikke utelukkende). Som et resultat av en delvis induktiv analysestrategi var Swidlers teoretiske verktøy valgt på forhånd, mens Douglas sine begreper fremstod som nyttige for å belyse sentrale aspekter i datamaterialet. I tillegg til dette brukes Haug for å understreke moralens kjønnede natur.

2.3.1 Hvordan henger teoriene sammen?

Denne oppgaven har ikke teori, men empiri i forsettet. Det vil si at jeg ikke ønsker å bruke empirien for å vurdere en teoris validitet, men heller bruke teori for å løfte frem funnene mine. Det vil si at jeg har brukt Swidlers analyseverktøy som utgangspunkt for å sortere og systematisere informantenes eksplisitte kulturbruk. Kulturteorien hennes er ikke kun en teori, men også et analyseverktøy: Repertoaranalyse. Vi skal i analysen se hvordan informantene forholder seg til hår som kulturell kode, og hvordan de bruker kultur for å markere gruppetilhørighet og definere seg selv. Videre har datamaterialet mitt, primært for å belyse implikasjoner av informantenes repertoarbruk, fått meg til å trekke inn Douglas, Haug og Crossley. Valg av teoretiske perspektiver kan visuelt fremstilles slik:

Tabell 1: Fra spørsmål til valg av teori

Som nevnt tidligere var Swidler valgt som teoretisk tilfang før datainnsamlingen, men da kun med hennes repertoaranalytiske strategi. De andre begrepene er inkludert som et resultat av samsvaret mellom disse aspektene ved hennes teori og datamaterialet. På lik linje er de andre begrepene valgt som resultat av en induktiv analysefremgangsmåte. Jeg mener disse begrepene og perspektivene belyser forskjellige sider av datamaterialet, og vil være til hjelp for å svare på forskningsspørsmålene mine. Men før analysen fremlegges vil jeg i neste kapittel redegjøre for hvordan jeg har gått frem for å samle inn datamaterialet denne oppgaven har som empiri.

3 Metode

Jeg vil i dette kapittelet gjøre rede for den praktiske gjennomføringen av studien. Dette innebærer forarbeidet til prosjektet, valg av metode, rekruttering av informanter, hvordan datamaterialet ble samlet inn, samt analysestrategien for prosjektet. Jeg vil også diskutere min egen posisjon i forhold til informantene, samt etiske betraktninger og hensyn.

3.1 Da det hele begynte: Det uformelle forarbeidet

Widerberg (2001) foreslår flere måter å angripe en forskningsidé på, hvorav ett av forslagene rett og slett er å innhente så mye informasjon om temaet som mulig for å få synspunkter, tips og ideer (Widerberg 2001:38). Etter at jeg fikk ideen til dette prosjektet, har jeg gjennomført et uformelt forarbeid som har gått ut på akkurat dette: Jeg har snakket med forskjellige mennesker i forskjellige situasjoner om temaet for å utvide min egen forståelse av fenomenet og hvordan det ser ut. I begynnelsen var forarbeidet en bevisst handling fra min side: Jeg var aktiv i min utspørring hver gang muligheten meldte seg, men selv da jeg ikke gikk aktivt inn for å snakke om prosjektet mitt, oppdaget jeg at folk var ivrige etter å prate om det likevel. Jeg har ikke tall på hvor mange ganger jeg kun har nevnt temaet for oppgaven min, og diskusjoner har blusset opp, selv uten min deltagelse. Dette var unektelig en enorm inspirasjon for meg til å gjennomføre prosjektet mitt: Hår og hårfjerning er åpenbart noe som opptar mange. Følgelig begynte utformingen av prosjektet lenge før jeg opprettet mappen ”Masteroppgave” på pc’en min. Fordelen ved de mange samtale er at jeg nå har tenkt og reflektert over hårfjerning i flere år. I løpet av forarbeidet modererte og nyanserte jeg mitt eget syn, og jeg fikk opplysninger om ukjente aspekter ved fenomenet som jeg selv ikke har hatt tilgang til gjennom min egen livserfaring. På den annen side entrer jeg feltet med forutinntattheter, som muligens ikke vil være nær informantenes tolkninger av sin egen virkelighet. Jeg var bevisst dette i utarbeidingen av intervjuguiden og valget av metoden, noe jeg vil komme tilbake til senere.

Det uformelle forarbeidet var et viktig bakteppe for utformingen av prosjektet. Det fikk meg til å gå flere runder med meg selv med tanke på hvorfor dette var interessant, hva som gjør hårfjerning særegent sammenlignet med andre kroppsmodifiseringer, og hva mitt eget forhold

til dette var. Det ga meg altså anledning til å sortere, reformulere og bearbeide tankene mine. I forlengelse av dette ble det også en prosess for avgrensning og spesifisering: Hvilket hår skal det være snakk om? Hvilke tema kommer opp når man snakker om for eksempel intimbarbering til forskjell fra hår under armene og på leggene? Hvordan skiller man hårfjerning fra for eksempel sminke? Hva sier menn, og hva sier kvinner? Hva sier eldre og hva sier yngre? Hva sier vennene mine, og hva sier fremmede? Disse observasjonene var viktige i mitt valg av informanter, samt for fokuset i oppgaven.

3.1.1 Fra erfaring til valg av metode

Det finnes lite forskning på kroppshår, og jeg ville utarbeide et design som kunne fange opp variasjoner og nyanser i tanke, praksis, erfaringer og meninger. Siden jeg er mest interessert i hvordan kvinner *snakker* om hår og hårfjerning, passer det best å bruke en *kvalitativ* tilnærming, og gjerne en eller annen form for *intervju*. Erfaringer jeg fikk i løpet av det uformelle forarbeidet ga meg en pekepinn på hvordan forskjellige intervjuformer kunne fungert, samt ting jeg ønsket å unngå. Jeg ble ofte møtt med sterke reaksjoner og fordommer: Når jeg presenterte temaet for oppgaven min ble jeg møtt med en forsvarstale *for* hårfjerningspraksiser, hvor kvinner ikke fjerner hår for noen andre (les: menn) enn seg selv. Denne reaksjonen kom gjerne uten at jeg hadde sagt annet enn temaet for oppgaven min: ”Kvinner og hårfjerning”. Som en forlengelse av forsvarstalen opplevde jeg meg stemplet som ekstremfeminist (i stereotypisk, negativ forstand), som skulle bevise med prosjektet mitt at kvinner er undertrykt. Et presserende ønske fra min side var å unngå at informantene skulle tenke at dette med nødvendighet var et feministisk emansipatorisk prosjekt fra min side, og legge til rette for at de ikke skulle føle at de måtte forsvare praksisen sin. Jeg ønsket altså å finne en metode som ga informantene mye kontroll i definisjonene av situasjonen. En annen viktig lærdom jeg fikk fra det uformelle forarbeidet, var at jeg i samtale med enkeltpersoner ofte opplevde at de hadde vanskeligheter med å snakke om temaet for egen maskin, men at når det var flere tilstede spilte de videre på hverandres argumenter og refleksjoner. I tillegg til å trekke dette ut av arbeidet jeg gjorde, brukte jeg også meg selv som referent: Jeg hadde hatt problemer med å svare på noen av spørsmålene intervjuguiden sentrerer rundt uten litt drahjelp.

En åpenbar konsekvens av det uformelle forarbeidet er at jeg har tenkt mye på dette temaet. Dette har resultert i at jeg har begynt å se verden gjennom hårbriller: Hår er overalt. Jeg

ønsket dermed å bruke en metode hvor jeg som forsker ikke la for sterke føringer, og hvor informantenes erfaringer, betraktninger og forståelser stod i sentrum. En av måtene man kan gjøre dette på, er å bruke en metode som ikke er bygget opp rundt spørsmål og svar mellom forsker og informant, men heller gi informantene flere samtalepartnere enn forskeren alene.

3.2 Fokusgruppeintervju

Valg av metode bør følge problemstillingen (Corbin og Strauss 2008:12), og med utgangspunkt i punktene diskutert over, samt spørsmålene jeg ønsket å svare på, valgte jeg å bruke *fokusgruppeintervju* som metode. Med tanke på at hårfjerning er lite forsket på, tilrettelegger metoden for å utforske fenomenets mangfoldige karakter:

Fokusgruppeintervjuet er velegnet til eksplorative undersøkelser på et nytt område, ettersom den livlige, kollektive ordvekslingen kan bringe frem flere spontane ekspressive og emosjonelle synspunkter enn når man bruker individuelle [...] intervjuer (Kvale og Brinkmann 2009:162).

Fokusgruppeintervju innebærer at man samler en gruppe mennesker som fokuserer samtalen rundt et tema eller stimulus gitt av forskeren (Silverman 2010:434). Det å samle flere kvinner til å snakke om hår og hårfjerning, vil gjøre at de kan definere situasjonen sammen med meg, og de vil kunne gi hverandre drahjelp i løpet av samtalen. Det finnes flere retninger innen fokusgruppeintervjutradisjonen, og i denne oppgaven følger jeg Morgans relativt åpne definisjon: "[A] research technique that collects data through group interaction on a topic determined by the researcher" (Morgan 1997:6). Dette vil si at det er forskerens interesse som stimulerer samtalen (hår og hårfjerning), og at gruppens interaksjon og samtale blir datamaterialet.

I tillegg til at fokusgruppeintervju vil være en god metode for å svare på spørsmålene denne oppgaven sentrerer rundt, vil det også gi datamateriale som passer mitt primære *teoretiske tilfang*. Det er ikke dermed sagt at det eksplorerende potensialet som ligger i denne metoden blir redusert til en deduktiv analyseplan hvor materialet skal gi en teori validitet eller ikke, siden Swidlers analytiske verktøy *tilrettelegger for utforskning*. I løpet av intervjuene vil informantene bruke av sin kulturelle verktøykasse i deres historier og betraktninger rundt hår og hårfjerning. Swidlers analyseverktøy retter seg mot menneskers eksplisitte bruk av kulturelle ressurser, og en måte å få tilgang til disse på, samt et forsvar for hennes kulturforståelse, er situert i samtalen:

The easiest way to see culture as a repertoire is to examine a situation in which people mobilize several parts of their repertoires simultaneously: when they have a position to defend and they are willing to call up any argument that seems plausible (Swidler 2001:25).

I en gruppesituasjon vil informantene trolig gi hverandre motgang og medgang, og dette vil muligens stimulere de enkelte til å bruke flere deler av sitt kulturelle repertoar.

Fokusgruppeintervju som metode blir dermed knutepunktet mellom spørsmålene jeg ønsker å svare på og deler av det teoretiske tilfanget i oppgaven.

I fokusgruppeintervjuet vil informantene ikke kun presentere seg selv overfor meg, men også til andre de ikke kjenner. Dette kan lede til større grad av selvsensur enn om man hadde valgt en annen metode. På den annen side vinner man med denne metoden en assosiasjonseffekt:

The basic argument in favor of self-contained focus groups is that they reveal aspects of experiences and perspectives that would be not as accessible without group interaction (Morgan 1997:20).

Hårfjerning er for mange, inkludert meg selv, noe man "bare gjør". I intervjusituasjonen får man en assosiasjonseffekt av andres historier og tanker, som gjør at den enkelte muligens kommer på hendelser eller praksiser som er glemt. Et tydelig eksempel på dette er Kari (61) korreksjon på et tidligere utsagn:

Kari (61): [...] og jeg må også komme med en korreksjon: Jeg har nok fjernet hår tidligere i ungdommen også på bena, for jeg har glemt den derre kremen som du snakker om.

Det er muligens et trivielt eksempel, men det belyser styrken med metoden: Man kan få påminnere fra de andre deltagerne og huske ting, hendelser eller følelser man ikke hadde hatt tilgang til uten gruppens hjelp. I tillegg tilrettelegger det for at informantene kan mobilisere flere deler av sin kulturelle verktøykasse i samtale med andre enn kun forskeren, ved at de kan utfordre hverandre og spinne videre på de andres fortellinger. På den annen side kan assosiasjonseffekten hindre historier i å komme frem ved at samtalen føres inn i et spor som blokkerer andre typer historier. Jeg ønsket både å stimulere assosiasjonseffekten ved å tilrettelegge for diskusjoner og samtaler om erfaringer, hendelser og holdninger, men også dra nytte av at jeg snakket med flere kvinner med unike erfaringer samtidig. Jeg kommer tilbake til dette senere.

En potensiell svakhet med fokusgruppeintervju er at gruppen enten søker seg mot konsensus, som kan blokkere historier og meninger, eller at diskusjonene blir polarisert ved at man kan uttrykke sterkere holdninger og meninger enn man ville gjort i andre situasjoner (Morgan 1997:15). Det er umulig å si om dette er tilfellet, siden jeg ikke har noe sammenligningsgrunnlag, men i løpet av intervjuene var det sjeldent at informantene var

direkte uenige, selv om dette også skjedde. Det kan altså hende (og det er meget trolig) at informantene ville sagt noe annet om de ikke var i en gruppesituasjon. På den annen side var store deler av intervjuet sentrert rundt *hendelser*. Det vil si at samtalen ikke kun var et forum for meningsutveksling og debattering om hår og hårfjerning, men utgangspunktet var i de fleste tilfeller noe som faktisk hadde skjedd. Det er ingen som kan være uenig i noe du har opplevd, og dette var en inngang til å frembringe variasjon og bredde i historier og betraktninger. Det er samtidig viktig å understreke at gruppen garantert har vært avgjørende for *hvordan historiene ble fortalt*. Siden gruppesituasjonen har mange likhetstrekk med dagligdagse samtaler og møter (Tavory og Swidler 2009:175), er datamaterialet til denne oppgaven ikke kun hvordan kvinnene snakker om hår og hårfjerning, men trolig også materiale om *legitime måter å snakke om hår og hårfjerning på*. Repertoarene informantene bruker, og måtene de definerer seg selv med tanke på hår, er en måte å få innblikk i kulturelt legitime repertoar og selvdefinerende fortellinger.

3.2.1 Rekruttering av informanter

En utfordring med gruppeintervju er at planleggingen er tidkrevende. Det kan ta lang tid å rekruttere informanter for alle som gjør intervjuer, men med fokusgrupper får man i tillegg den store logistikkmessige utfordringen det er å finne tider hvor flere mennesker skal møtes på samme sted. Det faktum at man skal samle flere mennesker på ett sted til samme tid, viser til en praktisk ulempe med metoden: Man er mindre fleksibel hvis noe uforutsett skulle skje. Dette hadde konsekvenser i to av intervjuene mine: Jeg hadde frafall på flere gruppe-medlemmer dagen før, og samme dagen som intervjuet skulle holdes. Jeg bestemte meg for å gjennomføre intervjuene likevel, men da med to grupper som var sammensatt av færre medlemmer enn man ideelt sett burde ha. (Idealet er mellom fem og ti personer; jeg endte opp med tre og fire.) Jeg hadde invitert åtte stykker til disse intervjuene for å ha en informantbuffer, men den holdt ikke i disse tilfellene. På grunn av risikoen involvert i å avtale nye intervjuer (det samme kunne skjedd igjen) bestemte jeg meg for å gjennomføre intervjuene med færre informanter enn planlagt. Med fokusgruppeintervju mister man fleksibiliteten man ville hatt om man for eksempel skulle intervjuet én om gangen. Dette kan ha hatt konsekvenser for gruppene med færre deltagere, men hva gjelder hva disse konsekvensene kunne ha vært, ville uansett være spekulasjoner.

I rekrutteringen av informanter tok jeg kontakt med venner og bekjente, og spurte om de kjente noen som kanskje kunne tenke seg å stille til et intervju. I fokusgrupper er det en fordel at informantene er relativt homogene, noe man til en viss grad kan garantere ved hjelp av rekrutteringsstrategier. Et homogent utvalg betyr i denne sammenhengen ikke informanter som har homogene meninger, men homogen bakgrunn. På den annen side kan det være andre faktorer enn de jeg har fokusert på som har vært utslagsgivende for dynamikken i gruppen. Selv om jeg i rekrutteringsfasen ikke hadde noen garanti for hvordan gruppedynamikken ville bli, var det viktig å være på at datamaterialet i denne oppgaven er samtaler mellom mennesker som ikke kjenner hverandre fra før, og som snakker om et tema som for noen kan oppleves som privat. Det var derfor viktig å rekruttere og sette sammen grupper med mennesker som både kunne prate *sammen* og *om temaet*. Jeg ønsket da å rekruttere kvinner som var villige til å snakke om hår og hårfjerning i andres nærvær. Hvis menneskene som samles rundt bordet er *for forskjellige*, kan det tenkes at de vil ha vanskeligheter med i det hele tatt å snakke sammen. Jeg snakket med mellomleddene om hva temaet for oppgaven min var, og spesifiserte at jeg trengte informanter som kunne vært villige til å stille i et slikt intervju.

3.2.2 Utvalg og sammenligning

Jeg har gjennomført fire gruppeintervjuer, to med kvinner i 20-årene og to med kvinner i 50-60-årene. Jeg snakket med 11 kvinner i 20-årene fordelt på to grupper bestående av 6 og 5 deltagere. Alderen deres varierer fra 21-29 år. De er alle i gang med eller har høyere utdanning med overvekt av kulturell kapital. Det er en sammensetning av studenter ved samfunnsvitenskapeligrelaterte fag og kunstnere i begge gruppene. Jeg snakket med 7 kvinner i 50-60-årene fordelt på to grupper bestående av 3 og 4 deltagere hver. Alderen varierer fra 55-66 år. Hva utdanning angår, har de godt voksne kvinnene lik bakgrunn som de yngre kvinnene. Alle kvinnene kommer fra miljøer, både med tanke på jobb/studier og sosialt liv, som stimulerer til refleksjon, noe som i høy grad kom til syne i intervjuene. Blant 20-åringene fjernet alle hår på leggene og under armene med unntak av én, som hadde sluttet med dette for ikke så lenge siden. Blant kvinnene i 50-60-årene fjernet alle hår under armene med unntak av én, og fire fjernet hår på leggene. Variasjonene i hårfjerningshyppighet ble vurdert da jeg rekrutterte informanter og satte sammen gruppene. Siden jeg både er interessert i hva kvinnene gjør med sitt eget hår, samt hva de tenker og mener om hår, ville alle informantene kunne gi verdifullt materiale. I løpet av analysen vil jeg i noen tilfeller uttale meg om

informantene som grupper selv om noen av dem ikke fjerner hår, og det vil da ikke gjelde dem. Dette fordi fjerning av hår ofte er fokuset.

Jeg valgte å intervjuere generasjonene hver for seg. Morgan kartlegger to mulige hindringer for den gode samtalen ved å ha både yngre og eldre informanter i samme gruppe:

Older and younger participants may [...] have difficulty communicating with each other because they have different experiences with a topic, or because similar experiences are filtered through different generational perspectives (Morgan 1997:36).

Dette viser tilbake til argumentet for hvorfor det kan lønne seg å etterstrebe en homogen sammensetning av deltakere. På den annen side sikrer ikke homogenitet nødvendigvis den gode samtalen. Det kan være individuelle forskjeller, eller andre faktorer enn de forskeren har fokusert på, som kan være utslagsgivende for samtalen og gruppedynamikken. I ett av intervjuene opplevde jeg at informantene hadde vanskeligheter med å snakke med hverandre, og det var i dette intervjuet jeg mente de ”likeste” kvinnene var samlet. Samtidig ga dette intervjuet fruktbart materiale til det videre arbeidet, men det viser til potensielle uforutsette utfordringer når utvalget er relativt homogent, samt uforutsigbarheten til intervjuer generelt: Man skal snakke med mennesker, og da har man ingen garanti for hvordan det går.

Denne studien er en sammenlignende studie hvor distinksjonen mellom gruppene er aldersbasert. Sammenligning er en grunnleggende vitenskapelig fremgangsmåte (Silverman 2010:248). En fordel ved komparasjon er at man lettere kan se særegenheter ved de forskjellige gruppene, og muligens få øye på usynlige sider ved fenomenet: ”The essential strategy for making the invisible visible is of course comparative research” (Jepperson og Swidler 1994:368). Noe som er viktig for de yngre kvinnene blir kanskje ikke tatt opp til diskusjon i det hele tatt blant de godt voksne kvinnene. I tillegg til at det kan synliggjøre tendenser generasjonene imellom, muliggjør det at jeg som forsker kan få en fruktbar analytisk distanse til et fenomen jeg kjenner godt (Krogstad 2000:90).

Utgangspunktet for å velge generasjon (og ikke for eksempel seksuell legning, nasjonalitet eller klasse) som utslagsgivende for sammenligningen, var mine overfladiske (og trolig fordomsfulle) antakelser om feministbevegelsen på 1970-tallet. Var det ikke da musikalen *Hair* kom ut? Var det ikke da parolen ”det personlige er politisk” runget i gatene? Var det ikke da kroppens mangfoldige tegn ble tatt i bruk som politiske virkemidler og kulturell opposisjon? Lindgren skriver i en kommentar i Morgenbladet at: ”De kvinnelige sekstiåttene lot håret gro, men det ble med denne ene generasjonen” (Morgenbladet 1.-11.mars 2010). Har

dermed kvinner fra denne generasjonen et mer politisk forhold til hår? Og hvordan er det nå? Er det ingen som snakker om hår lenger? Og alle tar hårmodifiseringer for gitt? Disse spørsmålene, om enn uopplyste, var motivasjonen for å velge generasjoner som sammenligningsgrunnlag. Som vi så i innledningen viser litteraturen på feltet at alle kvinner er underlagt den hårløse normen, men dette betyr ikke nødvendigvis at alle kvinner forholder seg likt til den. Ved å gjennomføre komparasjon, er det mulig å få innblikk i generasjonsspesifikke måter å forholde seg til hår og hårfjerning på. Tankene skissert over var utslagsgivende for utvalget. Det er viktig å understreke at dette ikke er spørsmålene prosjektet sentreres rundt, det var kun utgangspunktet for valg av informanter, og fungerer her som begrunnelse for hvorfor jeg mener det er en interessant sammenligning. I løpet av analyseprosessen kom det frem andre tendenser enn de løse utvalgshypotesene som var utvalgsstyrende. Her er det viktig å poengtere at denne oppgaven *ikke* er en studie av den hårløse normens *utvikling*. Dette er en sammenlignende studie av to generasjoners forhold til hår og hårfjerning der de er i livet nå.

3.2.3 Intervjuguiden

I arbeidet med intervjuguiden støttet jeg meg til det uformelle forarbeidet, samt litteratur på feltet. Jeg lagde en semistrukturert intervjuguide som sentrerte seg rundt tre tema: 1) Hår og følelser, 2) Hår og reaksjoner/sanksjoneringer, og 3) Hår som idé. Tema 1 og 2 sikter mot personlige erfaringer, mens tema 3 omhandler hår som et kulturelt tegn. Ut fra disse temaene formulerte jeg noen spørsmål som jeg ønsket å stille for å sette i gang samtalen.

Intervjuguiden var altså åpen i formen, og jeg forholdt meg pragmatisk til den ut fra hvordan samtalen utviklet seg. Hovedgrunnen til denne intervjuguidestrukturen var at hårfjerning er lite forsket på, og mitt prosjekt ville være eksplorerende i sin natur. Fordelen med å ha en semistrukturert intervjuguide er at man både garanterer at informantene vil snakke om ting som er relevant for forskningsprosjektet, og samtidig tilrettelegger for at temaer og tanker man ikke har tenkt på selv kan dukke opp. Dette var tilfellet i alle intervjuene. Kvinnene snakket om ting jeg på intervjutidspunktet mente var interessant for oppgaven, samtidig som det kom opp ting jeg ikke hadde tenkt på. Dette er en av styrkene til fokusgruppeintervju: Min posisjon til å definere hva intervjuet skal omhandle reduseres ved at informantene i fellesskap reflekterer og supplerer hverandre, og med dette tilfører temaer og aspekter som var ukjent for meg. I samtale med hverandre, kan informantene i større grad definere hva som er sentrale aspekter ved hår og hårfjerning. Samtidig måtte jeg ta hensyn til at jeg selv ikke har

intervjuerfaring fra før. Jeg hadde derfor flere spørsmål i intervjuguiden enn de jeg stilte i løpet av intervjuet, i tilfelle jeg skulle ha problemer med å følge opp informantenes samtale, eller hvis diskusjonen stoppet opp. Likevel var ikke intervjuguiden lang. Det første intervjuet jeg gjennomførte varte i nesten 3 timer, og det var for lenge for informantene. Gruppen nådde et slags metningspunkt hvor de ble slitne og samtalen stoppet. Jeg skjønnte da at jeg måtte ha en kortere intervjuguide enn den jeg i utgangspunktet hadde laget. De andre intervjuene varte cirka halvannen time hver.

Intervjuene begynte med en åpen oppgave: Fortell en historie du kan huske som omhandler deg, eller noen andre, og som har med hår å gjøre. Oppgaven er veldig vid, men det er en oppgave med flere funksjoner: For det første bidro informantene med gode historier som ble godt datamateriale for det senere analysearbeidet. For det andre fungerte dette som en slags inngående bli-kjent-runde. De kunne, gjennom historiene sine, selv styre hvor utleverende eller personlige de ville være, samt at de andre kunne bruke tiden til å lytte og bli kjent med den som snakket. Det gjorde også at alle fikk pratetid med en gang. Ingen ble tvunget til å prate, men alle gjorde det. For det tredje var dette noe som kan ha forhindret eventuelle håreksperter i gruppen. En risiko med fokusgruppeintervju er at gruppesituasjonen kan lede til at en eller flere blir utpekt som eksperter på området, og dermed bli tildelt en slags definisjonsmakt og som innehaver av en fasit på hva dette er, og hvordan det utarter seg. I alle gruppene var det forskjellige erfaringer og følelser knyttet til hår, og det var variasjoner i det daglige engasjement og energi som gikk med til hår. Ved å begynne intervjuene med historiefortellinger fra deres egne liv, la jeg opp til at hver enkelt kunne være eksperter: Ingen andre er mer ekspert på dine egne erfaringer enn deg selv. De fikk to minutter til å skrive ned noen stikkord fra hendelsen. Dette gjorde at intervjuet begynte med like mange historier som det var informanter. En uintentert konsekvens var at gruppen som helhet fikk et knippe av felles referansepunkter som de kunne vise tilbake til og spinne videre på i løpet av intervjuet. Et av standardformålene med fokusgruppeintervju er å utveksle meninger og holdninger, men det er noen ganger enklere å gjøre dette i tilknytning til faktiske hendelser og erfaringer, både for å skape god gruppedynamikk, og for å få substansielle situasjoner knyttet til hva de mener og tenker. I denne studien skal vi både se på *hva* informantene har opplevd og erfart, men fokusere mest på *hvordan* de snakker om hår, og hvilke implikasjoner dette har for deres definisjoner av dem selv, samt hvordan de bruker av sitt kulturelle repertoar i sine historier.

Jeg avsluttet intervjuet med å sende rundt et bilde av en kvinne med hår under armen. I utgangspunktet var det ikke meningen at vi skulle snakke om kvinnen direkte, men at informantene kunne kjenne på sin øyeblikkelige reaksjon. Jeg valgte et bilde med avgrensede antall symboler for informantene å fortolke i et forsøk på å sikre at informantene ville snakke om hår under armene. Det interessante for meg var ikke å vite hva de synes om bildet direkte, men hvordan de snakket om reaksjonene sine og hvilke tanker og ideer bildet trigget frem. I etterpåklokskapens ånd ville jeg trolig valgt et annet bilde. På intervjutidspunktet visste jeg ikke at informantene ville ha så klare distinksjoner mellom hår under armene og hår på leggene. Det vil si at det de snakket om med tanke på bildet ikke er overførbart til hår på leggene. I tillegg var jeg, som nevnt over, i en fase hvor *hår var overalt*. Dette gjorde at jeg ikke så bildet som så eksponerende som det viste seg at flere av informantene gjorde. På den annen side genererte dette spennende materiale, og fungerte som et ledd i å svare på spørsmålet om hvordan kvinnene definerer seg selv med tanke på hår.

3.2.4 Gjennomføringen av intervjuene

Alle intervjuene fant sted i private leiligheter i Oslo sentrum. Hovedgrunnen til dette var at det var mange mennesker som skulle snakke, og jeg ville motvirke faren for at lydopptakene skulle få dårlig kvalitet på grunn av støy. Intervjuene ble tatt opp på to diktafoner, og som senere ble transkribert. Det å ha to diktafoner sørget for at jeg ville ha et reserveopptak dersom noe uforutsett skulle skje. Jeg dro nytte av dette flere ganger i løpet av transkriberingsprosessen: Når informantene snakket i munnen på hverandre, eller noen lo mens andre pratet, var dialogen i flere tilfeller tydeligere på den andre diktafonen. Det er også tilfeller hvor noe har gått tapt, men disse utsagnene er aldri lengre enn 2 sekunder. Under ett av intervjuene sluttet den ene diktafonen å virke, og da hadde jeg fortsatt opptak grunnet reserven. Ved å ta opp intervjuene kunne jeg være tilstede i intervjuet, uten å bekymre meg for dokumentasjonen av informasjonen (Weiss 1994:54).

God stemning tilrettelegger for god samtale. Jeg forberedte litt mat og drikke til deltagerne, og dette var også den eneste kompensasjonen de fikk for å delta. Fingermat ble plassert i rommet ved siden av, eller et annet sted enn der vi satt, for at det ikke skulle bli forstyrrende for lydopptakene. Noen av fordelene ved å servere mat og drikke er blant annet at informantene har noe å fikle med i løpet av intervjuet, samt at blodsukkeret ikke synker, og

man reduserer nivået av slitenhet. Det gjør også at situasjonen rett og slett blir hyggeligere ved at konteksten for samtalen minner om et måltid man kunne hatt med venner og kjente.

Jeg hadde også lagt frem penn og papir til alle, da de i løpet av intervjuet skulle skrive ned stikkord til seg selv om hendelser de hadde opplevd. En fordel ved dette, som jeg ikke hadde tenkt på i forkant, var nettopp at *alle* hadde penn og papir, og ikke bare jeg (som tok små notater til eventuelle oppfølgingsspørsmål ut fra hva informantene snakket om). Dette gjorde at det ikke ble unaturlig at jeg tok notater i løpet av intervjuet, siden de fleste satt med en penn i hånden og tidvis drodlet litt på papiret sitt.

Informantene var, til min glede, veldig interessert i temaet, og det tok ikke lang tid før de pratet velvillig om kropp og hår. En fordel ved metoden er at den ikke følger en struktur som er basert på spørsmål etterfulgt av svar, men at informantene kan spinne videre på hverandres fortellinger. Til tider intervjuet de hverandre, og stilte oppfølgingsspørsmål til fortellingene som ble fortalt. Dette gjorde også at gruppen til en viss grad kunne bestemme hva de ville snakke om, og det ble tydeligere for meg hva de syntes var interessant å prate om.

I alle gruppene var det god stemning, og mye latter og humor. Dette kan tolkes som forsvarsmekanismer for å distansere seg fra temaet, men det kan også ses som et tegn på at informantene slappet av med hverandre. Dette siste opplevde jeg å være realiteten da alle intervjuene skiftet fra såre og til dels triste historier til komiske refleksjoner og hendelser. Vekslingen i innholdet i historiene er et mulig tegn på at informantene slappet av i situasjonen og med hverandre.

3.3 Å ta vare på informantene sine: Etikk

Prosjektet ble rapportert til NSD (Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste). I tillegg til de formelle etiske retningslinjene for et forskningsprosjekt, byr ethvert intervju på særegne etiske utfordringer som følge av valg av metode og analyse. Formelt skal informantene gi sitt samtykke til å delta, og dette samtykket skal være informert, som vil si at de er klar over hva forskningsprosjektet går ut på, hvordan materialet de produserer skal behandles og lagres, at de til enhver tid kan trekke seg fra prosjektet, og at all informasjon gitt av og om dem slettes øyeblikkelig ved prosjektets slutt. Det informerte samtykket ble gitt muntlig av alle informantene i begynnelsen av intervjuene, og jeg understreket flere ganger at de til enhver tid kunne trekke seg fra prosjektet, eller ta kontakt med meg hvis det var noe. En utfordring med

samtykket er at jeg som forsker ikke vet ved intervjudtidspunktet hvordan prosjektet kommer til å ende. Det vil si at jeg ikke kan gi mer informasjon enn det jeg har selv. En etisk utfordring med dette er hva som skjer med materialet informantene har produsert i løpet av analysen – der har de ikke lenger makt over hvordan det de har sagt blir brukt.

Som forsker har man taushetsplikt, og dette ble deltagerne informert om. En særlig utfordring med tanke på gruppeintervju er at informantene ikke vil være anonyme overfor hverandre, og det gjelder også i den endelige analysen. Med denne metoden er dette uunngåelig. Jeg redegjorde for denne utfordringen til informantene, og vi lagde en avtale på at dette skulle bli mellom oss og disse fire veggene. Jeg har gjort visse tiltak for å redusere denne særegne utfordringen: Jeg gjennomførte to gruppeintervjuer i hver generasjon. På denne måten vil ikke informantene øyeblikkelig vite at sitater og betraktninger kommer fra det intervjuet de selv deltok i. Videre reduseres faren for at mellomleddene kan kjenne igjen deres venner eller kjente. Jeg har også justert den spesifikke alderen til hver enkelt informant. Jeg har laget fiktive navn. I teksten vil det forekomme at deler av sitater er fjernet og erstattet med [...]. Dette er gjort for enten å fjerne sensitiv informasjon som kan spores tilbake til den enkelte informant, eller for å fjerne individspesifikke karakteristikk eller utsagn som andre tilstedeværende kan spore tilbake til den enkelte. Jeg har dermed forsøkt å anonymisere informantene både overfor leseren og overfor hverandre.

3.4 Nærhet og distanse: Relasjonen mellom forsker og informanter

I ethvert møte mellom mennesker vil de mangfoldige symbolene man bærer være styrende for samhandlingen og samtalen. I dette prosjektet deler jeg mange kvaliteter med mine informanter. Grovt sett deler vi sosioøkonomisk bakgrunn, interesser og utdanningsnivå. I tillegg deler vi nasjonalitet og kjønn. I intervjuene med kvinnene i 50-60-årene var alder en forskjell, men ikke med 20-åringene. Man kommer ikke utenom at hvem jeg er, og mitt møte med informantene, hadde fundamental innvirkning på datamaterialet jeg til slutt satt igjen med etter intervjuene. Jeg vil her diskutere to trekk ved meg og informantene som jeg opplevde som sterkt påvirkende på materialet: Kjønn og alder.

En åpenbar kvalitet jeg deler med informantene er at vi alle er *kvinner*. Dette kan ha ledet til en opplevelse av nærhet på visse ting, og jeg fikk en følelse av at det oppstod et slags

skjebnefellesskap i flere av diskusjonene. Noen ganger opplevde jeg det som vanskelig å få informantene til å utdype visse ting, da jeg skjønnte at de antok at jeg visste hva de snakket om, og da muligens i kraft av at jeg er en kvinne som dem. Man kan vinne mye på å ha distanse til informantene sine (Wærdahl 2010:235). Da kan man innta rollen som novise og be om mer utdypende forklaringer på ting som informantene tar for gitt i deres egen hverdag. På den annen side vinner man også på å ha nærhet til informantene. Jeg fikk inntrykk av at informantene ikke opplevde seg selv som eksperter (overfor novisen) på temaet, noe som kan ha muliggjort at de turte å utforske og reflektere mer uredde rundt temaet uten å ha en ”fasit”. På denne måten kan skjebnefellesskapet som noen ganger oppstod, ha skapt en ramme som tilrettela for refleksjon i større grad enn om forskjellen mellom meg og informantene var større.

En annen åpenbar forskjell og likhet som skapte nærhet og distanse er *alder*. Jeg er selv i slutten av 20-årene, og er dermed på lik alder med cirka halvparten av informantene. Jeg opplevde dette som ”en forskjell som gjorde en forskjell” da jeg i større grad kunne posisjonere meg (og ble posisjonert) som uvitende med tanke på kvinnene i 50-60-årenes livssituasjon og erfaringer, i motsetning til hva jeg kunne med de yngre kvinnene. I løpet av intervjuet med de godt voksne kvinnene, kunne jeg stille inngående spørsmål om deres liv og livssituasjon uten at det virket påtatt eller unormalt. Jeg fikk dermed rike beskrivelser av en politisk ungdomstid, deres forhold til familien, hvordan det var å ha barn og hvordan det var å ha vært gift i mange år. På den annen side gjorde muligens det at jeg er på alder med barna til flere av de godt voksne kvinnene at situasjonen og relasjonene som ble etablert med dem skiller seg fra da jeg intervjuet de yngre kvinnene. I det ene intervjuet med kvinnene i 50-60-årene var det tydelig at en av informantene definerte relasjonen til meg som betinget av aldersforskjellen:

Sara (64): Det er lenge siden nå, men høye hæler, *det kan jeg si til deg som er ung*: No good.

Saras tips til meg har en undertone av oppdragelse, noe som kan komme av at Sara har en datter på min alder. Aldersforskjellen har muligens ledet til underrapportering av sårbarhet og seksualitet. Her skal det også være sagt at jeg valgte fokusgruppe som metode også med tanke på dette: Hvordan kan jeg redusere mor-datter-assosiasjonen i intervjusituasjonen? Min løsning var da å samle flere kvinner, slik at premissene kunne legges av informantene i større grad enn gjennom én-til-én-relasjon med meg. Med kvinnene i 20-årene ble det i større grad etablert et slags fellesskap, trolig basert på at vi var like i alder *og* kjønn, hvilket har sine

fordeler og ulemper. På den ene side får jeg trolig tilgang til andre typer historier her enn blant kvinnene i 50-60-årene, siden en underliggende antakelse om at vi alle var i samme situasjon med tanke på hår og hårfjerning ikke er usannsynlig; også med tanke på mer generelle aspekter ved livet, som utdanning, karriere, og at vi er ungevoksne. På den annen side er det trolig stilltiende antakelser som jeg ikke har fått materiale om. Siden jeg delte så mange kvaliteter med de yngre kvinnene er det garantert utallige premisser for samtalen som ikke ble diskutert høyt, men ligger under som en felles forståelse, slik Nielsen og Rudberg skriver: "[M]ange konkrete ting kan tas for gitt og trenger ikke utbrodering. Relasjonen [...] får et preg av venninneintimitet, betroelser, felles refleksjoner og mye latter" (Nielsen og Rudberg 2006:49). Ved å gjennomføre en komparativ studie blir det mulig å synliggjøre det usagte.

Forskeren vil til enhver tid være avgjørende for analysen og funnene, og selv om erkjennelsen av dette gjøres eksplisitt blir de metodiske refleksjonene i mange tilfeller spekulasjoner: Det er umulig å si hvordan informantenes historier og refleksjoner ville vært, sett at jeg var en annen enn den jeg er.

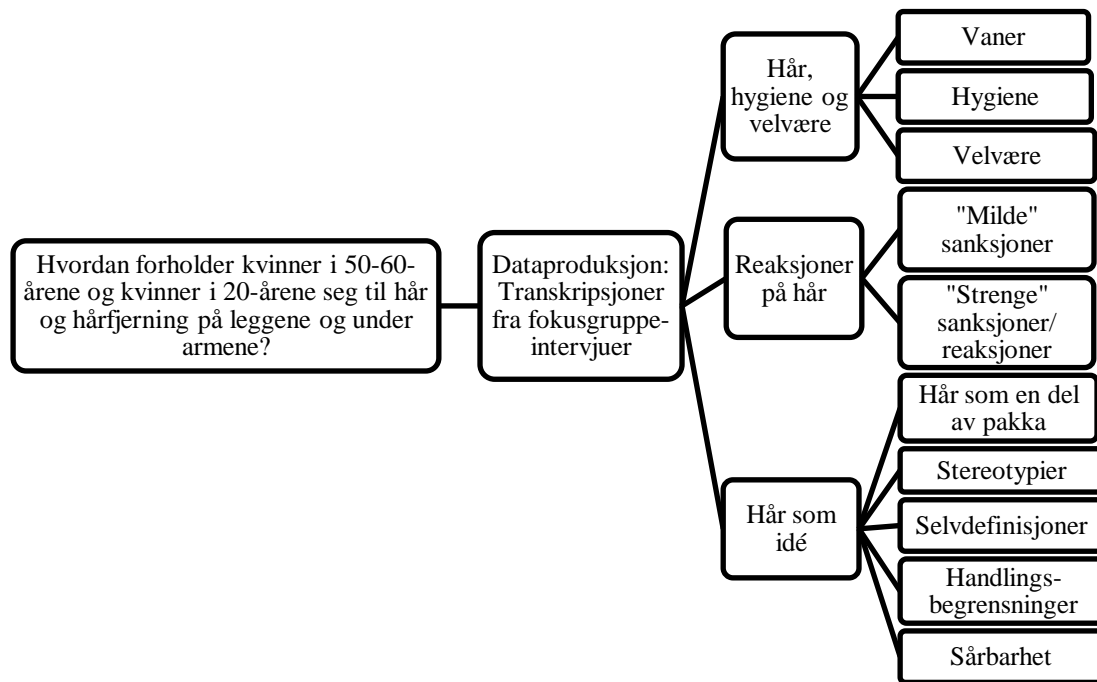
3.5 Analysearbeidet

I redegjørelsen for analyseprosessen er det fristende å ta utgangspunkt i sluttproduktet og tenke seg bakover, og med dette lage en ryddig fremstilling av en prosess som gikk radig fra a-å uten særlige hindringer, utfordringer, endringer eller redefineringer. I realiteten er analyseprosessen et lite kaos hvor man veksler mellom forskjellige analyselag av datamaterialet for å finne likheter og forskjeller, mønstre og trender. Jeg vil kun redegjøre for noen aspekter ved prosessen jeg ser som relevant for lesing av sluttproduktet.

Transkripsjonsprosessen er både en prosess hvor man omgjør datamaterialet til skriftspråk, samtidig som det er begynnelsen på analyseprosessen (Kvale og Brinkmann 2009:187). Jeg transkriberte intervjuene ord for ord, men inkluderte også lengre pauser med ..., latter med [ler.], og fysiske bevegelser beskrevet i klammer. Jeg koste meg med transkriberingen. Det var en måte å gjenoppleve intervjuene, og tankene begynte øyeblikkelig å spinne rundt temaer og utsagn fra informantene. Etter transkriberingen satt jeg igjen med 146 sider nedskreven tekst. Jeg sorterte materialet etter hovedkategoriene intervjuguiden sentrerte seg rundt, men lagde også nye kategorier jeg så som sentrale i materialet. Temaene fikk underkategorier som

resultat av gjentatte gjennomlesinger av materialet (Widerberg 2001:127). Kategorisering innebærer å redusere råmaterialet til mer konkrete temaer, som muliggjør å se likheter og forskjeller i materialet, og å konkludere på grunnlag av disse (Silverman 2010:222). Som diskutert over var intervjuguiden sentrert rundt tre temaer som forble de tre hovedkategoriene materialet ble delt inn i, men med nye titler som samsvarer med strukturen i analysen som helhet. I analysen har kategorien ”Hår som idé” blitt to forskjellige kapitler, men med nær tilknytning til hverandre tematisk. Alt materialet ble fargekodet manuelt.

Tabell2: Skjematisk fremstilling av hovedtema med undertema

I arbeidet med analysen ble strukturen moderert sammenlignet med undertemaenes fremstilling over, men alle temaene blir diskutert.

4 Hår, hygiene og velvære

If men define situations as real, they are real in their consequences (Thomas og Thomas sitert i Merton 1948:193).

Thomas-teoremet forteller oss at hvordan vi tenker om ting har praktiske konsekvenser. Det vil si at sosiale fakta har faktiske og praktiske konsekvenser som følge av hvordan noe er definert. De måtene hår under armene og på leggene forstås av informantene vil dermed ha påvirkning på hvordan de forholder seg til hår, og hva de gjør med håret. Det vil ikke ha påvirkning på hårets fysiske kvaliteter, men på hvordan man behandler håret.

I dette kapittelet vil jeg se på *hvilke kulturelle repertoar kvinnene bruker når de mener de ikke trenger å fjerne hår*. Først skal vi se hva kvinnene betrakter som avgjørende skillelinjer for når de mener de ikke trenger å fjerne hår, og deretter hvilke assosiasjoner de har til hår, og hvilke repertoar de bruker når de fjerner og ikke fjerner hår. Videre vil repertoarene sammenlignes opp mot hverandre, og sammenstilles med en forståelse av kropp som et moralsk ansvar. Dette kapittelet vil ikke ha sammenligning av generasjonene som hovedstrukturprinsipp, og generasjonene vil kun behandles generasjonene hver for seg der materialet legger opp til det.

4.1 Når man ikke ”må”

Å fjerne hår er kontekstuel selv om praksisen blant flere av informantene er relativt konsekvent. Informantene distingverer mellom forskjellige situasjoner hvor de mener man enten ”må” eller ”ikke må” fjerne hår. Når man ikke ”må” fjerne hår, har hårets fremvekst forskjellige betydninger:

Kari (61): Jeg barberer meg sjeldent på bena på vinteren med mindre jeg skal bort. Det er både fordi jeg har sånn fiskeskjell på forsiden av leggene, men også fordi at det vokser så fort ut, og da blir det nettopp [den] ”stribusten”. Når de har vokst lenger... Altså, hvis de får lov til å vokse lenger...

Frida (60): Så blir de bløte igjen.

Kari (61): Så blir de bløte igjen, også legger de seg penere. Så det er faktisk mer velvære for meg at det vokser. Det er nesten litt sånn relaxing det for meg. Så betyr det bare at nå er det lite stress på en måte. Nå kan jeg få lov til å være meg selv.

Å la være å barbere er et tegn på at det er lite stress og at Kari kan være seg selv. Ut fra hvordan hun snakker vil man paradoksalt nok tenke seg at det å fjerne hår er det samme som å ta på seg noe. Når håret får vokse, kan Kari ”være seg selv”, og når håret fjernes, er det som

om det inngår i en drakt hun tar på seg når hun skal bort. Når hun kan la håret på leggene gro ut, er det et tegn på at det ikke er så mye som står på, og det viser til en tilværelse fylt av ro. Kari belyser hvordan fjerning av hår er et evig arbeid: Når man fjerner hår kommer det tilbake igjen, og stribusten må bekjempes. Hun peker på hvordan fjerning av hår kan være belastende for huden. Kari får ”fiskeskjell” (som vil si tørr hud). Flere av informantene har utsatt seg selv for smerte med den hensikt av å være hårfrie i kortere eller lengre perioder. Dette gjelder epilering (en maskin som napper ut ett og ett hår), voksing (som drar ut større områder med hår) eller barbering (som har gitt sår og arr). For Kari betyr håret på leggene en pause fra en stresset hverdag og at hun tar bedre vare på huden på leggene sine. Det fortelles andre historier om når det ikke fjernes hår. Alma (25) og Beate (22) må ikke tenke seg lenge om når de svarer på spørsmålet:

Intervjuer: Når er det dere ikke barberer?

Alma (25): Eksamenstid.

Beate (22): Når jeg har mensesen.

Intervjuer: Hvorfor da?

Beate (22): Da sitter jeg bare i senga og spiser sjokolade og synes synd på meg selv. Da vrir jeg meg i smerte.

Almas ”eksamenstid” står i direkte motsetning til Karis historie: Kari lar håret gro når det er rolig og lite stress i livet hennes, Alma lar håret gro når det står på som verst. I motsetning til Karis fortelling, hvor hun ser sine hårete legger som et tegn på at hun kan være seg selv, forteller Beate om en situasjon preget av pine og forfall: Smerte, sjokolade og hårete legger. I sin egen selvmedlidenhet lar Beate håret gro. Både Alma og Beate henviser til situasjoner hvor man ikke har så mye overskudd, og opprettholdelse av kroppens orden blir i større grad en belastning. I slike situasjoner tillater Alma og Beate seg å la være å fjerne hår. I tider med mensesen eller eksamen er ikke kroppen ens tempel, men preget av nedprioritering og forfall.

Blant de yngre kvinnene fortelles også historier hvor man har vært ute på byen og ikke ”vært på jakt” etter en (sex)partner, og i begge generasjonene kommer det opp historier om situasjoner sammen med kjæresten eller venner hvor håret kan vokse fritt. Det var bred enighet om at man var slappere med høvelen om vinteren enn om sommeren. Situasjonene som kommer opp har til felles at det er omstendigheter hvor det ikke er *nødvendig* å fjerne hår. Det utkrystalliserer seg to hovedgrunner til dette: Synlighet og trygghet. Situasjoner hvor hårete legger og armhuler er ”tillatt”, er situasjoner hvor det ikke synes, eller sammen med mennesker man har et nært forhold til og stoler på. Som Swidler påpeker, tilrettelegger intime

omstendigheter for at man i større grad kan kontrollere hvordan man blir oppfattet og tolket, i motsetning til upersonlige, offentlige settinger. Men selv om det ikke er nødvendig å fjerne hår, kommer det frem at flere av dem gjør det allikevel. Det kan dermed tenkes at fjerning av hår i slike situasjoner betyr noe annet enn i ”synlige og offentlige” situasjoner. I dette kapitlet fokuseres det på de ”usynlige” tilfellene av hårfjerning, og de ”synlige” vil behandles i de neste.

4.2 Hår på legger og under armene

Når både de yngre og de godt voksne kvinnene snakker om hår under armene, er det i bruken av repertoar ingen generasjonsspesifikke skiller: Flere av informantene tar i bruk det samme repertoaret når de snakker om å fjerne hår under armene i trygge, usynlige situasjoner og omgivelser. Jeg vil derfor behandle generasjonene sammen der det ikke er nevneverdige skiller, og tydeliggjøre hvor gruppene skiller seg med tanke på generasjon.

4.2.1 Rutineaktiviteter

Blant både de yngre og de godt voksne kvinnene viser det seg at de betrakter hår under armene og hår på leggene på forskjellig vis, og når spørsmålet stilles kommer assosiasjonene frem:

Intervjuer: Er [det] forskjell mellom armhulehår og legghår?

Kari (61): Ja.

Intervjuer: Hva er forskjellen?

Kari (61): Armhulehår er mye eklere.

[...]

Ida (57): Jeg er enig.

[...]

Kari (61): Jeg synes armhuler er ekkelt fordi det har med svette å gjøre, så det har med utsondring av kroppsvesker og sånne ting. [...] De lukter.

Kvinnene er enige i at det er en forskjell mellom hår på leggene og hår under armene. Dette gjelder særlig kvaliteten på håret under armene. Dette frembringer vemmelse ved at det er ekkelt, og at det er noe veldig kroppslig med hår under armene siden de kobler det sammen med utsondring av kroppsvesker. Janne (26) forteller noe tilsvarende:

Janne (26): Når du ser armhulehår, da tenker jeg på svettelukt. Helt sånn med en gang, så det er min assosiasjon til det der. Det er ikke sikkert at det ville vært så mye svettelukt hvis jeg hadde det, men det er assosiasjonen.

Hår under armene fremkaller assosiasjoner til svette som igjen har assosiasjoner til hygiene. Dette synliggjøres blant annet i adjektivene kvinnene bruker når de snakker om hår under armene. Det er ”ekkelig”, man er ”ustelt”, og det minner om ”svette”. I tillegg ”lukter det”, det er ”urenselig” og ”heslig”, det er ”usmakelig” og ”udelikat”. Etter Thomas-teoremets logikk vil dette ha praktiske konsekvenser for informantene:

Kristine (25): Barbere under armene har nesten blitt som å pusse tennene for meg. Det er en sånn ting man bare gjør. Jeg har den [barberhøvelen] i dusjen, også blir det bare en av de tingene man gjør i dusjen.

Kristine forteller en kjent historie om fjerning av hår under armene: Det har blitt en del av en hygienisk rutine. Man pusser tennene, vasker seg og fjerner håret under armene. I likhet med andre hygieniske rutiner har det blitt *en sånn ting man bare gjør*, og det tyder på en praksis som ikke blir underlagt vurdering idet den gjennomføres. Fjerning av hår under armene støttes av et *renslighetsrepertoar*. Dette vil, som Thomas-teoremet forteller oss, lede til at hår under armene blir behandlet som om det *er* ekkelig og uhygienisk, og de praktiske og reelle konsekvensene er at fjerning av hår inngår i et rutinepreget, hygienisk arbeid flere av kvinnene gjør. Det rutinemessige ved å fjerne hår under armene kommer blant annet til syne i løpet av intervjuene ved at det til tider er vanskelig å få kvinnene til å snakke om akkurat dette. Det er trolig flere grunner til tilbakeholdenheten (blant annet kan det kjennes rart å snakke om hva man gjør i dusjen med kvinner man ikke kjenner fra før), men flere av dem blir også litt overrasket over at det de gjør i dusjen kan være av interesse, fordi de ser på det som noe de bare gjør.

4.2.2 (U)synlighet: ”Du føler deg fin alene”

Når kvinnene knytter hår under armene til hygiene har dette innvirkninger på *når* de fjerner det: Det er en del av et hygienisk arbeid som er blitt rutine. Hår på leggene har andre assosiasjoner som påvirker når de fjerner det, og vi skal se at kvinnene bruker et annet repertoar når de snakker om dette. Dette repertoaret blir også brukt av de som ikke rutinemessig fjerner hår under armene. Igjen bruker begge generasjonene det samme kulturelle repertoaret. I motsetning til hår under armene blir ikke hår på leggene betraktet som noe ekkelig og uhygienisk, men har en annen posisjon i kvinnenens liv, og frembringer andre

følelser. Dette vil si at ved å fjerne hår på leggene oppnår man noe annet enn når man fjerner hår under armene:

Anja (26): [Det er] den følelsen når du har lagt krefter i ditt eget utseende. Jeg hygger meg med det. At jeg lissom er glad i meg selv.

Ingeborg (27): Ja, man tar seg tid til å lakkere neglene og setter av tid til å barbere leggene.

Anja (26): Jeg føler at jeg er snill med meg selv, og da føler jeg meg alltid fin etterpå.

Ingeborg (27): I hvert fall hvis jeg ikke skal møte noen! Da føler jeg meg hvert fall nice mot meg selv, hvis jeg gjør dette selv om jeg ikke har noen avtale eller selv om jeg ikke planlegger noe.

Marie (24): Du føler deg fin alene.

Siden hår under armene for de fleste blir rutinemessig fjernet som en konsekvens av dets uhygieniske stempel er det primært håret på leggene som kan tas bort som en *gave*. Å fjerne hår på leggene er dermed i større grad et overskuddsfenomen, som man kan gjøre for å være snille mot seg selv. Dette kan inngå i en større sammenheng hvor man lakkerer neglene og fjerner hår. Da rigger man opp et hjemmespa, hvor man setter av tid til seg selv for å gjøre seg fin og flid. Belønningen av å gjøre dette overskuddsprosjektet er ikke kun den litt abstrakte og generelle følelsen av å være fin eller snill med seg selv, men også en konkret, fysisk følelse av å kjenne at man er hårløs:

Frida (60): Det er litt sånn deilig følelse hvis du er helt nybarbert og kjenne selv. Eller ha på bukse hvor du kjenner at det er helt glatt, og det er veldig behagelig synes jeg.

Åslaug (63): Og særlig da hvis man har vokset beina.

Ida (57): Det er veldig behagelig.

Å fjerne hår fremkaller en deilig følelse av å være helt glatt. Selv om man har på seg bukser og ingen kan *se* at håret er borte, er det deilig å være hårfri på grunn av følelsen en glatt legg gir mot buksen. Å fjerne hår på leggene gir både en følelse av å ha gjort en innsats med tanke på seg selv og sin egen kropp, men også en konkret, kroppslig følelse av glatt hud mot buksestoffet. Det er nærmest noe seksuelt over Fridas beskrivelse av den fysiske kroppslige følelsen. Utsagnet hennes forteller oss at det er deilig når enten hun selv eller buksen stryker på de glatte leggene hennes. Det er en nytelse hun deler med seg selv.

Selv om man belønnes med positive følelser når man fjerner hår på leggene er det, som vi har sett, variasjoner i når man fjerner hår. Når kvinnene snakker om tider hvor de mener de ikke må fjerne hår, tydeliggjøres også hårfjerningens virke i livene deres:

Intervjuer: Hvis jeg forstår dere riktig: På vinteren er det ikke så nøye og på sommeren er det viktigere. Er det sånn at dere opplever mindre velvære på vinteren da enn på sommeren?

Åslaug (63): Jeg skjønner spørsmålet ditt, og jeg kan noen ganger gå i dusjen og shine meg opp selv om jeg ikke skal noe spesielt. Nei, nå ble jeg kvitt de hårene, og nå tar jeg føttene, og det er velvære.

Ida (57): Jeg gjør også det, og jeg merker at jeg gjør det mer og mer. Og det er noe med når det blir kaldt og man føler seg uggen.

Hår som ikke oppleves som uhygienisk blir fjernet med støtte av et *velværepertoar*. Siden kvinnene har en klar oppfattelse av sammenhengen mellom velvære og fjerning av hår skulle man tro at kvinnene opplevde mindre velvære i løpet av vinteren (siden de da fjerner hår sjeldnere), men dette understreker heller hårfjerningens velværefunksjon. Når man føler seg uggen kan man shine seg opp ved å fjerne hår. Under slike omstendigheter er hårfjerning et overskuddsfenomen: Man *må* ikke, men man *kan*.

4.2.3 Velværepertoarets tosidighet blant de yngre kvinnene

Velværepertoaret blir brukt av både de yngre og de godt voksne kvinnene, men blant de yngre kvinnene innebærer velværepertoaret et tilleggsaspekt, som ikke kom frem blant de godt voksne kvinnene. Som vi så over, er det tider hvor hårets fremvekst er en del av en forfallen kropp som ikke blir tatt hensyn til i stressende perioder. Blant kvinnene i 20-årene kommer det frem at i slike perioder kan hårfjerning inngå i et større ritual for å reetablere kroppens orden, slik Alma (25) forteller:

Alma (25): Jeg merker at det er litt sånn som med sminke, at hvis du går i [en] eksamensperiode, og du går som en dass, og du driter litt i sminken, driter litt i hårfjerning – du føler deg jo shabby og halvveis. Og hvis du da, selv om det bare er for din egen del, fresher deg litt opp, putter på deg litt sminke, putter på deg ordentlige klær, barberer deg. Jeg føler meg veldig mye bedre selv om jeg bare skal sitte i en stol og se på film alene. Så det er veldig mye for min egen del at man fresher seg litt opp, føler seg litt kvinne og føler seg litt ordentlig igjen.

I situasjoner hvor kroppen forfaller kan man gjenoppbygge tempelets orden. I slike tilfeller kan man fjerne hår som en del av et større ritual for å føle seg bedre. Som Alma forteller er ikke fjerning av hår på leggene fundamentalt annerledes enn å fjerne hår under armene: Det har noe med å være stelt å gjøre. Samtidig viser utsagnet hennes også til gaveaspektet ved fjerning av hår. Det er et overskuddsfenomen som man kan gjøre for å føle seg ordentlig igjen. Almas fortelling berører velværepertoarets tosidighet, noe Beate illustrerer i mer eksplisitte ordelag. På den ene siden er velværepertoaret knyttet til et overskuddsprosjekt, men Beate og Alma belyser et annet, litt mer skjult aspekt ved repertoaret. Beate (22) forteller om hårfjerningspraksisen sin som følger to ledende prinsipper – det ene er konkret, det andre er diffust:

Intervjuer: Når er det dere barberer dere? Er det noe konsekvent?

Beate (22): For meg så er det vel hvis folk kan se det. Og når det har gått for langt. Går det en uke så er det ikke noe farlig hvis jeg vet at ingen ser det, men så fort jeg skal skifte foran noen, hvis jeg skal ut eller et eller annet, så er det konsekvent at jeg barberer meg.

Intervjuer: Når har det gått for langt?

Beate (22): Nærmere halvannen uke. [Ler.]

Intervjuer: Da må du ta det?

Beate (22): Da må jeg ta det for egen velvære.

Intervjuer: Så det går ut over velværefølelsen?

Beate (22): Ja, jeg føler meg ekkel.

To grunner til å barbere seg kommer frem her: Det ene er når folk skal se det, det andre er *hvis det har gått for langt*. Beates fortelling viser et tilleggsaspekt ved velværepertoaret som synliggjøres blant de yngre kvinnene: Det kan også fungere som en internalisert *plikt*. Det vil si at fjerning av hår både er et overskuddsfenomen som forstås som frivillig og lystbetont, men også et kroppslig ansvar man har overfor seg selv hvis det går for langt.

Velværepertoaret kan dermed forstås som todelt, hvor skillet mellom det lystbetonte overskuddsprosjektet går ved en eller annen grense (i Beate sitt tilfelle ved halvannen uke), hvor overskuddet blir en nødvendighet og krever at man rydder opp kroppen sin og reetablerer velvære, noe Alma også belyser med å føle seg ”litt ordentlig igjen”. Velvære berører dermed et spenningspunkt mellom valg og plikt blant de yngre kvinnene: På den ene siden har de sterkt aktørskap og gjør aktive inngrep i sine egne liv hvor de har hjemmespa på badet og gir seg selv en liten oppmerksomhet i hverdagen. På den annen side gjelder dette kun til et visst punkt hvor man går over til å føle en kroppslig forpliktelse overfor seg selv til å bli ”ordentlig” igjen. I flere av fortellingene til de yngre kvinnene inngår begge disse aspektene i velværepertoaret, noe som muligens kan kjennes kontraintuitivt – velvære skal jo bare være fryd og gammen, men det er ikke bare det. Velværepertoarets tosidighet kommer ikke frem i intervjuene med de godt voksne kvinnene. Det er kun de yngre som inkluderte dette aspektet ved velværepertoaret.

4.2.4 Barberingsboikott – de yngre kvinnenes opposisjon

Til nå har vi sett hvordan kvinnene trekker på ulike repertoarer når de fjerner hår på leggene og under armene, men som vi også har sett er det flere situasjoner hvor de *ikke* fjerner hår, om dette er fordi de anser det som unødvendig eller om det er perioder med underskudd. Som vi så over setter Kari (61) pris på perioder hvor hun ikke trenger å fjerne hår på leggene, men

med unntak av Kari er det få historier blant de godt voksne kvinnene om når de lar være å fjerne hår. Blant 20-åringene derimot fortelles det flere historier, og i disse historiene tar de i bruk et annet repertoar:

Line (21): Jeg synes ofte det er deilig å tenke: I dag gidder jeg faktisk ikke å barbere meg. Da går det mye fortere i dusjen.

Line ofrer velværefølelsen for en kjappere dusj. Kvinnene i 20-årene er brukere av et slags *boikottrepertoar* når de snakker om det å la være å fjerne hår: *Da gidder jeg ikke*. De ordlegger seg med et slags aktivistisk språk, og proklamerer stolt i løpet av intervjuene at de ikke er marionetter for kulturelle normer og anbefalinger, men har aktørskap:

Maria (24): Jeg husker jeg hadde en periode hvor jeg hadde tights som [gikk til] midt på leggen, og da var det sånn at jeg barberte nedenfor. Jeg gadd ikke å barbere hele leggen, jeg bare barberte akkurat sånn at det ikke syntes.

Marie understreker synlighetsaspektet ved hårfjerning, men også det aktive valget av å ikke fjerne hår på *hele* leggen, kun det som synes. Dette motstandsrepertoaret innebærer blant annet at det å *la være* å fjerne hår blir ansett for å være en aktiv handling. I situasjoner hvor det ikke er nødvendig å fjerne hår, har vi sett at kvinnene i stor grad fjerner det likevel for å være rene og føle seg vel i sin egen kropp. Samtidig kommer det frem at man i disse situasjonene også kan la håret gro. Blant de yngre kvinnene støttes dette av et repertoar, som blant annet viser at de anser dette for å være en aktiv handling. Det vil si at det å fjerne hår er en handling, og å la være er en handling. Blant de godt voksne kvinnene blir det ikke snakket om det å la være som en aktiv handling, kun det å fjerne. Det er ingen historier om at de bevisst har valgt å ikke fjerne hår. Karis (61) historie viser at hun kan la barberhøvelen ligge i perioder hvor hun opplever at hun ikke har mye stress i livet sitt. Blant de yngre kvinnene brukes et repertoar som støtter en faktisk inngripen i deres eget liv, hvor de utøver aktørskap og velger å ikke fjerne hår. For dem er en hårete tilværelse et resultat av en bevisst og nærmest demonstrativ handling. Å la håret gro er et aktivt valg som støttes av barberingsboikotten: *Da gidder jeg ikke*.

4.3 Sammenligning av repertoar og deres moralske betydning

Både kvinnene i 50-60-årene og kvinnene i 20-årene trekker på et *renslighetsrepertoar* og et *velværererepertoar* når de snakker om deres egen hårfjerningspraksis. De yngre kvinnene utøver også motstand ved å bruke et boikottrepertoar, *da gidder jeg ikke*. Jeg vil her

sammenligne renslighetsrepertoaret og velværererepertoaret, samt løfte blikket og knytte repertoarene de bruker til en forståelse av kropp som et moralsk ansvar.

Renslighetsrepertoaret innebærer at fjerning av hår under armene sidestilles med andre hygieniske aktiviteter, om det er å pusse tennene eller å vaske føttene. I løpet av intervjuene er det flere som ikke snakker om å fjerne hår under armene, fordi det er så vanlig. Det virker ikke viktig i intervjusituasjonen, *fordi det er noe man bare gjør*. Renslighetsrepertoaret innebærer en slags nødvendighet ved at det inngår i hygieniske rutiner, og flere av kvinnene forteller at det ikke blir underlagt refleksiv vurdering idet det gjennomføres. Det har altså knyttet seg en sterk idé til hår under armene: En idé om at håret har noe med hygiene å gjøre. Kan det tenkes at det hygieniske gjør det normalt og dermed moralsk? Denne tanken er ikke ny. Som vi har sett er det flere av kvinnene som synes hår under armene er ekkelt, og Tiggermann og Lewis (2004:382) mener at sammenhengen mellom kvinners kroppshår og vemmelighet signaliserer et spesifikt kroppsmoralsk ansvar kvinner er underlagt. Som Douglas (1997) observerer knyttes hygiene til større strukturer og ordner: Det uhygieniske er noe som ikke passer inn (Douglas 1997:50). Videre uttrykker de tingene eller handlingene som blir sett på som urene noe utover seg selv: Det er et uttrykk for mangelen på moral (Douglas 1997:145, Crossley 2006:123). I Crossleys analyse av forskjellige kroppsteknikker lokaliserer han noen kjerneelementer som enten er direkte eller nært knyttet til hygiene, for eksempel å vaske hendene, pusse tennene og dusje, hvor disse kroppsteknikkene kan forstås som moralsk normative (Crossley 2006:116). Det som er interessant med tanke på informantenes fortellinger er at hår under armene har knyttet til seg hygieniske assosiasjoner. Med Douglas og Crossleys perspektiver innebærer dette at hårfjerning under armene er ikke bare en triviell aktivitet *som man bare gjør*, men en moralsk handling.

En konsekvens av at hår assosieres med hygiene er at det begrenser friheten til å velge å enten gjøre det eller ikke gjøre det, ved at det har blitt en *vane*. Det vil si at handlingen har blitt en rutine og blir ikke *vurdert*, og man står dermed ikke overfor et valg som må tas (Crossley 2006:124). Som Alma (25) forteller:

Alma (25): Under armene, det gjør jeg nesten hver gang jeg står i dusjen, for det er så kjapt å gjøre, så det er litt sånn ”jaja”. Så det tenker jeg nesten ikke over en gang når jeg gjør det, for det gjør jeg så ofte.

Hygieniske aktiviteter er noe ”man burde gjøre” eller ”som er riktig”. Almas ”jaja” er et uttrykk for at hårfjerning under armene er en relativt triviell og vanlig ting for henne å gjøre, men med de overnevnte perspektivenes forståelse av det skitne og hygieniske får Almas

”jaja” en moralsk dimensjon ved at det nærmest er utenkelig å la være. Ved at hår under armene på kvinner blir assosiert med hygiene fremstår hårfjerning som et moralsk ansvar: Det er en av de mange tingene man *bare gjør*, men også *må*.

Velværererepertoaret blir brukt når kvinnene snakker om hårfjerning som ikke inngår i et hygienisk rutinearbeid. Da er hårfjerning ikke noe man *må* gjøre, men *kan* gjøre. Å fjerne hår er en gave man kan gi seg selv, det er et overskuddsfenomen, og det er noe man kan gjøre når man føler seg ”shabby”, har mensen eller eksamen. Det er en måte man kan gi seg selv et velværeløft i hverdagen ved å rigge opp et hjemmespa fylt av hygge, te og lakkering av negler: Det er en måte å være snill med seg selv, og belønningen for å ha gjort det beskrives både med abstrakte fellesbetegnelser, som ”fin” og ”fresh”, men også med en fysisk og kroppslig følelse av glatt hud, som er deilig.

Hva er egentlig forskjellen mellom renslighetsrepertoaret og velværererepertoaret? Intuitivt kan det tenkes at det er én og samme ting, men de skiller seg på noen punkter:

Renslighetsrepertoaret innebærer en forståelse av hår som uhygienisk og ekkelt. Selv for kvinnene som ikke i eksplisitte ordelag betegner armhulehår som uhygienisk inngår fjerningen av dette håret i hygieniske rutiner: I dusjen bare gjør man det, eller det blir betraktet som det samme som å pusse tennene. Å føle seg ren har unektelig mye med velvære å gjøre, men fjerning av hår på leggene inngår ikke like sterkt i hygieniske rutiner, men er i større grad et bevisst inngrepen i sitt eget liv hvor man ønsker å gi seg selv et velværeløft i hverdagen, og dette krever i de fleste tilfeller overskudd. Å fjerne hår på leggene anses i større grad for å være en mer gjennomtenkt handling siden fjerning av dette håret ikke er like rutinepreget som hår under armene. Slik skiller de to repertoarene seg ved at renslighetsrepertoaret brukes når de snakker om en handling, som ikke blir underlagt vurdering idet det gjennomføres, og det tas for gitt. Velværererepertoaret derimot karakteriseres ved at det støtter handlinger som er en bevisst inngripen i hverdagen deres, noe som også viser at fjerning av dette håret ikke er underlagt like regelmessige rutiner som hår under armene. Renslighetsrepertoaret er i praksis nokså ukomplisert ved at overbevisningen om at hår under armene er ekkelt står sterkt, og at handlingene knyttet til dette og bruken av repertoaret ikke har interne skillelinjer eller motsetninger. Velværererepertoaret fremstår som endimensjonalt og ukomplisert blant de godt voksne kvinnene, men har en tosidighet blant de yngre. De godt voksne kvinnene bruker velværererepertoaret når de snakker om hårfjerning som inngår i et overskuddsprosjekt, som de utøver når de vil øke sitt eget velvære. I denne

bruken av repertoaret fremstår hårfjerning som et aktivt valg, som man kan unnlate å gjøre hvis man ikke har overskuddet til det. De yngre kvinnene tilfører et annet aspekt til velværererepertoaret, som innebærer en plikt de har overfor seg selv, ved at de føler seg nødt til å fjerne håret når en grense er nådd, og det har *gått for langt*. Det er muligens pliktaspektet ved velværererepertoaret som trigger frem en aktiv motstand fra de yngre kvinnene. Det fremstår som et moralsk ansvar de har for å opprettholde kroppens orden, men denne plikten møter motstand. Boikottrepertoaret *Da gidder jeg ikke* er et repertoar de yngre kvinnene tar i bruk når de aktivt lar være å fjerne hår. Siden de yngre kvinnene bruker velværererepertoaret både som et valgrepertoar, men også et pliktrepertoar, betraktes det muligens som nødvendig å gjøre aktiv motstand mot plikten. Når de godt voksne kvinnene kun betoner valgaspektet ved velværererepertoaret kreves det ikke motstand hvis man ønsker å la håret gro: Jeg velger å fjerne håret er det eneste alternativet. Forskjellen mellom renslighetsrepertoaret og velværererepertoaret kan gjøres oversiktlig ved å sette motsetningsforholdet inn i en tabell:

Tabell 3: Motsetningsforholdene mellom renslighetsrepertoaret og velværererepertoaret

	Renslighetsrepertoaret <i>Brukes om hår under armene</i>	Velværererepertoaret <i>Brukes primært om hår på leggene</i>	
Bruken av repertoar er lik mellom generasjonene	Nødvendig	Overskudd	
	Ikke gjennomtenkt	Gjennomtenkt	
	Tas for gitt	Bevisst inngripen	
	Rutinisert fjerning	Urutinisert fjerning	
Bruken av repertoar skiller seg ved noen punkter mellom generasjonene	Ukomplisert	50-60-åringene: Ukomplisert: Valg	20-åringene: Todimensjonalt: Valg og plikt
	Sterk moralsk plikt	Svak moralsk plikt	Sterk moralsk plikt
			Motstand: ”Da gidder jeg ikke”

Repertoarene har altså implikasjoner for hvordan man kan forstå hårfjerning innen et spenningsfelt mellom valg og tvang. Det vil si at renslighetsrepertoaret innebærer en slags tvang på grunn av det rutinemessige ved handlingen. Velværererepertoaret innebærer til dels valg og til dels tvang idet det forbindes med overskudd og hygge, men er også internalisert som en slags plikt blant de yngre kvinnene. Med tanke på renslighetsrepertoaret og velværererepertoaret skiller de seg fra hverandre med tanke på spenningsforholdet valg og plikt. Det er tenkelig at de yngre kvinnene i større grad er underlagt et slags moralsk ansvar med tanke på hårfjerning under armene og på leggene, mens dette kun vil gjelde under armene for de godt voksne kvinnene.

I Hopes analyse av damebladreklamer fra 1915-1945 ser hun en sammenhengende tendens for økt reklame for hårfjerningsmidler og et økende fokus på renhet og hygiene i USA (se også Smith 2007), men hun identifiserer også en brist i den hygieniske forklaringen av hårfjerning: Det gjelder kun kvinner, og ikke begge kjønn. Det kan dermed ikke logisk være hygiene *per se* det er snakk om (for da ville trolig menn fjernet hår i like stor grad). Douglas (1997) mener det er der det er moralske eller normmessige uklarheter at praksiser kan støttes med forurensningsforklaringer: ”[N]år moralreglene er uklare eller selvmotsigende, har urenhetsforestillingerne en tendens til å forenkle eller avklare spørsmålene” (Douglas 1997:145). Dette er et tankekors og fremmer ideen om at det ikke kun kan være hygieniske årsaker til at kvinnene fjerner hår, men at forurensningsideene knyttet til hår er et resultat av uklare regler.

4.4 Avslutning

Vi har nå sett hvordan informantene snakker om hårfjerning i situasjoner de mener det ikke er nødvendig å fjerne hår. Vi har også sett hvilke repertoar de bruker når de snakker om hårfjerningspraksisene sine, og forholdet repertoarene imellom. Men hva med hår ute i den synlige, utrygge verden? De neste kapitlene vil handle om dette.

5 Reaksjoner på hår

Alma (25): Jeg tror det var i fjor sommer eller sommeren før det hvor jeg så en litt sånn type hippie, hvis man kan si det på den måten, hvor det virkelig... 4-5-6 centimeter, og det stakk ut på alle kanter. Og samtlige av oss, vi var vel fire eller fem stykker, bare sånn: ”Herregud! Så du det?!?”

Alma forteller med stor innlevelse om hennes møte med armhulehårene til en ”sånn type hippie”. Hår ute i verden er noe annet enn hår på badet. Til nå har vi sett hvordan informantene snakker om hår og hårfjerning når ingen skal se det eller de er i trygge omgivelser. Synlighets- og trygghetsparameterne utkrystalliserer seg ved at hår får ulik betydning ut fra disse skillepunktene: Hår og hårfjerning betyr noe annet når det er synlig for noen man ikke er trygg på. De resterende kapitlene vil handle om dette. I dette kapitlet skal vi se i *hvilke situasjoner kvinnene mener de må fjerne hår*. Vi skal også se *hvilke kulturelle repertoarer kvinnene bruker når de snakker om reaksjoner de har hatt på andre kvinner, og hvordan de vurderer reaksjonene sine*. I tillegg skal vi også se *hvordan reaksjoner de har fått fra andre på sitt eget hår, og hvordan de vurderer reaksjonene*.

5.1 Når man ”må”

Det er situasjoner hvor informantene mener man *må* fjerne hår, og de primære føringslinjene for dette er, som vi har sett, synlighet og trygghet. Dette betyr at leggene må rakes når man skal gå i skjørt, og underarmene må være hårfrie i ”singletsituasjoner”. Begge deler må være glatte når man skal ha sex med en man ikke kjenner. Det gjelder mer generelt hvis man skal pynte seg, være fin, og om sommeren. Om man skal trene må eventuell hårvekst skjules, og hvis man skal ha på seg kjole eller få massasje må man først ta en runde med høvelen. Når man soler seg alene i bakgården betyr ikke hår noe, men på stranden må man ta seg bedre ut og holde ting i orden. Hvis man har kjæreste, er det flere som mener de fjerner hår hyppigere enn hvis de er single, men når man er singel og skal ut på byen (og ”få seg noe”), kan man ikke la være, slik Beate (22) sier: ”Er du på jakt [etter sex], så er det bort”. Når kvinnene flytter fokuset fra ”alenesettinger” til ”sosiale settinger”, forteller de om reaksjoner de har hatt på andre de kjenner, eller kvinner de har sett. I tillegg forteller de hvordan de vurderer sine egne reaksjoner. Som vi skal se har de godt voksne kvinnene og de yngre kvinnene forskjellige erfaringer, og materialet beveger seg i generasjonsspesifikke retninger.

5.2 På hvilke måter reageres det på hår?

Før man kan spørre hvilke måter det reageres på hår, må man stille spørsmålet: Reageres det i det hele tatt på hår? Å fjerne hår på leggene og under armene er vanlig, og som flere av informantene sier, er det unormalt å se kvinner med hår under armene eller på leggene. Siden det er unormalt, skulle man tro at hårete kvinner fremkaller reaksjoner. Det fortelles flere historier informantene husker fra sine egne liv hvor de har reagert på andre kvinner og deres hår. Synlige hår på andre kvinner fremkaller reaksjoner som er preget av avsky, men det kan også gi en følelse av annerledeshet, man blir overrasket eller at det er ubehagelig. Man kan forholde seg likegyldig til det, eller man kan bli ”helt sjokkert”, satt ut, tenke ”æsj”, at det er feil eller, som Alma (25) illustrerte over: ”Herregud! Så du det?!”. Kvinnene har også medlidende beskrivelser, som ”stakkars”, overfor andre de mener har et ”hårproblem”. Reaksjonene har en spennvidde, men det viser seg at reaksjonene og hva man reagerer på varierer.

5.3 50-60-åringene: ”Hun var veldig spesiell altså” – historier om *de andre*

Kvinnene i 50-60-årene forteller historier de kan huske fra sine egne liv hvor de har reagert på andre kvinner og deres kroppshåring. Åslaug (63) forteller om en kvinne hun jobbet med i ungdommen som nektet å fjerne håret under armene. Det tar ikke lang tid før hun får hentet frem denne historien i bevisstheten – det er tydelig noe som har gjort inntrykk. Åslaug forteller at denne kvinnen nektet å fjerne håret selv om det ble lagt eksplisitt hårfjerningspress på henne. Hun analyserer situasjonene til å være et identitetsprosjekt for den tidligere kollegaen, men legger ikke skjul på at hun selv syntes det var merkelig at hun ikke fjernet håret. Ida (57) forteller om en perifer venninne som ikke fjernet hår, og ”det var ikke så veldig lekkert da”, selv om hun ”egentlig var ganske flott”. Ida skifter fort fokus i samtalen og begynner å snakke om noe annet, men etter oppfølgingsspørsmål avslutter hun historien, på lik måte som Åslaug, med følgende frase: ”Hun var veldig spesiell altså”. De hårete kvinnene blir vurdert som spesielle og annerledes. Dette utgjør en setningshale på fortellingene som forklarer hvorfor de reagerte i utgangspunktet, og som rettferdiggjør reaksjonene deres. De hårete kvinnene som de godt voksne informantene forteller om, blir tillagt karakteristikk, som ”veldig spesielle”, ”hippier” eller ”syke” (det oppfattes gjerne som et sunnhetstegn å fjerne hår, for det viser at man har overskuddet til å gjøre akkurat dette).

I motsetning til å rettferdiggjøre reaksjonene ved å gi hårete kvinner karakteristikker, har Gunbjørg (62) et annet forhold til sine reaksjoner: Det er ikke greit å reagere på andre kvinners hår, for prinsipielt er det naturlig. Gunbjørg har bakgrunn fra et kunstnerisk hippiemiljø, hvor hår og hårfjerning ble ansett for å være politisk, og man skulle akseptere at hår var en del av kvinnekroppen fra naturens side. Hun forteller, ”for å være helt ærlig”, følgende:

Gunbjørg (62): Jeg har en erindring om at jeg har sett en kvinne med veldig mye, mørke hår på leggene, hvor jeg skvetter. Også tenker jeg: Nei, men det skal du ikke. Sånn skal du ikke være. Fy! [Slår seg selv på hånden.]

Det er to måter de godt voksne kvinnene bearbeider reaksjonene sine: Enten gir de andre, hårete kvinner karakteristikker som plasserer dem i en annen gruppe, eller så sanksjonere de seg selv for å ha reagert. Det er interessant å se at de kvinnene i 50-60-årene som sjelden fjerner hår, og som mener at de selv ikke har noe spesielt problem med hår i hverdagen, støtter seg til den selvsanksjonerende strategien, mens de som oftere fjerner hår, og har lengre historier om sin egen hårfjerningspraksis begrunner reaksjonene sine ved å gi ”hårete kvinner” personlighetskarakteristikker. De to måtene å bearbeide reaksjonene på samsvarer med to motstridende repertoar: Et naturlighetsrepertoar og et normalitetsrepertoar. *Naturlighetsrepertoaret* innebærer en oppfattelse av kroppshår som naturlig. Det er vanskelig å argumentere mot at hår er naturlig, men naturlighetsrepertoarets implikasjoner er at det ikke er greit å reagere på andre kvinner som ikke har fjernet hår *fordi* det er naturlig *med* hår. Dette repertoaret innebærer en prinsipiell forståelse av kroppshår og kropp som ikke korresponderer med den gjengse praksis: Det er et *motstandsrepertoar*. Dermed utgjør dette repertoaret et spenningsfelt i reaksjonsmønsteret, ved at repertoaret ikke støtter vanlig praksis, samt gjennom erkjennelsen av at ens reaksjoner ikke samsvarer med den prinsipielle kroppsforståelsen dette repertoaret innebefatter. Det kan tenkes at dette repertoaret henger igjen fra en politisk ungdomstid, og at repertoaret brukes fordi det er kjent, selv om det står i et spenningsforhold til følelsesreaksjonen (Swidler 2001:86). *Normalitetsrepertoaret* innbefatter ikke noe standpunkt til kroppens naturlighet, men støttes av den hårløse normen som normaliserer en hårløs kropp. Implikasjonen av dette repertoaret er at det ikke står i et spenningsforhold med vanlig praksis, og ved å reagere på andre kvinner som har hår, rettferdiggjøres reaksjonene deres på en annen måte enn ved bruk av naturlighetsrepertoaret. Normalitetsrepertoaret er, sammenlignet med naturlighetsrepertoaret, et *komfortrepertoar*, ved at det støtter opp om hva som er vanlig, og går dermed ikke mot strømmen, men med.

Dette kan forstås som legitimering, ikke kun av reaksjoner på andre, men også av deres egen praksis (Swidler 2001:27-31).

De godt voksne kvinnene bruker forskjellige repertoarer når de snakker om deres egne reaksjoner på andre som har hår, men når det gjelder andre som fjerner hår, samles de i større grad: De enes i at *andre* er overdrevent opptatt av å *fjerne* hår. Dette er kvinner fra andre nasjonaliteter, som for eksempel fra Frankrike, Amerika, Syd-Europa og Pakistan, som Ida (57) forteller:

Ida (57): Veldig mange sydeuropeiske damer er jo helt hysterisk opptatt av kroppshår, og de går jo og tar bort [hår] hele tiden.

Det understrekes hvor opptatt *de* er av å fjerne hår *på hele kroppen* og hvor utrolig tidkrevende dette må være. Disse kvinnene blir betraktet som overfokuset på hårfjerning, som Ida (57) forteller: ”I Frankrike så er det jo helt hysterisk! Alle driver og vokser seg og sånn.”

Det er ikke kun kvinner fra andre nasjonaliteter, men *ungdommen nå til dags* er også noen som er spesielt fiksert på å fjerne hår: ”Jeg er helt sjokkert over hvordan mine døtre er hårfikserte” forteller Åslaug (63). Anette (59) har selv et avslappet forhold til å fjerne hår. Hun tar vekk armhulehår, men har aldri rørt leggene. Selv om hun mener dette sikkert er på grunn av ”trøkk fra omgivelsene”, har praksisen blitt en vane, slik vi så i forrige kapittel. Men når Anette forteller om døtrene sine og da de begynte å fjerne hår, reagerer hun:

Anette (59): Og plutselig så oppdager jeg at de har kjøpt seg sånn utstyr og drev og raket legger og alt. Og jeg ble helt sjokkert, og jeg prøvde alt jeg kunne med mine argumenter mot det.

Anette kjempet imot, men måtte gi opp kampen: Døtrene ville ikke slutte å barbere seg. Sjokket hennes kom av at hun ikke hadde sett at døtrene hadde *et problem* med hår – det syntes jo ikke, så hun fant ingen grunn til at det skulle fjernes. Anette viser et sinne rettet mot mote- og reklamebransjen, som hun mener er ansvarlige for at unge kvinner i dag er spesielt fiksert på hårfjerning. Hun skylder på dårlige rollemodeller i media, som påvirker ungdom negativt, og gjør dem uhensiktsmessig opptatt av hårfjerning. På den annen side mener hun ikke at hårfjerning prinsipielt er et onde, men det er kun forståelig hvis det er et problem tilstede:

Anette (59): Det er klart at hvis du kommer forbi noen som er ekstra behåret så skjønner du at det sikkert er et problem, men at det er overdrevent med å fjerne kroppshår, det er sånn: Aagrrrh! [Knytter neven i været.]

Selv om Anette er sint på motebransjen har hun også en forståelse for at hår kan være et problem for kvinner, og hvis man har et hårproblem er det forståelig at man vil ønske å fjerne det. Ved å vurdere kroppsbehåring som et potensielt problem formidles et av formålene med å fjerne hår: Man oppnår *normalitet*. Det vil si at hvis man ikke har et problem med hår (og dermed er normal), er det ikke vits i å fjerne det, men hvis man har et problem med hår (og dermed er unormal), kan man fjerne det for å oppnå normalitet:

Sara (64): Jeg er også enig at det er noe ordentlig tull hvis man ser normal ut.

Med tanke på hårfjerning er kvinnene i 50-60-åringene pragmatikere: Det er noe man kan eller burde gjøre for å oppnå normalitet. De godt voksne kvinnene diskuterer med skepsis hvordan ungdommer ikke kun fjerner hår på leggene og under armene, men også bearbeider kjønns hår, og hvordan unge gutter fjerner hår på brystet. Det er noen av kvinnene i 50-60-årene som fjerner hår relativt sjeldent, og grunnen de gir for dette er at de aldri hadde hatt noe problem med hår. Normalitetsrepertoaret blir tatt i bruk når de vurderer andre kvinners *overdrevne* hårfjerningspraksis. De diskuterer samstemt med skepsis, men også i en oppgitt og overbærende tone: ”At de orker”. En konsekvens av dette er at de selv fremstår som pragmatiske i bearbeidelsen av sitt eget hår. Det støtter deres egen praksis, om det er å fjerne hår sjeldent eller oftere, om det er lite eller mye. De godt voksne kvinnene reagerer altså på andre kvinner *både* hvis de fjerner hår *og* hvis de ikke fjerner hår. I midten av denne vurderingen plasserer de seg selv: Den pragmatiske normalen.

5.3.1 Noen andre som sentrum for fortellingen – det usynlige referansepunktet

Ved å fremheve at amerikanerne barberer også lårene, araberne tar hele kroppen og ungdommen friserer underlivet, blir de godt voksne kvinnenes hårpraksis snakket om som noe trivielt og pragmatisk. Historiene og refleksjonene de har rundt andre kvinner speiler tilbake på deres egen praksis: Deres eget hårarbeid blir gjort kun for å holde ting normalt. Hvis *andre* kvinner er hysteriske, spesielle eller hippier er *vi* per definisjon ikke det. På denne måten begrunner de sine egne reaksjoner ved å plassere ”hårete” kvinner i kategorier de selv ikke tilhører. Som følge av dette blir deres egen praksis legitim idet den verken er overdreven eller uhensiktsmessig. Dette er muligens en av grunnene til at kvinnene også bruker et annet repertoar: Naturlighetsrepertoaret. Kvinnene som sjeldent fjerner hår bruker i større grad dette repertoaret, men når de diskuterer andre kvinner de mener fjerner for mye hår, *byter* disse

kvinnene repertoar til normalitetsrepertoaret (Swidler 2001:24). Implikasjonene av begge repertoarene er at de selv fremstår som pragmatikere med tanke på sitt eget hår, og selve hårfjerningspraksisen de har i sine egne liv blir anset for verken å være underdrevet eller overdrevet, men å følge den normale middelvei.

Folk som lever stabile liv har, ifølge Swidler, en nærmest uproblematisk og konstant opplevelse av seg selv og forhold til omverdenen (Swidler 2001:69). Kvinnene i 50-60-årene retter fokuset ut mot andre grupper kvinner, noe som speiles tilbake på dem selv. De anser seg selv for å være pragmatiske i sitt forhold til hår, og med dette oppnår og opprettholder de normalitet. Swidler mener man i stabile liv reduserer refleksjonsnivået (Swidler 2001:53), og handlinger kan gå ubemerket hen siden det er sunn fornuft: Det forstås som objektivt sant og trenger ingen eksplisitt støtte for å være eller forbli sant (Swidler 2001:96). Refleksjonsnivået til de godt voksne kvinnene er høyt, men det er ikke først og fremst refleksjoner rundt deres egne selv og deres egne handlinger, men heller refleksjoner rundt den verden de lever i. De peker på *de andre* som er underlagt sterkt sosialt press og kulturelle koder, og med usunne mediebilder utvikler *de andre* uhensiktsmessige hårfjerningsvaner. I forlengelse av dette blir reaksjonene deres på andre kvinner ansett som legitime, idet de selv forholder seg til fjerning av hår som en pragmatisk aktivitet med formålet om å oppnå normalitet. Kvinnene forklarer reaksjonene sine idet de definerer *de andre*. *De andre* blir karakterisert som noe annet enn dem selv, og ved dette fremstår reaksjonene og betraktningene av *dem* som legitime. Uhensiktsmessig hårfjerning er ikke veien til normalitet. Kari (61), som i sin ungdom tilhørte et hippiemiljø, forteller om da hun begynte å fjerne hår, og snakker i eksplisitte ordelag om transformasjonene til ”å bli normal”:

Intervjuer: Du hadde dette bruddet fra å ikke barbere. Cirka hvor gammel var du da dette skjedde?

Kari (61): Det ble vel en forandring da jeg var cirka 35 år. Da fikk jeg det for meg at jeg skulle bli så normal som jeg kunne. Da pakket jeg sammen malesakene og begynte å studere. Jeg skulle tilstrebe meg å bli normal. Average.

Å fjerne hår er for Kari en del av det å være normal. Som vi så i forrige kapittel mener kvinnene at man kan fjerne hår for å føle seg velstelt og ren. Når de godt voksne kvinnene løfter blikket til et samfunnsmessig nivå bruker de *de andre* for å virkeliggjøre sin egen normalitet.

5.4 20-åringene: ”Det er jo fælt å tenke sånn”

Mens de godt voksne kvinnene løfter blikket og snakker om hårbearbeidingstrender som angår andre enn dem selv, forteller de unge kvinnene med stor innlevelse historier de har fra sine egne liv, hvor de har reagert på andre kvinners kroppsbehandling. Vi skal nå se hvordan de unge kvinnene reagerer på andre, og hvordan de reagerer på reaksjonene sine.

Kristine (25) bodde for noen år siden i et kollektiv. De bestemte seg for å ha jentekveld, og samtalen deres utviklet seg til å omhandle kropp og hår:

Kristine (25): På et eller annet tidspunkt så hadde vi en jentekveld der hun ene viste legghårene sine, som var helt sånn eksepsjonelt masse. Det var kjempestort.

Hanne (25): Viste hun det fram for dere, eller at dere bare så det?

Kristine (25): Hun viste det fram for oss. Det ble litt sånn at hun skulle vise det fram, og alle hylte og det ble helt galskap.

[...]

Kristine (25): Så, det husker jeg. At jeg reagerte som jente rett og slett. Skrik.

Ingeborg (27): Hva?

Kristine (25): Ja, skrik, det var helt sånn. Utrolig teit.

Intervjuer: Hvordan reagerte du?

Kristine (25): Jeg syntes det var helt horribelt.

Kristine fortsetter med å fortelle hvordan legghårene til denne kvinnen ikke bare var ”horribelt”, men nærmest virket unaturlig:

Kristine (25): Det så bare ut som ”oi”. Det var akkurat som om noen hadde en tredje brystvorte. Altså, det var sånn freak. Det var rett og slett kjemperart.

Kristine reagerte ”med hyl og skrik”, men idet hun reflekterer over reaksjonen sin unnskylder hun seg: ”Jammen, veldig synd å si det, men det var sånn jeg reagerte”. Som vi så i forrige kapittel er det flere av de yngre kvinnene som mener at det ikke var så viktig å være hårfri i situasjoner hvor man er sammen med venner. Kristines historie viser at selv om omstendigheten er trygg, betyr det ikke nødvendigvis at dette er en reaksjonsfri sfære. I motsetning til reaksjonen ”hyl og skrik” forteller Janne (26) en litt annen historie. Mens Kristines historie blir fortalt med et smil om munnen og fremkaller mye latter i gruppen, forteller Janne med en sørgmodig mine om sin hårete venninne:

Janne (26): Jeg har en venninne som har veldig traumer, for på henne så vises det. Uansett hvor mye hun har barbert, så er det svarte prikker der, fordi hun har så mørke og tjukke hår. Så hun skjemmes. Og jeg kan reagere på henne og tenke stakkars deg, og det er jo fælt å tenke stakkars deg om venninnen din.

Jannes historie er preget av medlidenhet og sympati overfor venninnen som har et hårproblem, men hun godtar på en måte ikke sin egen reaksjon. Selv om reaksjonen til Janne ikke er av fordømmende art eller et forskrekket utbrudd, er heller ikke dette ubestridelig en god tanke – det er heller fælt. På lik linje med flere av de godt voksne kvinnene anerkjenner Janne at hår kan være et problem, men i motsetning til det pragmatiske perspektivet som flere av de godt voksne kvinnene inntar, ser Janne sin beklemte venninne og misliker sin empatiske reaksjon.

Hanne (25) belyser en annen måte å reagere på hår. Hun forteller at hun har sammenlignet seg selv med andre for å sette sitt eget hår i perspektiv. Hun letter sin egen ”fiksering” på eget hår ved å erkjenne at andre har et større problem enn henne selv:

Hanne (25): Jeg husker hvert fall at jeg har sett andres ubarberte legger også har jeg noen ganger følt lettelse over at de har mer synlige hår enn mitt. For eksempel at det er mørkere eller sånne ting. Jeg husker at jeg har følt: Åh, ja, mine hår er kanskje ikke så ille da.

Ingeborg (27): Åh, det kan jeg kjenne meg igjen i, kjenner jeg.

Hanne (25): Ja.

Intervjuer: Hvorfor er det en lettelse?

Hanne (25): Nei, fordi man er jo fiksert kanskje? På sine egne kroppshår. Og man blir veldig sår, de blir veldig synlige for en selv. Og det vokser utvekster og skjeggstubber, ikke sant. Så når jeg da får en bevissthet om at det var faktisk mer enn hos meg, så setter det ting litt i perspektiv da, ved å... ja... Det er jo nesten litt sårn fælt å erkjenne at jeg... man driver å føler at, ja, lettelse over at folk har et større problem da.

Hanne sammenligner seg selv med andre, men har fortsatt seg selv som et eksplisitt sentrum i fortellingen, og i hennes egen vurdering av dette, synes hun det nesten er litt ”fælt å erkjenne”. Reaksjonene til de yngre kvinnene har en selvrefleksiv motreaksjon: Man burde ikke tenke slik. Flere av kvinnene i 20-årene reflekterer rundt reaksjonene sine, og det kommer frem at det er en viss uoverensstemmelse mellom reaksjonene og holdningene deres:

Line (21): Det er uvant å se jenter med hår under armene for eksempel. Jeg tar meg jo selv i å bli litt satt ut nesten hvis jeg treffer noen som har, og som viser det frem uten å... som går med singlet. Og da blir jeg litt satt ut. Også blir jeg veldig irritert over meg selv for at jeg bryr meg om det, for det burde ikke ha noe å si.

Intervjuer: Hvordan satt ut da?

Line (21): Både at man synes at det er litt ekkelt, og det er bare så uvant å se det at man blir overrasket.

Det er en ambivalens ved reaksjonen, som Line forteller ved å bli ”veldig irritert over meg selv”. Det viser seg at det er ingen ubestridt naturlighet å reagere på andres hår: Det er rart, merkelig eller irriterende. Som vi har sett over aksepterer ikke Kristine, Janne og Hanne det

faktum at de reagerer i det hele tatt. Det synliggjøres en diskrepans mellom holdningene og reaksjonene: Jeg *vil* synes at det er greit, men jeg synes ikke det, slik Line understreker:

Line (21): [...] som rasjonell kvinne så tenker jeg at det ikke betyr noen ting. Som meg selv så tenker jeg at det betyr noe.

Det er en uoverensstemmelse mellom fornuft og følelser. Den rasjonelle Line mener at hår ikke skal betyr noe, og at hårløshet er et samfunnsmessig ideal som er unødvendig, og som legger et unødvendig press på kvinner, men følelsene til Line samsvarer ikke med den rasjonelle Line. Følelsene til Line tillegger hår og hårløshet verdi, for hun kjenner og erfarer det i sitt eget liv. Slik vi så blant noen av de godt voksne kvinnene, har de en selvsanksjonerende motreaksjon, og denne står sterkt blant flere av de yngre kvinnene.

5.4.1 "Uff, det høres så fælt ut" – de illegitime reaksjonene

Å reagere på andre kvinners kroppshår fremstår som illegitimt blant de yngre kvinnene. De unnskylder i stor grad sine egne reaksjoner på andre. Dette synliggjorde en diskrepans mellom hvordan de reagerte på andre, og hvordan de mente at man burde reagere.

Ifølge Swidler, bruker man kultur i ustabile liv for å etablere nye måter å tenke og føle på (Swidler 2001:94). Som vi har sett søker kvinnene i 20-årene mot å endre følelsene sine ved å unnskyldte reaksjonene de får. De ønsker å akseptere at kvinnekroppen er hårete, men reagerer med medlidenhet, "skrik og hyl", eller at det er ekkelt. Ved å bruke *naturalighetsrepertoaret* gir de sine egne reaksjoner motstand. De strever med det faktum at de reagerer, og bruker *naturalighetsrepertoaret* for å prøve å omnavigere følelsene sine.

Som betegnende for det Swidler kaller ustabile liv, navigerer 20-åringene seg i et landskap av kulturelle ressurser, som kan støtte opp om praksisen deres. Det ustabile synliggjøres ved at de tar i bruk et repertoar som ikke samsvarer med følelsene deres, men som de har et ønske om å endre. I tillegg kommer de fra miljøer som stimulerer til refleksivitet, noe som ifølge Swidler i større grad muliggjør en ustabil tilværelse (Swidler 2001:52). Ambivalensen mellom fornuft og følelser er en indikator på at kultur ikke er fullstendig integrert i handling. Når de reflekterer over reaksjonene sine, strides de mellom en tanke om at det burde være greit, men at de reagerer med at det er ekkelt eller unormalt. Det er altså en uoverensstemmelse mellom tanke og praksis, men dette er ikke skjult for informantene – de er klar over at de sanksjonerer andre kvinner, og de er klar over at dette er noe de ikke ønsker å gjøre. En karakteristikk for ustabile liv er at det er preget av et høyt refleksjonsnivå, hvor man bruker de kulturelle

ressursene man har tilgjengelig blant annet for å rettlede handlinger eller følelser. I deres ambivalens unnskylder de reaksjonene de har fått, og ved å bruke naturlighetsrepertoaret fremstår sanksjoneringen og reaksjonene deres som illegitime. Vi skal snart få se at reaksjoner fra andre ikke blir snakket om i samme ordelag. Andre gjør ikke nødvendigvis noe feil ved å reagere på dem (det kan til og med bli sett på som noe hyggelig), men deres egne sanksjoner på andre er ikke noe de ønsker å gjøre.

5.5 Reaksjoner fra andre

5.5.1 Skrapen hjemme

Som vi har sett reagerer kvinnene i 50-60-årene på andre kvinner som *har* hår, samt kvinner (og menn) som fjerner *for mye* hår. Har de selv fått reaksjoner fra andre på deres eget kroppshår? Noen av kvinnene forteller at de har fått korrekser fra familie eller kjærester. De har fått beskjed av barna sine at de må fjerne hår, og noen har hatt kjærester med spesifikke hårpreferanser. Ida (57), som ofte er en ”sesongbarberer”, hvor hun kun fjerner hår på sommeren, forteller om sønnene sine:

Ida (57): Det er [sønnene mine] som sier det. Jeg glemmer av og til å gjøre det, og hvis det kommer til våren og jeg har glemt det - da får jeg skikkelig skrape hjemme.

Idas sønner gir korrekser til mor, men det gjør ingenting. Ida fortsetter ikke med å vurdere om dette er greit eller ikke, men forholder seg nærmest likegyldig til ”skrapen” hun får hjemme. Selv om det er reaksjoner og korrekser som sier at håret skal vekk, var det ingen av de godt voksne kvinnene som reagerte noe videre på dette. Reaksjonene som ble rettet mot dem selv fra andre ble ansett for å være legitime, og ble fulgt opp av at de fjernet håret. De forteller også at de har fått få eller ingen korrekser eller reaksjoner på sitt eget kroppshår. Mannen eller kjæresten kan muligens si at leggene stikker litt, men det gjorde ikke så mye. Reaksjonene får liten reaksjon, bare muligens et handlingssvar i form av hårfjerning etterpå.

5.5.2 Tilsnakk som kos og kritikk

Kvinnene i 20-årene reagerer på andre kvinner, og strever med det faktum at de reagerer. Det viser seg at de ikke vurderer tilsnakk fra andre som like problematisk. Reaksjoner på deres eget hår fra andre kommer i form av lette ordelag fra kjærester, venner eller familie, som kan kommentere at leggene deres er stikkete eller at de har vært sløve med hårfjerningen under armene. Janne (26) og Line (21) har begge vært i et forhold i lengre tid, og de forteller hva kjæresten har sagt, og hvordan de opplever dette:

Janne (26): Han kan kommentere hvis det går veldig lang tid med leggene, for det kan det gjøre. Det kan gå to måneder. Da kan han si at nå er det tid til... Nå er det lenge siden du har barbert leggene. Men det er ikke sånn: ”Gå og barber leggene”.

Line (21): Vi har også veldig avslappet forhold [til hår], i hvert fall på sånne småhår. Det er litt sånn kjært tegn på en måte, eller... Det er litt sånn aksept da. Og jeg tar meg egentlig ikke noe nær av det. Han kan godt kommentere at det er litt stivt, eller at man kjenner, og at det hadde vært deilig om det var litt mykt. Og jeg barberer meg kanskje dagen etter, men jeg blir ikke noe lei meg.

Reaksjoner fra kjæresten blir verken forstått som formaning eller fornærmende. I motsetning til hvordan de vurderer sine egne reaksjoner på andre, blir ikke tilsnakk fra kjæresten opplevd som negativt - det kan til og med tolkes som kjærestekos. Dette viser til skillet konstruert i forrige kapittel: Fjerning av hår er ikke nødvendigvis presserende i trygge relasjoner, men hår i nære relasjoner trenger heller ikke å være problemfritt, slik Caroline (23) forteller:

Intervjuer: Har det noen gang skjedd?

Caroline (23): Hva da?

Intervjuer: At noen har kommentert?

Caroline (23): Under armene – ja. Kjæresten min har kommentert det, og da ble jeg veldig sånn... etter det, ekstra nøye på å sjekke i speilet.

Intervjuer: Hva var det [kjæresten] sa?

Caroline (23): Det var noen hår jeg ikke hadde fått med da jeg barberte [meg under] armene. Og jeg tar kritikken veldig tungt. Men jeg tror ikke [det var] ment sånn, men man tar det jo veldig sånn ekstra... Særlig hvis man er sammen.

Kommentarer fra mennesker i nære relasjoner kan også være sårbart. Slik Caroline forteller har kommentarer fra kjæresten gjort at hun er ekstra nøye med ”å sjekke i speilet”, og det faktum at det er kjæresten som kommenterer gjør det ekstra sårbart. Caroline tar kritikken ”veldig tungt”, men tillegger ikke kjæresten sin intensjonen ”å kritisere”. Trygghetsaspektet gjelder altså ikke alle. Kommentarer blir ikke nødvendigvis sett på som ”kjærestekos”, men kan også øke selvbevissthet med tanke på hår og lede til større grad av selvkontroll (å sjekke i speilet).

Når kvinnene forteller historier om andre som har kommentert kroppshårene deres, forteller Marie (24) om en gang hun skulle på teater med en større gjeng. De hadde pyntet seg i det varme været, og Marie hadde tatt på seg en kjole uten ermer, og hadde ikke fjernet håret under armene:

Marie (24): Også står vi på t-banen, også står jeg sånn her og holder meg i en stang [tar den ene armen over hodet] og har da hår under armene. Og det... Da ble det en sånn gruppegreie rundt meg hvor folk bare: "Oi!". Også ble de stående og se på at jeg hadde hår under armene. "Hvorfor barberer du ikke?" Og det ble masse spørsmål og kommentarer, og jeg ble jo i veldig forsvarsposisjon, samtidig som jeg ble: Okey, det er en hel gruppe her som nå står og ser på mine armhulehår. Dette er kjempeubehagelig.

Marie illustrerer trygghetsaspektet (og synlighetsaspektet) ved kroppsbehandling, men også en sårbarhet ved at man har mindre kontroll over hvordan tegnene på kroppen blir tolket eller mottatt (Swidler 2001:165). Hun illustrerer hvilke reaksjoner som kan komme som følge av å vise frem hår blant mennesker man ikke kjenner så godt. De sosiale reaksjonene som er et resultat av å bryte en norm, belyser hvilken makt normen har (Basow 1991:95). Som vi har sett fungerer de intense sosiale reaksjonene i utrygge og synlige kontekster, mens reaksjoner som kommer fra noen man har en nær relasjon til ikke nødvendigvis blir tolket som dette, men heller et kjærtegn fra en kjæreste. Selv om dette gjelder flere av informantene, har vi også sett at en trygg omstendighet som jentekveld kan fremkalle "hyl og skrik", og kommentarer fra kjæresten kan kjennes vondt og gjøre en usikker. Skillet mellom trygt og utrygt er altså ikke absolutt med tanke på hår.

5.6 Sammenligning mellom gruppene: Stabile og ustabile liv?

Kvinnene i 50-60-årene har en tendens til å rette fokuset mot andre kvinner de mener fjerner hår i overdreven skala, og med dette normaliserer de sin egen praksis. I tillegg blir kvinner som har hår i flere tilfeller karakterisert som noe annet enn dem selv. Konsekvensen av dette er at både kvinner med og uten hår fremkaller reaksjoner. For kvinnene i 20-årene er det i større grad en selverkjennelse at dette er noe som er et sosialt anliggende, og at hår og reaksjoner er et problematisk område. De er ambivalente, ved at de ønsker å akseptere andre kvinner både med og uten hår, men de merker at dette ikke er slik de reagerer i praksis.

Det utkrystalliseres et generasjonsspesifikt skille med tanke på hvem som er sentrum i fortellingene. I historiene sentreres fortellingene til 20-åringene rundt dem selv, mens fortellingene til 50-60-åringene peker utover til andre referanser. De yngre kvinnene ser seg

selv som sentrum med en ytre verden som påvirker dem direkte, hvor de spiller hovedrollen: De har personlige historier om sanksjonering av andre, og hvordan de selv sanksjonerer andre (og deretter sanksjonerer seg selv for å sanksjonere). De godt voksne kvinnene flytter fortellingene sine fort vekk fra dem selv som sentrum, og de refererer til ytre instanser og diskuterer dem utenfor seg selv. Ifølge Nielsen og Rudberg (2006) videreutvikler yngre kvinner sine mødres psykologiske perspektiv, hvor blikket deres ”retter seg både utad mot det relasjonelle og innad mot de involverte følelsene” (Nielsen og Rudberg 2006:50). Kvinnene i 20-årene har en selvransakende tilnærming til reaksjonene sine, mens kvinnene i 50-60-årene i større grad anser reaksjonene som legitime, og dermed ikke verdt videre utforskning. Med dette blir kvinnene i 50-60-årene det stilltiende referansepunktet i fortellingene, mens kvinnene i 20-årene er hovedrollen i sine fortellinger, og er det eksplisitte og synlige referansepunktet for vurderingene sine. Det fremstår som at de godt voksne kvinnene lever stabile liv, hvor de ikke bruker av det kulturelle repertoaret sitt for å veilede eller korrigere reaksjonsmønsteret sitt, mens de yngre kvinnene i større grad lever ustabile liv idet de aktivt tar i bruk kultur for å omdirigere følelsesreaksjonene sine.

Blant flere av kvinnene i 50-60-årene utmerker det seg en underliggende normalitetstese. Det vil si at det er en forståelse av hva som er normalt, og med tanke på hår vil dette si at man verken skal fjerne for mye eller for lite. Blant kvinnene i 20-årene utmerker det seg en naturlighetstese, som vil si at kvinnekroppen er hårete fra naturens side. Når de bruker naturlighetsrepertoaret oppstår det en ambivalens idet de registrerer at de reagerer på andre kvinners kroppsbehandling (noe som er så naturlig). Dette repertoaret er det også noen av de godt voksne kvinnene som støtter seg til. Blant kvinnene i 50-60-årene viser det seg at de kvinnene som tar i bruk dette repertoaret fjerner hår relativt sjeldent. Det er mulig at disse kvinnene da i mindre grad opplever at de må legitimere sin egen praksis i diskusjoner om andres praksis (Swidler 2001:27). Påstander om kausale sammenhenger ligger utenfor denne oppgaven, men ut fra Swidlers analytiske skille mellom handlingsstrategier og kulturelle repertoar, og samspillet mellom disse, fungerer dette repertoaret annerledes i de godt voksne kvinnenes liv enn blant de yngre: I de fleste tilfeller støtter ikke dette repertoaret kvinnene i 20-årenes egen hårfjerningspraksis: Det er ikke samsvar mellom kulturell bruk og egen praksis. I tillegg til dette er det et generasjonsspesifikt skille når de godt voksne kvinnene bytter repertoar i diskusjoner om andre kvinner som fjerner (for mye) hår. Da bytter de til et normalitetsrepertoar. Ved at kvinnene i 50-60-årene lener seg på et normalitetsrepertoar, kan de forholde seg til reaksjoner på andre som legitime idet de kvinnene de reagerer på ikke er

”normale”. Ved å støtte seg til et naturlighetsrepertoar fremstår ikke reaksjonene som legitime, og dette fremkalte unnskyldende motreaksjoner og selvsanksjoning.

Tabell 4: Skjematisk fremstilling av normalitets- og naturlighetsrepertoarene

	Normalitetsrepertoaret <i>Kun brukt av 50-60-åringene</i>	Naturlighetsrepertoaret <i>Mest brukt av 20-åringene</i>
Reaksjoner på andre som <i>har</i> hår	Legitimt å reagere Tillegger personkarakteristikker	Illegitimt å reagere Selvsanksjonerende motreaksjon
Reaksjoner på andre som <i>fjerner</i> (for mye) hår	Legitimt å reagere	_____
Selvforståelse	Stilltiende Pragmatiske Den gylne middelvei Normale	Eksplisitt Ambivalent Diskrepans fornuft - følelser _____
Implikasjon	Stabile liv Samsvarende forhold mellom kultur og handling	Ustabile liv Bruker kultur for å omdirigere følelser

Som vi har sett har flere av informantene fått reaksjoner fra andre. Det er ingen som reagerer på at andre har reagert. Vi har også sett at man kan la være å fjerne hår i trygge relasjoner. Det er underlig at historiene som blir fortalt primært er historier hvor de selv har fått korrekser i akkurat disse relasjonene.

5.7 Avslutning

Vi har i dette kapitlet sett når kvinnene mener man må fjerne hår, samt hvilke repertoar de bruker når de forteller om reaksjoner de har hatt på andre kvinners hår og hårfjerningspraksis, og hvilke implikasjoner repertoarene har for legitimiteten av reaksjonene. I neste kapittel skal vi se hvordan informantene reagerer når de faktisk får se hår under armen på en avbildet kvinne. Med utgangspunkt i denne klare referansen kommer det opp aspekter ved hårfjerning som belyser praksisen fra et annet perspektiv – hvorfor ”må” man fjerne hår i ”synlige” situasjoner? De neste to kapitlene vil handle om dette.

6 Hår som anomali

Mot slutten av intervjuet viser jeg et bilde av en kvinne med hår under armen. Hvordan beskriver informantene den avbildede kvinnen? Hvilke reaksjoner fremkaller det? I forrige kapittel så vi hvordan informantene trekker på et naturlighetsrepertoar og et normalitetsrepertoar når de forteller historier fra sitt eget liv. I dette kapitlet skal vi se *hvordan kvinnene forstår hår under armen på den avbildede kvinnen som en anomali.*

Bildet vises til gruppene som grunnlag for diskusjoner og refleksjoner om deres øyeblikkelige reaksjoner. Formålet er å få informantene til å oppleve "en hårete kvinne" på stedet, og kjenne på sin emosjonelle respons. Er hun ekkel? Pen? Vemmelig? Sexy?

6.1 50-60-åringene: "Det henger ikke på greip, altså"

Mot slutten av intervjuet blir et bilde av en kvinne med hår under armene sendt rundt. Kvinnen er avbildet fra livet og opp, hun ser inn i kameraet, har på seg noe som ser ut som en selskapskjole og er sminket. Hun har den ene armen bak hodet og viser en ubarbert armhule. Bildet sendes rundt, og informantene begynner å diskutere sine øyeblikkelige reaksjoner. I det

ene intervjuet med kvinner i 50-60-årene trenger bildet en del forklaring etter at det er sendt rundt:

Ida (57): Nei, det er ikke flott.

Åslaug (63): Men det er jo fordi det er ute av proporsjoner. Du kan neste ikke se at det tilhører henne på en måte. Det er nesten som det er en annens arm.

Ida (57): Åh, er det henne?

Kari (61): Nei, hun gjør vel sånn. [Imiterer bildet.]

Ida (57): Åja, jeg tenkte at det var en mann jeg, så jeg er helt bak mål.

Åslaug (63): Ja, hun løfter lissom sånn og sitter sånn, ikke sant. [Imiterer bildet.]

Etter at de avklarer at armen faktisk tilhører henne, og ikke en mann, utvikler diskusjonen seg til å omhandle hva de tenker om denne kvinnen, og hva de synes om bildet:

Kari (61): Det henger ikke på greip altså, i forhold til å ha nappede øyenbryn og...

Åslaug (63) [avbryter]: Nei, det er akkurat det.

Kari (61): Og sminket og lepper og hele pakka ellers.

Åslaug (63): Nemlig.

Kari (61): Så det virker demonstrativt.

Intervjuer: Hva mener du med at det ikke henger på greip? Kan du si litt mer om det?

Kari (61): Nei, hun har stæsjet seg opp og pyntet seg og sminket seg og er veldig bevisst på utseende sitt ellers, også har hun på en måte ikke fullført.

Åslaug (63): Eller så er det ikke hennes arm.

Ida (57): Ja, det kan hende det ikke er hennes arm.

Kvinnen på bildet blir tillagt intensjoner ved ”å virke demonstrativ”, og dette kommer som følge av at hun ”ikke har fullført”. Kvinnene leser tegnene den avbildede kvinnen har på seg (sminke og ”stæsjet seg opp”), og anser håret under armen for å være noe som ikke passer inn. Kvinnen på bildet blir sett som en helhet – en helhet med én feil. Med dette er den avbildede kvinnen vanskelig å akseptere ved at det fortsatt stilles spørsmålstegn ved om armen virkelig er hennes, selv etter at det er avklart dem imellom. Det viser seg at de symbolske forholdene på bildet ikke samsvarer – det er noe som ikke henger på greip. Kari (61) forteller videre om reaksjonen sin:

Kari (61): Jeg tenker at hadde hun ikke hatt sminke og ikke danderte øyenbryn og hatt naturlige øyenbryn og ikke lepestift og ikke vært så velpleid ellers og ikke den kjolen, det ser ut som hun har på seg en cocktailkjole eller noe sånt, så hadde det på en måte vært greit. Altså, det er noe med at det ikke henger på greip, det er ikke en helhet. Og da blir det jo våre koder da, og vi liker jo på en måte at ting går i opp, at tingene henger sammen - dette her henger ikke sammen.

Kari mener det ville ”hengt på greip” hvis den avbildede kvinnen ikke hadde hatt på seg sminke eller ”stæsjet seg opp” – håret passer ikke inn i (denne) helheten. Hår under armene henger ikke sammen med sminke, danderte øyenbryn, leppestift og cocktailkjole, og som vi så over virker den avbildede kvinnen ”demonstrativ” som følge av dette – hun virker provokativ. Kari, som i sin ungdom var en del av et hippiemiljø, forteller videre om når det ville ”hengt på greip”:

Kari (61): Det henger ikke på greip, for når vi lot håret gro under armene så vi ikke sånn ut i ansiktet. Vi brukte jo ikke pudder, ikke sant. Kanskje leppestift og kanskje litt maskara, men det var bare sånn i helt spesielle tilfeller. Ellers så var det jo ”going natural”, og da hang det på greip i mitt hode.

Kari forteller om en ”naturlig” tilstand, hvor naturlig her betyr det samme som ikke bearbeidet eller modifisert. I det samme intervjuet forteller Kari om ”den naturlige kvinnen”. Hvem er den ”naturlige” kvinnen for henne? Det er en ideologisk kvinne – den naturalistiske kvinnen:

Kari (61): Jeg [var] i et miljø med avdanka hippier og sånn, som syntes at det at man hadde barbert seg under armene eller på bena, det var fryktelig borgelig og fryktelig jålete. [Og] mange av disse hippiene de er jo litt naturister, [...] og det var ikke ett menneske som fjernet hår noe sted, altså. Tvert imot. [Ler.] Vi skulle gro alt vi kunne, ikke sant, med langt hår nede på ryggen alle sammen. Så det var en del av greia der.

Kari sammenligner i sine utsagn den avbildede kvinnen med et indre bilde hun har fra sin ungdomstid. Da hun var ung, ble fjerning av hår betraktet som ”fryktelig borgelig og fryktelig jålete”. Dette sier oss ikke nødvendigvis noe om hvordan fjerning av hår faktisk ble betraktet, men det sier noe om hvordan Kari forstår sin egen ungdom: Det var en ideologisk tid, hvor man ikke skulle være jålete og borgelig, og dermed lot man håret gro. Det fremgår at ”den hårete kvinnen” er en ideologisk kvinne, men kun ideologisk idet det er et symbolsystem som går opp. På den annen siden blir den avbildede kvinnen forstått som ”provoserende” og ”demonstrativ”, slik Kari selv forteller at hun var i sin ungdom. Den avbildede kvinnen blir altså forstått som en kvinne med et prosjekt, men selve prosjektet er ukjent da det ikke henger på greip. Naturisten eller hippien med langt hår, lite sminke og hår under armen henger på greip – cocktailkjole, nappede øyenbryn og armhulehår gjør ikke det.

Anette (59) får en litt annen reaksjon på bildet. Hun ser ikke den avbildede kvinnen som en provoserende kvinne, men heller at det er provoserende:

Anette (59): Jeg tenkte motsetning. Veldig søt pike, også den uskjønne, ukvinnelige underarmen der. Oioioi. Også tenkte jeg at det er kræsje. Det er ikke sånn vi ser kvinner. Det er litt sånn provoserende å presentere en så fin jente og en sånn heslig armhule.

Anette synes det er provoserende at ”en så fin jente” blir presentert på denne måten. Hun opplever det som en motsetning eller ”et kræsje” mellom denne ”søte piken” og den ”ukvinnelige underarmen”. Ved å sette opp denne kontrasten tolker Anette ikke håret under armen som en ting som ikke passer inn i *denne* helheten, men en ting som ikke passer inn på kvinner, ved at håret under armen blir karakterisert som ”ukvinnelig”. Siden det ikke er vanlig at kvinner har hår under armene lar Anette seg provosere av at noen har gjort dette med den søte piken.

I kontrast til reaksjonene vi har sett over, reflekterer Gunbjørg (62) over hvor intimt hun opplever bildet. Hun karakteriserer det som en type ”kjønnslighet”, hvor hun opplever bildet som ”veldig nærgående”:

Gunbjørg (62): Det er nesten mer nakent enn hvis det ikke er hår synes jeg.

Den avbildede kvinnen har en hemmelighet under armen. Det nakne og intime gir Gunbjørg assosiasjoner til noe kjønnlig, og hun sammenligner fjerning av hår med å ta på seg truse: Det er noe med det ”å ta det vekk”, og det er noe med å skjule noe kjønnlig.

6.1.1 Det store kræsjet

Den avbildede kvinnen leses som ”en kræsje” eller at det ikke ”henger på greip”. Dette kommer frem ved at noen av de godt voksne kvinnene ikke tror armen tilhører henne, fordi de tror den tilhører en mann. Håret blir karakterisert som ”ukvinnelig” – det besudler den ”søte piken”. Det er også noe ”nærgående” ved bildet, hvor det kjennes ”intimt” og ”nakent” – det minner om et kjønnsorgan. Den avbildede kvinnen betegnes som en som ”ikke har fullført”, og med dette leses hun som ”provoserende”, ”påtrengende” og ”demonstrativ”. For flere av dem kjennes det ”feil”, og armhulehåret blir beskrevet som ”usmakelig”, ”heslig” og ”udelikat”.

Ved at bildet ikke henger på greip, blir den avbildede kvinnen forstått som en helhet hvor de forskjellige elementene ikke passer sammen. Det fremgår tre måter kvinnene i 50-60-årene forstår kvinnen som et symbolsystem som ikke går opp: For det første henger det ikke på greip i forhold til den ideologiske ”naturisten” eller ”hippien”. Disse ideologiske figurene kan ikke sminke seg slik kvinnen på bildet er sminket, de kan ikke nappe øyenbrynene, og de kan ikke gå i selskapskjole. Håret under armen blir sett på som noe som har mistet sin eier, og er på feil kropp. For det andre henger det ikke på greip med tanke på ”søte piker”. Håret blir

forstått som noe mannlig, og noe som forstyrrer kvinnens potensial til å være ”søt pike” – hun har sminket seg, nappet øyenbrynene og tatt på seg kjole, men blir presentert med dette ”heslige” under armen. For det tredje oppleves bildet som nærgående og intimt, ved at det er kjønnlig og nakent. Bildet er eksponerende, og man får innblikk i et av kvinnens hulrom, som fremkaller assosiasjoner til kjønnsår.

6.2 20-åringene: ”Det er jo en veldig naturlig femininitet”

Blant kvinnene i 20-årene får bildet en litt annen, men fortsatt splittet mottakelse. Kvinnen på bildet blir ikke sett på som en kvinne hvor ting ikke henger på greip, hun blir heller lest som en kvinne som har tatt et standpunkt:

Trude (25): Det er det jeg mener! Det synes jeg er døds Kult, fordi jeg synes det nesten utstråler enda mer femininitet. At det er sånn: ”Her er jeg, og jeg er så feminin som jeg ser ut, samtidig som jeg har masse hår under...” Eller, skjønner dere? Det er jo det som vi snakket om, at det ser litt sånn kræsje ut, men...

Marie (24): Det er jo en veldig naturlig femininitet, tenker jeg.

Trude (25): mmm [anerkjenner og er enig].

Trude oppfatter den avbildede kvinnen som en demonstrativ kvinne, men med positive konnotasjoner. Håret under armen erkjennes som et kræsje, men det blir ikke forkastet som noe som ”ikke er fullført” - det blir heller sett på som noe veldig gjennomført. Som Swidler påpeker (2001:164), kan nye kulturelle koder knyttet til kjønn fungere som forslag til å endre tolkning av tegn, og trenger ikke nødvendigvis å ha en fundamentalt endrende effekt. Trude foreslår en ny måte å forstå ”kræsjet” på: En feminin kvinne med hår under armene. Hun leser den avbildede kvinnen som en som har tatt et standpunkt: Jeg er både feminin, og jeg har hår under armene. Dette blir forstått som en ”naturlig femininitet”, hvor håret under armen står i fokus, og ikke de andre symbolene den avbildede kvinnen har på seg som for eksempel sminken eller de modifiserte øyenbrynene. Naturlig femininitet kan på denne måten beskrive en kvinne med sminke, nappede øyenbryn og cocktailkjole, ”naturisten” kan ikke det. Trude og Marie åpner for at den avbildede kvinnen kan bli sett på som en feminin kvinne med et prosjekt, men denne oppfattelsen var det ikke alle som delte blant de yngre kvinnene. Beate (22) reagerer i likhet med flere av de godt voksne kvinnene på at pene jenter har hår under armen:

Beate (22): Det er akkurat som om armen ikke tilhører henne. Hun var veldig pen og forseggjort, så kommer dette mandige eksploderende på siden.

Beate reagerer på den ”mannlige eksplosjonen” som ikke passer den avbildede kvinnen, og Anja (26) spinner videre:

Anja (26): Min umiddelbare reaksjon var litt sånn avsky.

I tillegg til at bildet leses som ”finn en feil”, eller fremkaller følelsen av vemmelse, er det også tendenser til motstridende tanker og reaksjoner på bildet:

Line (21): Jeg synes egentlig hun passer til å ha det. Jeg ble litt overrasket, fordi det er så uvant å se det, men på henne på det bildet så blir det lissom en stjerne.

[...]

Caroline (23): Første tanken var svette. Lukt. Også tenkte jeg litt på den stjernen. At det på en måte passet selv om det ikke passet.

Intervjuer: Hvordan da?

Caroline (23): Det ser ut som noe som ikke skal være der, for jeg er ikke vant til å se det på sånne typer jenter.

Det passer ikke, men så passer det allikevel. Line ”ble litt overrasket” siden hun synes at kvinnen på bildet passer til å ha hår under armen. Det forteller oss noe om forventningene disse kvinnene har til sånne typer jenter, og at det i denne helheten ikke passer med hår under armene. Samtidig kommer det frem at det er uvant for både Line og Caroline å se hår under armene på sånne typer jenter, og det er det faktum at det er uvant som utløser overraskelsen over at det passet selv om det ikke passet.

6.2.1 Reaksjonsspekter fra ”æsj” til ”kult”

Den avbildede kvinnen forstås som ”et kræsje” av de yngre kvinnene, men reaksjonene er ikke entydige. Noen mener det er ”avskyelig” og ”invaderende”, mens andre ser det som ”intimt”. De ser den avbildede kvinnen som en presentasjon av en ”maskulin/feminin-kontrast”, hvor den øyeblikkelige reaksjonen fra noen av dem var at de trodde det var ”en manns arm”, og ser håret på bildet som en ”mandig eksplosjon”. Det er en ”feil”, og det er en ”miks”, men som Caroline (23) sier så ”passet det selv om det ikke passet”. Som vi har sett var det noen som lovpriste bildet ved at det var ”døds-kult” og et tegn på en ”naturlig femininitet”, selv om det var ”litt kræsje”. Blant 20-åringene fremgår det et reaksjonsspekter som strekker seg fra avsky til hyllest.

Det virker som de yngre kvinnene strever med å plassere den avbildede kvinnen, og plassere sine egne reaksjoner. Hun leses som et symbolsystem som ikke går opp, men det reageres forskjellig: På den ene siden er det noe som ikke passer inn, og det er avskyelig, og på den annen side er det fortsatt noe som ikke passer inn, men det er døds kult. Det fremgår to forskjellige måter armhulehåret til den avbildede kvinnen ikke passer inn: For det første er det avskyelig og ekkelt, og det minner om svette og lukt. Det er altså noe som ikke passer inn fordi det er gir urenlige konnotasjoner. For det andre passer det ikke inn, fordi konteksten er en ”sånn type jente”. Da reageres det med at det kjennes feil eller at det er uvant. Det er noe maskulint med armen, og noe feminint med kvinnen. Det kjennes uvant, rart og som et kræsje, men det reageres også med at det er ”døds kult”, og det er døds kult *fordi* det er på en ”sånn type jente”.

Reaksjonene på bildet viser til den potensielle demonstrative kraften hår kan ha. Noen av de yngre kvinnene anerkjenner dette potensialet og anser den som legitim. Det kommer til og med uttalelser av beundring overfor kvinner som ikke fjerner hår. Den avbildede kvinnen vurderes som en som gjør motstand ved at hun har tatt et bevisst valg om ikke å følge konformiteten, men heller utfordre en forventning til ”sanne typer jenter”. Når den avbildede kvinnen blir sett på som ”naturlig feminin”, blir håret forstått som et potensielt verktøy til å utfordre ideer og tanker om feminitet (Swidler 2001:164). Kvinnen ”leker” med forskjellige symboler og fremstår som en symbolsammensetning som ikke er etablert som legitim. Helheten som den avbildede kvinnen er viser en ukjent helhet, ved at de forskjellige symbolene ikke passer sammen: En feminin kvinne med hår under armene. På den annen side reagerer også flere av 20-årene med avsky, hvor endringspotensialet til ”sanne typer jenter” avvises.

6.3 Sammenligning mellom gruppene

Armhulehår som en anomali

Damen på bildet blir lest som en ”pakke”, eller med Douglas sine begreper en ”orden”, hvor hår ikke har sin plass. Som Caroline (23) sier: ”Jeg er ikke vant til å se det på *sanne typer jenter*”. Den forseggjorte kvinnen med sminke og leppestift blir forurenset av håret under armene - det er til og med en motvillighet til å akseptere at armen er hennes. Håret kan i denne sammenhengen forstås som en anomali: Noe som ikke har en kategori i denne

konteksten (Douglas 1997:52). Det er noe som ikke passer inn, det forstyrrer våre kategorier og forventninger, og gjør verden til kaos istedenfor orden. Som vi har sett mener Douglas at anomalier kan møtes med avvisning og forakt, eller med aksept, ved at den er med på å redefinere de allerede etablerte kategoriene. Det er en spennvidde i villigheten til å redefinere kategorien som denne typen jenter er en del av. Anomalien blir møtt med fordømmelse, forakt og avvisning. Anomalien blir møtt med ambivalens og usikkerhet. Anomalien blir møtt med aksept og hyllest.

Tabell 5: Avvisning, ambivalens og aksept som reaksjon på anomalien

	Avvisning	Ambivalens	Aksept
50-60-åringene	Udelikat, uskjønt, heslig, usmaklig, ukvinnelig	Nakent, ikke fullført, kjønnslig	
Likt	En annen persons arm, en manns arm	Henger ikke på greip, kræsje, uvant	
20-åringene	Mandig eksplosjon, avskyelig, invaderende, usexy	Feminin/maskulin-kontrast, passet selv om det ikke passet, miks, en stjerne	Kult, naturlig femininitet, sexy

Tabellen viser en fordeling av reaksjonene med utgangspunkt i håret under armen som en anomali og grader av aksept og avvisning til å redefinere ”sanne typer jenter” fordelt på generasjonene. De avvisende reaksjonene er knyttet til hygiene (usmakelig, udelikat), estetikk (uskjønt), kjønn (ukvinnelig, en manns arm, mandig eksplosjon) og seksualitet (usexy). De aksepterende reaksjonene sentreres rundt kjønn (naturlig femininitet) og seksualitet (sexy). De ambivalente reaksjonene er preget av noe kroppslig (kjønnslig, nakent), men også mer diffuse reaksjoner ved at det ”ikke henger på greip”, noe er ”ikke fullført”, og ”det passer selv om det ikke passer”. Både avvisning og aksept anerkjenner hårets potensielle demonstrative kraft, om det tolkes positivt eller negativt. Dette viser til Rosenthals observasjon at: ”[G]iven its communicative potential, hair could also become a site of resistance” (Rosenthal 2004:6). Hår, som kommuniserende tegn har et iboende potensial til å demonstrere motstand mot etablerte normer og koder. Aksept så vel som avvisning er måter å erkjenne den demonstrative og potensielle motstanden hår kan leses som.

Kvinnene i 50-60-årene sammenligner den avbildede kvinnen med ”naturisten” eller ”hippien” og forstår henne som prosjekt som ikke er fullført. Kvinnene i 20-årene nevner også ”det naturlige”, og at hår under armene ikke passer sammen med nappede øyebryn, men de setter ikke dette i sammenheng med den ideologiske figuren ”naturisten”/”hippien”. Blant de

ynge kvinnene møter tanken om ”det naturlige”, som må forstås som ikke bearbeidet, motstand ved at den avbildede kvinnen også ses som en representasjon av en ”naturlig femininitet”. Disse måtene å forstå hår under armen tilrettelegger for at kvinner *har muligheten* til å ha hår under armen. I motsetning til dette beskrives håret under armen både av de eldre og av de yngre kvinnene som noe ukvinnelig og deler den avbildede kvinnen i to: En del er ansiktet og overkroppen som er kvinnelig, og den andre delen er armen som er mannlig. Denne måten å forstå bildet *umuliggjør* kvinner med hår under armene, siden hårete armhuler er mannlig.

6.4 Avslutning

Det er interessant at den avbildede kvinnen på en måte ikke finnes i vår verden – hun har ingen kategori. Det er et eller annet som skurrer, og det møtes med enten forakt og avsky eller med hyllest og beundring. Bildet viser til en kvinne som utfordrer vår idé om hvordan ”en sånn type kvinne” skal se ut, og viser til de komplekse symbolsystemene vi har opparbeidet oss med tanke på hår. Informantene tolker de nappede øyenbrynene som et tegn som tilhører noen typer kvinner, det oppsatte håret tilhører den samme kvinnen, mens hår under armen tilhører ikke (denne) kvinnen, men kan for noen av dem gjøre det likevel. Vi er finjusterte i vår kategorisering av hår, og når det er ”in place” og ”out of place” (Douglas 1997). Reaksjonene på bildet viser at informantene forstår hår som potensielt ideologisk og potensielt (u)hygienisk. Vi skal i neste kapittel se hvilke sosiale figurer informantene konstruerer av ”hårete kvinner”, og hvordan de bruker disse i definisjoner av seg selv.

7 Stereotypier og motstand

I tillegg til hvordan kvinnene snakker om den avbildede kvinnen, har de også referanser til kulturelle konstruksjoner som de bruker i diskusjonene sine. Vi skal i dette kapittelet se hvordan kvinnene bruker stereotypier for å forklare sin egen praksis og definere seg selv. I kapittel fem så vi hvordan kvinnene reagerte på andre kvinners hår og hårfjerning, samt hvilke reaksjoner de har fått fra andre. Dette kapittelet omhandler også hår i den ”synlige, utrygge” verden, men nå med fokus på erfaringer som omhandler mindre eksplisitte reaksjoner, og mer dagligdagse håndteringer med tanke på den kulturelle koden hår. Kapittelet begynner med en *systematisering av de kulturelle konstruksjonene kvinnene bruker og gjenskaper*, for deretter å se *hvordan de bruker disse i definisjoner av seg selv*. Vi skal også se *hvordan kvinnene forholder seg til hår som kulturell kode, og hvordan dette kommer til uttrykk*. Kapittelet avsluttes med et lite postludium med historier fra barne- og ungdomstiden.

7.1 ”Hårete kvinner”

Som vi har sett konstruerer informantene stereotypiske, kvinnelige karakterer som det er forståelig at er hårete. Som vi så i kapittel fem og seks refereres det blant annet til hippien, pakistaneren, mandedamen og ”hun veldig spesielle”. I tillegg til dette er også feministen, som brente bh’er i hårkampen, en kulturell konstruksjon blant de yngre kvinnene – ifølge Trude (25) blir man ikke tatt seriøst i en samtale hvis andre tror du er en rødstrømpe. Og Ingeborg (27) ”vil ikke være en av de som kommer i den traktor-lesbe-klubben lissom”. De stereotypiske konstruksjonene kvinnene refererer til kan deles inn i kategorier: Den ideologiske, Den feilslåtte og Den andre. *Den ideologiske kvinnen* er en som ikke fjerner hår på grunn av en overbevisning, om det er hippien eller naturisten som lar håret gro som en del av et ideologisk identitetsprosjekt hvor man skal ”go natural”. Feministen eller rødstrømpen fjerner ikke hår som en del av et feministisk prosjekt for å frigjøre kroppen fra patriarkatet. *Den feilslåtte kvinnen* er en konstruksjon informantene skaper av kvinner som ikke ”holder ting på stell”, og forfaller som kvinne ved å være ekle. Jeg betegner det som feilslått, fordi det er et kvinnelig potensial som ikke blir realisert ved at håret ikke er fjernet, og med dette er det en kvinne ”gone wrong” og som ikke er kjønnet sitt ”ordentlig”. Dette gjelder også ”mannedama” og ”traktorlesba”, som blir beskrevet som en veldig maskulin kvinne, og må

forstås som feilslått i forhold til ”den feminine kvinnen” og ”den feminine, heterofile kvinnen”. *Andre kvinner* gjelder de konstruksjonene som ble kartlagt blant 50-60-åringene i kapittel fem. Det er stereotypiske forestillinger om kvinner fra andre nasjonaliteter, og deres hårvekst og hårfjerning som skiller ”dem” fra ”oss”. De stereotypiske hårete kvinnene har alle en forklaringsfaktor for hvorfor de ikke fjerner hår: Den ideologiske gjør det av en overbevisning, Den feilslåtte gjør noe feil, og De andre gjør det fordi de tilhører andre kulturer og har andre koder og andre kropp. For alle stereotypiene finner informantene forståelige forklaringsfaktorer for hvorfor de er hårete. Fordelt på generasjonene konstruerer både de yngre og de godt voksne kvinnene legitime hårete kvinner i alle kategoriene, men det er kun de yngre kvinnene som bruker konstruksjoner knyttet til kjønn og seksualitet. Under vises en skjematisk fremstilling av konstruksjonene, samt fordelingen av dem generasjonene imellom.

Tabell 6: Stereotypiske konstruksjoner av ”forståelig” hårete kvinner

	Ideologiske kvinner	Feilslåtte (feminine) kvinner	”Andre” kvinner
50-60-årene	Naturister		Pakistanske, Arabiske, Franske...
Likt	Hippier	Ekle, ustelte	Amerikanere
20-årene	Feminister, rødstrømper	Mannedamer, traktorlesber	

Ved å tillegge ”den hårete kvinnen” som medlem i et ideologisk fellesskap plasseres hun i et subsystem med intern aksept for den illegitime praksisen, og som resultat utfordrer ikke ”den hårete kvinnen” den gitte orden. Slik Haug beskriver det: ”Avvik skaper et slags solidaritetsnett som eksisterer som en underkategori av reglene. Dermed blir reglenes makt uantastet” (Haug 1990:25). Ved å isolere spesifikke subgrupper innen ideologiske rammer, kan normalen eksistere uantastet og uberørt: Det gjelder ikke lenger ”oss”.

7.2 Hva man ikke vil være

Stereotypier er kulturelle figurer som reduserer kompleksitet til sosialt definerte, enkle distinksjoner (Thwaites, Davis og Mules 2002:153), men de blir også brukt aktivt for å skape gruppetilhørighet gjennom kontrasterende mønstre (Douglas 1996:77-106). Det vil si at hvis ”de” er slik og slik, er ”vi” per definisjon ikke det. Som vi så i kapittel fem skapes det

usynlige, uartikulerte referansepunkter som speiler tilbake på en selv. Hvordan bruker kvinnen stereotypiene i konstruksjonene av sine egne selv?

7.2.1 50-60-åringene: ”Sånne ekle, gamle damer”

Som vi så i kapittel fem bruker de godt voksne kvinnene ”andre kvinner” for å normalisere sin egen praksis, og det viser seg at det også er en bekymring over å konstituere en ”feilslått kvinne”. Anette (59), som fjerner hår under armene uten å tenke så mye over det når hun dusjer, reflekterer over hva som kunne skjedd hvis hun hadde hatt hår under armene blant folk hun ikke kjenner:

Anette (59): Jeg er kanskje litt redd for å bli sett på som sånn der litt udelikat, sløve dama hvis jeg er ute blant folk og har korte ermer og hår under. Det er sikkert ikke akseptabelt. Jeg har ikke lyst til å bli pekt på heller. [Ler.] Like greit å ta det.

Anette forventer at andre muligens ville reagert på håret hennes og kategorisert henne på en måte hun selv ikke ønsker. Dermed ser hun det som ”like greit” å fjerne hårene. Kari (61) forteller om fjerning av hår lenger oppe på benet, og understreker sitt ønske om å unngå visse kategoriseringer:

Kari (61): For disse hårene er kjempestive, ikke sant, de legger seg ikke til. Så det er en sånn praktisk greie rett og slett. Og akkurat der føler jeg at der går grensen. For det er jo sånn ekle, gamle damer. [Alle ler.] Jeg mener det!

Kari ser fjerning av håret som en praktisk løsning på problemet med de stive hårene, men hårene må også bort for ikke å bli kategorisert som en ”ekkel, gammel dame”, på lik linje med Anette som ikke vil ses som ”udelikat” og ”sløv”. Her overgår hårfjerning ren forfengelighet, for dette er stemping og plassering i kategorier en ikke ønsker å tilhøre – det er altså mer som står på spill.

Som en følge av kvinnes forståelse av hårfjerning som en måte å holde ting i orden på, og en måte å opprettholde sitt kroppsmoralske ansvar på, fremstår motstand mot ”den ekle, gamle dama” som lite overraskende. Sett at hår blir sett på som uhygienisk (og med dette *er* uhygienisk ut fra Thomas-teoremets logikk) vil man som en ”hårete” kvinne trolig bli sanksjonert (Crossley 2006:124). Grunnet ideene knyttet til hår, og den stereotypiske skikkelsen ”ekle, gamle damer”, er hår et potensielt tegn på at man ikke klarer å ta ordentlig vare på seg selv. ”Ekle, gamle damer” innebærer ikke kun hygieniske konnotasjoner, men også moralske, og dersom man plasseres i denne kategorien står man i fare for å defineres som uhygienisk, og parallelt med det, som umoralsk i kroppslig forstand. Kvinnene bruker

stereotypiene knyttet til ”andre kvinner” for å oppnå normalitet, og bruker ”feilslåtte kvinner” for å konstituere seg selv som kroppsmoralsk ansvarlige når de fjerner hår i synlige rom.

7.2.2 20-åringene: ”De kan ikke vite at dette er sånn man egentlig er”

Kvinnene i 20-årene forteller historier og kommer med betraktninger om seg selv og hår i relasjoner til andre. Beate (22) forteller en historie fra sist sommer da hun møtte en mann hun ikke kjente fra før. De skulle ha sex, men Beate hadde ikke gjort det nødvendige hårfjerningsarbeidet:

Beate (22): Jeg husker i fjor sommer så hadde jeg en sånn episode: ”Jeg har glemt å barbere meg, bare så du vet det”. Fordi man må advare. De kan ikke vite at dette er sånn man egentlig er. Det kom veldig brått på.

Beate hadde ikke planlagt at hun skulle ha sex denne sommerkvelden, så hun hadde ikke gjort kroppen sin klar til å bli eksponert for en sexpartner. Det intime møtet med denne mannen kom dermed ”veldig brått på”. Siden hun ikke hadde fjernet hår på leggene og under armene måtte hun ”advare” sexpartneren. Flere av de yngre kvinnene forteller at de må advare hvis de havner i en situasjon hvor en man ikke kjenner kan se deres hårete legger eller armhuler. Det må advares for at den andre ikke skal tro at det er ”sånn man egentlig er”. Ved å advare forteller man samtidig at man pleier å gjøre dette, og at hår er unntaket fra den hårfrie regelen. For Caroline (23) står viktigheten av å være hårfri sterkt. Hun forteller om første gangen hun møtte sin nåværende kjæreste. De fant hverandre en kveld på byen og dro hjem til Caroline. Sex lå i luften, men da Caroline kom på at hun ikke hadde barbert seg avbrøt hun seansen, og de la seg utilfredsstilt i hver sin seng. Janne (26) underbygger viktigheten av å være hårfri gjennom mimring tilbake til da hun var singel:

Janne (26): Da jeg var singel var jeg ganske nøye med det i tilfelle jeg skulle møtt en mann jeg skulle ta med meg hjem, for da ville det blitt førsteinntrykket.

Å være singel kan være en situasjon hvor man er ute etter å finne seg en partner. Det er en tilstand hvor førsteinntrykk kan være avgjørende, for når man møter nye mennesker kan det blant dem finnes en fremtidig kjæreste. Å ha hår i en slik situasjon kan være ødeleggende for den potensielle relasjonen. Hvis man viser en hårete kropp til noen man muligens kan bli sammen med, ser det altså ut til at det er mer som står på spill enn om det er i trygge relasjoner:

Beate (22): Man vil gjerne være barbert første gangen, men blir man sammen så blir det jo sånn at hvis man ikke har barbert seg en gang så er det ikke så farlig.

Som vi har sett tidligere er det variasjoner i hårfjerningspraksisene til informantene, og det er forståelser av når man ”må” og ”ikke må” fjerne hår. I synlige situasjoner med mennesker man ikke kjenner så godt, kommer det frem at det er viktig at førsteinntrykket er at man fjerner hår. Det viser seg at det i slike situasjoner er mer som står på spill enn i trygge relasjoner: Da handler det ikke kun om forfengelighet, mykhet, velvære eller hygiene, da handler det også om andres definisjoner av hvem de tror du er. Dette kan være en mulig forklaring på hvorfor informantene ikke opplever korrektiver fra kjærester, venner eller familie, som vi så i kapittel fem, som ”tunge” sanksjoner: Mennesker i nære relasjoner vet ”hvem man egentlig er” selv om man har hår på leggene eller under armene. Informantene har da større kontroll på hvordan symbolene de har på kroppen blir tolket, noe de i større grad mister kontroll over i synlige, utrygge omgivelser (Swidler 2001:165).

Som vi har sett konstruerer informantene stereotypiske forestillinger om hvem ”den hårete kvinnen” er. Det tydeliggjøres at hårfjerning er viktig for dem, blant annet for at de ikke skal konstituere noen av de stereotypiske figurene de selv er med på å holde i live. For 20-åringene er det en risiko å bli betraktet som ”hippie”, ”ekkel”, ”feminist”, ”rødstrømpe”, ”mannedame” eller ”traktorlesbe”. De står i fare for å bli kategorisert som ideologiske tilhengere, uhygieniske kvinner eller å bli tillagt en spesifikk seksuell identitet. De yngre kvinnenes forståelse av hår som et kraftfullt symbol, vises også når de snakker om muligheten for å la det være:

Ingeborg (27): Da må det være en bevisst handling, da har jeg tenkt over det. Var [det] du som sa det? [Henviser til en annen informant.] Da må jeg ha bestemt meg for at nå skal jeg synes at det er greit.

Ingeborg mener valget om å la være å fjerne hår må være ”en bevisst handling”, og denne handlingen fordrer at hun må endre oppfatning til å synes at det er greit. Det er interessant at Ingeborg kan sies å betrakte den aktive handlingen å fjerne hår som et passivt valg, idet hun anser den passive handlingen (å la være å fjerne hår) som et bevisst valg. Det er også interessant å merke seg at informantene selv har store variasjoner i sin egen hårfjerningspraksis, men anser det å slutte som et fatalt valg.

Kvinnene i 20-årene vektlegger det å være hårfri som viktig for førsteinntrykket. De konstruerer klare og ukompliserte stereotyper som er hårete, og ved å vise motstand mot disse, konstituerer de sin egen gruppe (Douglas 1996; Swidler 2001:74-75). Det viktigste av alt er å unngå å konstituere stereotypene de selv er med på å opprettholde:

Kristine (25): Jeg tror jeg er redd for at jeg kommer til å bli husket på den festen som hun jenta med hår under armene.

7.2.3 Definisjoner av dem selv

Som diskutert i innledningen viser litteraturen på feltet en sammenheng mellom feminitet og fravær av hår. Videre mener Bartky (2003:105) at følelsen av feminitet er avgjørende for en kvinnes opplevelse av seg selv som kvinne. Hår, eller fraværet av hår, har satt seg i følelsene, og følelsen er direkte knyttet til deres kjønn og til det å være kvinne:

Hanne (25): Jeg er mer på det du faktisk sier om det å føle seg feminin. Det er, ja, jeg føler meg nok mer feminin uten det, og jeg føler det går mer på det under armene enn leggene.

Blant de yngre kvinnene blir et *feminitetsrepertoar* tatt i bruk. Det kjønnete og identitetsrelaterte er ikke et usynlig referansepunkt, men et eksplisitt verktøy flere av dem bruker for å lage forståelige rammer til praksisen sin. Dette repertoaret innebærer å gjøre motstand mot de stereotypiske figurene av hårete kvinner som de konstruerer. I gruppedannelser er motstand sentralt (Douglas 1996:81), og de yngre kvinnene bruker et feminitetsrepertoar, som blant annet innbefatter motstand mot det som ikke er feminint. Blant de godt voksne kvinnene blir det i løpet av intervjuene foreslått potensielle forklaringsrammer for praksisene deres. Ungdommelighetskravet som skjønnhetsideal var en av disse, noe kvinnene mellom 50 og 70 år i Clarke og Griffin sin studie (2008) også hadde et eksplisitt og bevisst forhold til. Det var også noe de strebet etter:

Frida (60): Det er vel [...] ikke egentlig for å gjenvinne ungdommen, men det er noe med det å føle seg velstelt - å være stelt. Det er vel det viktigste egentlig.

Ida (57): Jeg er enig i det. Det er ikke det at man skal se ung ut, men det er det at man steller [seg] og gjør sitt beste. At det er ordentlig.

Som Swidler understreker er vi kritiske brukere av kultur (Swidler 2001:14-16), og de godt voksne kvinnene tar aktiv motstand mot ungdommelighetskravet som motivasjon for praksisen sin. De avviser denne potensielle forklaringsrammen, og omfavner renslighets- og velværererepertoaret, og repeterer de frasene de opplever passer best i forståelsen av seg selv (Swidler 2001:46).

Ifølge Haug blir ideologiske konstruksjoner definert ut av makten eller normalen, og lar normalen bestå uantastet (Haug 1990:25). Med dette skulle man tro at det er de ”feilslåtte” kvinnene informantene frykter å konstituere. Det framgår at det er en redsel for å bli ”hun jenta med hår under armene” eller ”såanne ekle, gamle damer”, og disse tenkte figurene er

primært urenlige i kvinnenes øyne. ”Naturisten” eller ”hippien” trenger en kroppssymbolisk kontekst som samsvarer med de ideologiske kroppssymbolene som tilhører en slik tilhenger (hvis noe er ”naturlig” skal alt være ”naturlig”). På denne måten kan informantene unngå slike kategorier ved hjelp av andre symboler, men dette beskytter dem ikke automatisk mot å bli stemplet som ”ekkel” eller ”ustelt”. Både de godt voksne kvinnene og de yngre kvinnene ønsker å unngå dette, men i motsetning til de godt voksne kvinnene knytter de yngre kvinnene dette direkte til et femininitetsrepertoar. Mens de yngre kvinnene bruker et repertoar som direkte peker tilbake på deres kjønn, avviser de godt voksne kvinnene ungdommelighetskravet eller skjønnhetsidealer som forklaringsfaktor. De yngre kvinnene konstruerer også, i motsetning til de stereotypiske hårvinnene de godt voksne kvinnene bruker i sine fortellinger, stereotyper som direkte peker på dem selv som *kvinner*. De yngre kvinnene er det eksplisitte referansepunktet som deres stereotypiske konstruksjoner speiler tilbake på: Femininitetsrepertoaret gjør referansepunktet synlig. Som vi har sett fungerer dette motsatt blant de godt voksne kvinnene, ved at deres referansepunkt er usynlig.

Vi har nå sett hvordan informantene bruker kulturelle konstruksjoner av ”hårete kvinner” i sine fortellinger for å utøve motstand mot disse i sine konstruksjoner av seg selv. Vi har også sett hvordan en hårfri kropp fremstår som viktig i synlige, utrygge situasjoner. Hvordan påvirker dette dem ute i den synlige verden?

7.3 Hår som kulturell kode

The fear that a wrong move could leave one categorized in ways one cannot control gives extra intensity to normative systems governed by semiotic codes (Swidler 2001:166).

Hår i den synlige verden oppleves som noe annet enn hår på badet fordi man i mindre grad har kontroll over hvordan andre kategoriserer og tolker en. Kulturelle koder kan altså gjøre at andre kategoriserer en på måter man ikke har kontroll over. En interessant observasjon er at kvinnene selv har opplevd få sanksjoner. Som vi så i kapittel fem er det primært historier der det er kjærester eller venner som har sagt noe, og da betraktes ikke kommentarene nødvendigvis som negative (selv om de kan gjøre det og). Uansett er det veldig få historier hvor de selv har fått sanksjoner. De har hørt om andre som har blitt sanksjonert, men har kun med få unntak selv kjent konsekvenser av å bryte normen direkte på kroppen.

7.3.1 50-60-åringene: Sunnhetstegnet

Når kvinnene i 50-60-årene snakker om hår i situasjoner de mener det i større grad er påkrevd å fjerne det, anser de sin egen praksis for fortsatt å være noe de gjør for seg selv eller for å holde ting i orden og ta vare på kroppen sin. Å fjerne hår i synlige situasjoner blir betraktet som en selvfølge, men det gir også avkastninger:

Kari (61): Jeg tenker at det også er et sunnhetstegn. Jeg har hatt venninner som har vært syke i perioder av sitt liv, og orker ikke og ikke hatt overskudd. Det har ikke betydd noen ting og ikke steller [de] seg og så videre. Så det er liksom et tegn på at du er fit og oppegående, og du er til å regne med, og du henger med i tiden.

Fraværet av hår er en måte å vise at man ”henger med i tiden” og at man ”orker” og ”har overskudd”. For Kari fremstår hårfjerning som en positiv ting idet det viser til at man er ”fit” og ”oppegående”. Hårfjerning kommuniserer til omverdenen at man har overskuddet til å gjøre nettopp dette, og at man dermed ikke ligger bakpå med tanke på helse, stress og lignende, men at man er sunn og frisk. *Overskudd* er et sentralt aspekt ved velværepertoaret som kvinnene bruker, men til forskjell fra å være et overskudd man kan la være å gjøre, er det også viktig for de godt voksne kvinnene å ha dette overskuddet. Hvis man ikke har overskuddet til å fjerne hår formidler man samtidig til omverdenen at ting ikke står bra til med en. Det er altså et visst press på å vise til andre at man har overskudd for ikke å bli forstått som syk. Som godt voksen er det muligens andre ting som er viktig å formidle til omverdenen gjennom kroppssymboler, enn når man er ung. Helse nevnes ikke blant de yngre kvinnene, mens det blant de eldre diskuteres flere ganger. Kari forteller videre hvilke følelser hårfjerning frembringer:

Intervjuer: Er det noen andre følelser det bringer frem ved å gjøre det?

Kari (61): Jeg føler at jeg tar vare på meg selv. Jeg bruker jo mer og mer tid på meg selv. Nå har jeg til og med begynt å trene på treningsstudio. [...] Så det er en del av en sann helhet tror jeg. Man må rett og slett sette av tid til det og ta vare på kroppen.

Å fjerne hår blir i liten grad portrettert som et problem eller en byrde i hverdagen for disse kvinnene, det blir heller betraktet som en fordel. Hårfjerning blir sett på som en positiv ting, ved at det er en av måtene man kan holde seg i orden.

Kari (61): Jeg tror det er noe med at jo eldre du blir, jo mer opptatt blir du av at du må hjelpe til så mye som mulig for at det skal se kult ut.

Å fjerne hår er en ”hjelp” for å opprettholde kroppen, og som vi har sett kan det også forstås som et sunnhetstegn. Kvinnene i 50-60-årene bruker velværepertoaret når de snakker om hår i ”det synlige rom”, i tillegg til at de bruker det når de snakker om hårfjerning når de ”ikke må” fjerne det. Dette betyr også at de anser hårfjerning som et gode ved at det er et tegn på sunnhet, at man er oppegående. Velværepertoaret innbefatter fjerning av hår som et overskuddsfenomen, og som en måte å holde ting i orden på, og dette nyter de godt av i de synlige rom også. På den annen side kommer det også frem at en hårfri kropp symboliserer sunnhet i synlige, utrygge omstendigheter. Med dette fremstår ikke velværepertoaret like ukomplisert som det gjør i usynlige, trygge situasjoner for de godt voksne kvinnene.

7.3.2 20-åringene: En hårete kropps begrensninger

The power of semiotic codes comes from the actor's often implicit knowledge of how his conduct will be read by others (Swidler 2001:168).

I forberedelsen til en skuespillerrolle Trude (25) skulle spille, hadde hun latt håret gro under armene. Hun hadde møtt en mann på byen som hun i elskovens øyemed tok med seg hjem:

Trude (25): Også kom man hjem da, også er man litt sånn kliner og sånn, også skal man gjøre det man gjerne gjør etter at man kliner, også går det opp for meg at jeg har sykt mye hår under armene, og jeg har meget stor hårproduksjon holdt jeg på å si, så det var ikke litte granne hår, det var veldig mye hår. Og det ble sånn hele seansen [klemmer armene sine ned langs siden]. Hele seansen var sånn, og jeg klarte ikke tenke på noe annet enn at jeg måtte gjøre noe sånt [klemmer armene enda tettere ned langs siden].

[...]

Intervjuer: Trodde du i den situasjonen at det ville påvirke akten?

Trude (25): Ja! Av en eller annen rar grunn så trodde jeg det, eller jeg fikk det for meg, for det er jo... Flesteparten av kvinner barberer seg under armene og fjerner hår under armene, så det er nesten unormalt å ha hår under armene.

Trude forteller at hun ikke ville at mannen hun hadde tatt med seg hjem skulle se at hun hadde hår under armene, og at hun ”av en eller annen rar grunn” trodde det ville påvirke akten. Som et resultat av dette har Trude sex som en tømmerstokk og klemmer armene ned langs siden gjennom hele akten for å unngå at han skal legge merke til armhulehåret hennes. Denne historien handler om et intimt møte mellom to mennesker, og hår under armene legger begrensninger på Trudes bevegelsesfrihet idet hun klemmer armene ned langs siden. Det er viktigere at han ikke ser håret enn at hun kan bevege seg fritt i sexsituasjonen. Selv om mannen aldri så eller sa noe om Trudes hårete armhuler, kunne hun ikke la være å skjule det så godt hun kunne. Trudes historie er ikke en fortelling om reaksjoner på hår, men en fortelling om *potensielle* reaksjoner. Det vil si at hun begrenser handlingsrommet sitt på grunn

av en redsel for at det vil påvirke elskovsakten. Ingeborg (27) forteller mer generelt om vurderinger hun har når hun skal velge klær til treningen:

Ingeborg (27): Hvis det er t-skjorte som skjer, så er det ikke så farlig, men hvis det er singlet så er det absolutt. Det er faktisk litt krise uten [å ha barbert]. [...] Når jeg trener så trener jeg i løpetights, litt sånn lange, fordi jeg har tenkt: Kanskje det hadde vært deilig med korte? Sånn piratlengde, for da blir det ikke så varmt. Også er det sånn, nei, da må jeg nesten barbere leggene før trening, og da blir det sånn, nei. Så det blir ikke noe av.

Hvis Ingeborg skal trene er det ”krise” hvis hun har på seg singlet og har hår under armene. Hun forteller også at hun har vurdert kortere tights siden det ville vært mer behagelig, men vurderer det som et arbeidskrevende plagg siden hun da hadde måttet fjerne hår på leggene hver gang hun skulle trene. Ved å ha lange tights beholder Ingeborg friheten til å velge å fjerne eller ikke. Hvis tightsene er korte har hun ikke noe valg – da må det bort. Hun velger hårfjerningsfriheten til fordel for behag. Visse klesplagg krever altså en runde med høvelen:

Trude (25): Jeg gjorde det på en måte senest i går: Tok på meg en kjole, og det siste jeg gjorde før jeg gikk ut var den lissom [imiterer at hun barberer seg under armene]

Intervjuer: Og hvorfor...?

Trude (25): Det er akkurat sånn som du sier, at hvis jeg hadde gått ut da, så hadde jeg brukt energi på å tenke at jeg har hår under armene istedenfor å bruke de ti sekundene det tar, og så slippe å tenke på det.

Kristine (25): Jeg tipper jeg ville blitt paranoid og trodd at alle så på meg på grunn av det, uten at de nødvendigvis gjorde det.

Det er enklere å følge normen enn å bryte med den. Å være hårfri er frigjørende fra ”paranoia” og å bruke ”energi på å tenke på det”. Det foreligger en antakelse om at andre ville reagert på at man har hår, men det viser seg at det også er en antakelse om at man selv ville trodd at andre ville trodd. Det vil si at festen kan ødelegges av ens eget fokus på sitt eget hår, uten kommentarer eller reaksjoner fra andre. På denne måten er det enklere ”å bare ta det”, så vil man unngå en dårlig fest. Men det er ikke alltid det holder å fjerne håret:

Caroline (23): Selv om jeg har barbert meg og vet egentlig at det ser greit ut, så løfter jeg ikke opp armene hvis jeg har på meg en kjole som går sånn [illustrerer en tubetopp].

Caroline forteller om sin egen kroppslige disiplin, hvor hun ikke løfter opp armene selv om ”det ser greit ut”. Dette viser at det ikke kun er hårete armhuler som kan være handlingsbegrensende, men også hårfrie armhuler. Det er flere av de yngre kvinnene som forteller at de ikke løfter armene, selv om de har fjernet håret. Beate (22) fanger for eksempel en ball kun med å løfte underarmene, aldri overarmene, slik Caroline ikke løfter opp armene i tubetopp.

7.3.3 Det gode versus det onde

Kvinnene i 50-60-årene forholder seg ikke kritisk til hvordan ”den hårløse normen” operer i deres egne liv. Trolig som et resultat av deres stabile livssituasjon og deres stabile forhold til sine egne selv, fremstår ikke fjerning av hår som noen byrde i hverdagen. Det er heller et gode ved at det er en av de tingene de kan gjøre for å ta vare på kroppen sin og signalisere til omverdenen at de er friske og har overskudd. Kvinnene i 20-årene anser ikke fjerning av hår som et ubestridelig gode idet de kjenner tydeligere på kroppen hvordan ”det hårløse kravet” kan virke handlingsbegrensende. Kvinnene i 20-årene aksepterer ikke hårfjerning som en trivialitet, og er eksplisitte i sine frustrasjoner over dette. De stiller seg kritiske til normens virke i sine egne liv, og hvordan normen virker handlingsbegrensende for dem.

7.4 Et sårbart postludium?

Hos oss har urenheter med estetikk å gjøre, med hygiene eller etikette, som bare blir alvorlig i den grad det oppstår sosial forlegenhet (Douglas 1997:85).

Historiene vi har lest gjennom denne oppgaven fortelles av aktive og selvstendige yngre og godt voksne kvinner, men i løpet av intervjuene fortelles det noen litt mer sørgmodige historier som her vil utgjøre slutten av analysen. Det er flere av informantene som ikke husker når de begynte å fjerne hår under armene og på leggene, og dette gjelder begge aldersgruppene, men det er noen av dem som har klare minner om en ungdomstid preget av en kropp i endring. Det er noe trist over disse historiene, og de viser hvordan man kan oppleve at man sklir vekk fra det normale.

7.4.1 ”Jeg kjenner at jeg rødmer”

Selv om kvinnene i 50-60-årene er tidsmessig lenger unna ungdomstiden sin enn de yngre, er det noen av dem som kan huske hendelser fra en barne- og ungdomstid med en kropp i endring. Disse historiene minner om hverandre på tvers av generasjonene i denne studien, og dette kan skyldes det Nielsen og Rudberg (1993) observerer, at: ”Det finnes [...] psykologiske trekk knyttet til kjønn og alder som ikke skifter i samme tempo som ytre livsomstendigheter og skiftende moter” (Nielsen og Rudberg 1993:115). Det er noen ting ved å være sitt kjønn som endres i et seigere tempo enn sosiale kjønnsendringer. Kari (61) kan huske tilbake til da hun var ung og begynte å få hår på kroppen:

Kari (61): [...] så kommer jeg som eldstemann og så begynner jeg og å få skog på beina og armer og så videre. Og så beklaget jeg meg. Og på beina var det ganske mørkt hår altså, og jeg er blond. Og da husker jeg at mor sa til meg: Nei, det skal du ikke være lei deg for, det er bare et tegn på at du er meget fruktbar og at du har lyst på barn. [...] Jeg kjenner at jeg rødmer når jeg prater om det.

Historien til Kari belyser hvordan kropp både er personlig og sensitivt. Det er som Nielsen og Rudberg sier: Pubertet er ” kroppens farlige vei mot voksenhet og seksualitet” (Nielsen og Rudberg 1993:118). Å få hår på kroppen er et tegn på at man er i ferd med å forlate barnestadiet og entre voksenhet. Som Kari forteller kan hun huske at dette var problematisk. Håret begynte å gro, og hun beklaget seg, men hun forteller at mor heldigvis var der, og hun kunne trøste og fortelle at dette er et tegn på at du entrer seksuell modenhet og begynner å bli voksen. Kari fortelling får henne til å rødme. Hun virker flau mens hun forteller historien sin, selv om det er flere av kvinnene som stemmer i med lignende erindringer fra barndommen. Hva hun faktisk blir flau over er vanskelig å si. Er det fordi hun snakker om tidlig seksualitet og moren sin i samme setning? Eller er det noe skambelagt over at hun i det hele tatt husker denne historien? Eller kan det skyldes at hun er flau over at hun opplevde hårvekst som så problemfylt? Uansett er det en veldig sterk, emosjonell reaksjon hun får, og det kan si oss noe om følelsesengasjementet som ligger i kropp, pubertet og hår.

Sammenlignet med kvinnene i 50-60-årene er 20-åringene selvfølgelig nærmere i alder fra da de begynte å fjerne hår, men selv om tidsrommet er kortere, kunne ikke alle huske når de begynte. Det gikk igjen at de som hadde hatt ”traumatiske” hendelser som ung med tanke på hår, hadde klare minner om hendelser hvor de hadde blitt konfrontert med det faktum at de hadde hår, eller at de hadde blitt selvbevisste og såre fordi de merket at de hadde hår, og da gjerne mer hår enn alle de andre.

Barndomsfortellingene knyttes til konkrete hendelser informantene husker fra sitt eget liv. Disse hendelsene fant sted på skolen, når man skulle i bursdagsselskap eller sammen med venner. De beskriver hendelsene som ”traumatiske”, ”helt forferdelige” ”eksponerende”, ”redselsfylte”, ”flaue”, ”panikkfylte” og ”Åh! Nei! Helvete! Nå er jeg der!”. Fortellingene sentreres rundt en traumatisk eller flau begivenhet som kom, enten som et resultat av at andre kommenterte hårene deres, eller som et eksistensielt sjokk over at kroppen endret seg, som Janne (26) forteller:

Janne (26): Det er den følelsen av at kroppen er større enn deg. Jeg fikk på meg en drakt som ikke var min.

Da Janne var cirka 10 år skulle hun i bursdagsselskap. Det var sommer, og Janne skulle gå i skjørt ”for det var jo greia”, men Janne nektet siden hun hadde så mye hår på leggene:

Janne (26): Jeg gråt så mye at det endte opp med at mamma barberte leggene mine.

Når Janne snakker om sin pubertale tilstand som traumatisk og flau kan dette forstås som en reaksjon på at man sklir vekk fra noe normalt, og at hun må handle for ikke å falle utenfor normalen: ”Man ønsker å være som alle andre” (Haug 1990:27). Haug mener avvik kan lede til isolasjon og skyldfølelse som igjen forsterker makten, her forstått som normalen (Haug 1990:27). Historiene til Kari og Janne kan dermed forstås som emosjonelle reaksjoner på å flyte vekk fra det normale, og kanskje rødmingen til Kari er et tegn på en slags skyldfølelse over ikke å passe inn i det normale lenger? Moren til Jannes løsning på gråteanfallet var å fjerne håret på leggene til sin 10 år gamle datter, og med dette forhindret isolasjon, men forsterket normalen.

7.4.2 Det er et sårt punkt

I tillegg til barndoms- og ungdomsfortellingene er det en underliggende sårbarhet i måten noen av de yngre kvinnene snakker om sin nåværende hårfjerningspraksis. Caroline (23) forteller om utfordringer hun har med tanke på å fjerne sitt eget hår:

Caroline (23): Det er sånn hvis jeg har hatt litt sløv høvel, og det ikke har blitt helt bra, eller man ser litt mørkt hår, jeg har veldig tjukke, så selv om jeg har barbert, så kan det synes litt. Så jeg er veldig obs på det. Jeg tar det veldig personlig hvis noen kommenterer eller ... Jeg tar det veldig sånn... Jeg har begynt å gråte når noen har kommentert sånn et eller annet med hår. Det er et sårt punkt.

Det er altså et emosjonelt aspekt ved hårfjerningspraksisen til kvinnene som ikke følger et velværeprinsipp, men heller fremkaller følelsen av sårbarhet og en kropp ute av kontroll. Haug mener at ”[d]e kvalifikasjoner kvinner har i forhold til sin egen kropp, er kunnskap om å håndtere avvik” (Haug 1990:27). Kvinner som moralske vesener, og kroppslig moralske vesener, opparbeider seg kunnskap i å håndtere kroppene sine, som Caroline også forteller: ”Jeg er veldig obs på det”.

Det viser seg også at hårfjerning er noe som opptar flere av de yngre kvinnene daglig. De bruker rett og slett en del energi på å tenke på hår. Alma (25) forteller om hennes hårkvaler i perioder hvor fjerning av hår ikke er et prisgitt overskuddsprosjekt, men et ansvar hun unnlater å gjøre:

Alma (25): Selv om jeg i eksamenstider eller på vinteren blir litt slakkere og ikke barberer leggene på en uke eller to, så er det noe jeg tenker på nesten hver dag, at nå burde jeg barbere meg. Men så gidder jeg ikke. Det er noe som opptar deg egentlig hele tiden på et eller annet plan.

Hår er noe Alma tenker på ”nesten hver dag”. Hun bruker boikottrepertoaret som vi så i kapittel fire, men i motsetning til den aktivistiske protesten vi så tidligere, er denne bruken av repertoaret i større grad preget av en skyldfølelse overfor seg selv og sin egen kropp. Det normative ved hårfjerning gjenspeiles i Almas ”nå *burde* jeg barbere meg”, og hun unnlater å gjennomføre ansvaret hun opplever hun har til seg selv. Selv om praksisen hennes tydeligvis ikke er konstant eller regelmessig, er det noe som ideelt sett skulle vært gjort regelmessig, og dette understreker hårfjerningens normative posisjon.

7.5 Avslutning

Dette kapitlet har mange elementer. Vi har sett at både de yngre og de godt voksne kvinnene konstruerer stereotypiske hårete kvinner som de tar avstand fra når de definerer seg selv. Kvinnene i 50-60-årene forblir et litt diffust referansepunkt, ved at de kun tar avstand fra konstruksjonene, mens kvinnene i 20-årene har seg selv som eksplisitt referansepunkt, som støttes av femininitetsrepertoaret de bruker. Hår som kulturell kode fremstår for de godt voksne kvinnene som et gode, ved at de kan vise omgivelsene sine at de har overskudd til å ta vare på seg selv, mens det for de yngre kvinnene fremstår som mer problematisk ved at de forteller historier som tyder på at de begrenser handlingsrommet sitt som resultat av hårete eller hårfrie armhuler. Kapitlet ender med et postludium som tar oss tilbake til barndommen til noen av kvinnene. Det tyder på vanskeligheter knyttet til ikke å passe inn, og å ha en kropp ute av kontroll. I motsetning til de godt voksne kvinnene ser det ut til at noe av sårbarheten knyttet til hår fremdeles er en del av de yngre kvinnenes liv. Historiene deres belyser hvor emosjonelt vanskelig det kan være å oppleve at man flyter vekk fra normalen idet puberteten ankommer og håret sprenger seg frem.

8 Konklusjon

I innledningen ble det redegjort for den hårløse normen. Kvinnene i denne studien forholder seg til at det er en hårløs norm, men, som vi har sett, er de ikke marionetter for kulturelle krav. Det er variasjoner for når de fjerner hår, og selv når de mener man må fjerne hår, utøves det motstand. Med det teoretiske rammeverket for denne studien har det vært mulig å se kvinnene som kompetente aktører som navigerer mellom forskjellige kulturelle ressurser for å støtte sine egne handlinger. De tar avstand fra konkurrerende kulturelle fortellinger eller bruker kultur for å endre følelser og reaksjoner. På den annen side er kvinnenes forhold til hår og hårfjerning også påvirket av hår som en kulturell kode, hvor de i ”synlige og utrygge” settinger mister kontroll over hvordan de blir tolket av andre. Kontekstuellt er altså praksisen deres relativt konsekvent. Selv om kvinnene er aktive i sitt forhold til hår og hårfjerning skal man ikke undervurdere effekten av normalitet.

Funnene i denne oppgaven kan skjematisk fremstilles slik:

Tabell 7: Hvordan forholder kvinner i 20-årene og kvinner i 50-60-årene seg til hår og hårfjerning på leggene og under armene? (Det som står i kursiv er de punktene hvor det er generasjonsspesifikke skiller.)

	Teoretisk perspektiv	50-60-åringene	20-åringene
Hvilke repertoar bruker kvinnene når de snakker om hår og hårfjerning på seg selv og på andre?	Swidler	Renslighetsrepertoaret Velværepertoaret ————— <i>Normalitetsrepertoaret</i>	Renslighetsrepertoaret Velværepertoaret <i>Da gidder jeg ikke</i> <i>Naturlighetsrepertoaret</i>
På hvilke måter knyttes hårfjerning til moral?	Douglas, Haug, Crossley	Renslighetsrepertoaret som rutine —————	Renslighetsrepertoaret som rutine <i>Velværepertoaret som plikt</i>
På hvilke måter forstår kvinnene hår som en anomali?	Douglas	Avvisende, ambivalente	Avvisende, ambivalente, <i>aksepterende</i>
Hvordan bruker de hår i definisjoner av seg selv?	Swidler, Douglas	<i>Fremkaller normalitet gjennom sammenligning</i>	<i>Egendefinert ved hjelp av femininitetsrepertoaret</i>
På hvilke måter forholder de seg til hår som en kulturell kode, og hvordan kommer dette til uttrykk?	Swidler	<i>Det er et gode</i> Såre fortellinger, <i>men kun fra barndommen</i>	<i>Handlingsbegrensende</i> Såre fortellinger <i>fra både barndommen og voksenlivet</i>

Kvinnene skiller hårfjerningspraksisen sin ut fra to parametre: Synlighet og trygghet. Hvis ingen kan se det, eller man er sammen med noen man stoler på, *må* man ikke fjerne hår. I ”usynlige og trygge” settinger bruker både de godt voksne kvinnene og de yngre kvinnene et renslighetsrepertoar og et velværererepertoar når de snakker om motivasjon for å fjerne hår. Renslighetsrepertoaret innebærer rutinisert fjerning av hår primært under armene, mens velværererepertoaret i større grad krever et overskudd og en aktiv inngripen i hverdagen. Blant de yngre kvinnene viser det seg at velværererepertoaret ikke utelukkende innebærer å gi seg selv en gave i hverdagen, men at dette også oppleves som en plikt. Som følge av pliktaspektet må de yngre kvinnene utøve motstand hvis de ønsker å la være å fjerne hår. De bruker et boikottrepertoar, som aktivistisk klinger: ”Da gidder jeg ikke”. Det rutiniserte og normale ved hårfjerning under armene gjør at renslighetsrepertoaret har moralske implikasjoner, mens velværererepertoaret kun innebærer en moralsk plikt for de yngre kvinnene.

I ”synlige og utrygge” settinger forteller kvinnene om reaksjoner de har fått på andre kvinners hår. Da bruker de yngre kvinnene et naturlighetsrepertoar, mens de godt voksne kvinnene i større grad tar i bruk et normalitetsrepertoar. Implikasjonene av disse repertoarene er at 20-åringene får en selvsanksjonerende motreaksjon ved at reaksjonene deres fremstår som legitime, mens de godt voksne kvinnenes reaksjoner fremstår som legitime, idet de kun reagerer på unormalt hårete kvinner eller kvinner som fjerner uhensiktsmessig mye hår.

Kvinnene bruker hår som middel i å definere seg selv ved å ta avstand fra stereotypiske konstruksjoner. I sammenheng med hvordan de beskriver hår som en anomali og andre stereotypiske figurer de bruker i fortellingene sine, forblir de godt voksne kvinnene et usynlig referansepunkt, mens de yngre kvinnene bruker et femininitetsrepertoar, som eksplisitt synliggjør hva de støter stereotypiene fra. De godt voksne kvinnene sier hva de ikke ønsker å være, og gjennom sammenligning fremstår de som pragmatiske og normale hårfjernere.

De forholder seg til hår som en kulturell kode i ”synlige og utrygge” omgivelser, og de godt voksne kvinnene opplever hårfjerning som et gode, ved at det signaliserer sunnhet og god helse, mens de yngre kvinnene i større grad føler seg handlingsbegrenset. Men det kommer frem at de godt voksne kvinnene også i barndommen har opplevd en kropp i endring og som er ute av kontroll. De yngre kvinnene forteller lignende historier, men her uttrykkes det også en vedvarende sårbarhet.

Gjennom Swidlers analytiske verktøy, har analysen også vist oss at de yngre kvinnene lever i større grad ustabile liv enn de godt voksne kvinnene. Ut fra tabellen ser vi at de yngre kvinnene strever mer med hårfjerning enn de godt voksne kvinnene. 20-åringene forholder seg til hårfjerning som moralsk plikt som krever aktiv motstand ved at de noen ganger ønsker å la være å fjerne hår. De forholder seg avvisende, ambivalente og aksepterende til hår som anomali, og de bruker i stor grad et naturlighetsrepertoar i et forsøk på å omdirigere følelsesreaksjonene sine på andre kvinners hår. Ute i verden opplever de at de reduserer handlingsrommet sitt for at andre ikke skal se at de har hår, men i noen tilfeller også når de ikke har hår. Det er dermed ikke så rart at det er noe sårbart ved fortellingene de har fra det voksne livet også. De godt voksne kvinnene strever derimot ikke så mye med hår og hårfjerning. Som vi ser i tabellen har de en underliggende normalitetstese som avviser, men også er ambivalent til hår som anomali, og de konstruerer ”hårete kvinner” som de avviser uten å gjøre seg selv til et eksplisitt referansepunkt. De fremstår som pragmatiske i sitt forhold til hår og hårfjerning, og de kan nyte godt av hårfjerningens symbolske betydning for godt voksne i ”synlige og utrygge” omgivelser, for det uttrykker at man er sunn og frisk.

Swidlers teori fordrer en aktiv og språklig aktør, og det er dette analyseredskapene hennes er ment for å fange opp. Det kan tenkes at Swidler undervurderer ytre (og indre?) restriksjoner i kulturteorien sin. Med et annet teoretisk perspektiv ville man fanget opp dette, sett at det var tilfellet.

8.1 Hva så?

Jeg ser rundt meg, og ser at hår og hårfjerning er en del av manges liv. Det begynner i større og større grad også å gjelde menn, og hårsalonger utvikler hårfjerningsmenyer hvor de tilbyr voksing av legger, lår, armhuler, underarmer og kjønnsorgan. Det er flere og flere steder på kroppen som skal være hårfri, og utviklingen skjer i det stille. I 2010 skrev Lindgren i en kommentar i Morgenbladet at: ”De kvinnelige sekstiåttene lot håret gro, men det ble med denne ene generasjonen” (Morgenbladet 1.-11.mars 2010), men det kan tenkes at Lindgren tok feil. I D2 (Dagens Næringsliv billag) er forsiden dekket av en kvinne som ligger og soler seg, hun har armene bak hodet og hår under armene. Tittelen lyder: ”Hårete tider” (6.7.2012), og det påstås et hårete opprør. Kan det tenkes at hår- og hårfjerningstrender følger en pendel som stimulerer motstand når reglene blir for trange og handlingsrommet for begrenset? Det vil tiden vise.

For noen år tilbake var jeg på hytta med familien. Etter et lengre innlegg fra undertegnede om kvinner og hårfjerning stiller faren min meg spørsmålet: Men kan du ikke bare slutte? Etter flere års arbeid med temaet er jeg fortsatt ikke sikker.

Litteraturliste

Bartky, S., L. (2003): "Ch. 5: Foucault, Femininity, and the Modernization of Patriarchal Power" i Weitz, R. (red.) *The Politics of Women's Bodies: Sexuality, Appearance, and Behavior* New York: Oxford University Press

Basow, A. S. (1991): "The Hairless Ideal. Women and Their Body Hair" i *Psychology of Women Quarterly* 15: 83-96

Basow, S. A. og Braman A. C. (1998): "Women and body hair. Social perceptions and attitudes". *Psychology of Women Quarterly* 22: 637-645

Borchgrevink, T. (1987): *Kjærlighetens diktatur. Kjønn, arbeidsdeling og modernitet* Oslo: [T.Borchgrevink] Mastergrad i sosialantropologi ved Uio

Boroughs, M., Cafri, G. og Thomson, J. K. (2005): "Male body depilation. Prevalence and associated features of body hair removal" i *Sex Roles* 52: 637-644

Clarke, L. H. og Griffin, M. (2008): "Visible and invisible ageing: Beauty work as a response to ageism" i *Ageing and Society* 28:653-674

Corbin, J. og Strauss, A. (2008): *Basics of qualitative research: Techniques and procedures of developing grounded theory* (3.utg.) Thousand Oaks: Sage

Crossley, N. (2006): *Reflexive Embodiment in Contemporary Society* Mainhead: Open University Press

Douglas, M. (1996): *Thought Styles. Critical Essays on Good Taste* London: Sage publications

Douglas, M. (1997 [1966]): *Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu* Oslo: Pax Forlag

Fahs, B. (2011): "Dreaded "Otherness": Heteronormative Patrolling in Women's Body Hair Rebellions" i *Gender and Society* 25: 451-472

Ferrante, J. (1988): "Biomedical versus cultural constructions of abnormality: The case of idiopathic hirsutism in the United States". *Culture, Medicine and Psychiatry* 12: 219-238

Geertz, C. (1973): *The Interpretation of Cultures: Selected Essays* New York: Basic Books.

Haug, Frigga (1990): "Moralens tvekjønn" i *Sosiologi i dag* 3: 12-32

Hope, Christine (1982): "Caucasian Female Body Hair and American Culture". *Journal of American Culture* 5: 93-99

Jepperson, R. L. og Swidler, A. (1994): "What properties of culture should we measure?" i *Poetics* 22: 359-371

Keegan A., Liao, L. M. og Boyle, M. (2003): "'Hirsutism': A Psychological Analysis" i *Journal of Health Psychology* 8: 327-344

Krogstad, A. (2000): "Antropologisk sammenligning i 'tykt' og 'tynt'. Ti kjetterske teser" i *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 11:88-107

Kvale, S. og Brinkmann, S. (2009): *Det kvalitative forskningsintervju (2.utgave)* Oslo: Gyldendal Norsk forlag

Laz, C. (1998): "Act Your Age" i *Sociological Forum* 13: 85-113

Lesnik-Oberstein, K. (2006): *The last taboo: Women and body hair* Manchester University Press

Lizardo, O., Strand, M. (2010): "Skills, toolkits, contexts and institutions: Clarifying the

relationship between different approaches to cognition in cultural sociology” i *Poetics: Journal of Empirical Research on Culture, the Media and the Arts* 38: 204-227

Martins, Y., Tiggermann, M. og Churchett, L. (2008): ”Hair today, goen tomorrow: a comparison of body hair removal practices in gay and heterosexual men” i *Body Images* 5(3): 312-316

Merton, R. K. (1948): ”The self-fulfilling prophecy” i *The Antioch Review* 8 (2): 193-210

Morgan, D. L. (1997): *Focus groups as qualitative research* Newbury Park: Sage

Nielsen, H. B. og M. Rudberg (1993): ”Halløj tykke! Kontinuitet og forandring i psykologisk kjønn” i K. Drotner og M. Rudberg (red.): *Dobbeltblikk på det moderne. Unge kvinners hverdagsliv og kultur i Norden* Oslo: Universitetsforlaget.

Nielsen, H. B. og Rudberg, M. (2006): *Moderne jenter. Tre generasjoner på vei* Oslo: Universitetsforlaget

Silverman, David (2010): *Doing Qualitative Research. A practical handbook (third edition)* London: Sage

Simpson, N. (1986): ”Unwanted hair” i *British Medical Journal* 293: 348-349

Smith, Virginia (2007): *Clean: A History of Personal Hygiene and Purity* Oxford: University Press

Solheim, J. (1997): ”Forord” i Douglas, M. *Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu* Oslo: Pax Forlag

Swindler, A. (1986): ”Culture in Action: Symbols and Strategies” i *American Sociological Review* 51 (2): 273-286

Swidler, A. (2001): *Talk of Love: How Culture Matters* Chicago: The University of Chicago Press

Synnott, A. (1987): "Shame and Glory: A Sociology of Hair" i *The British Journal of Sociology* 38: 381-413

Tavory, I. og Swidler, A. (2009): "Condom Semiotics: Meaning and Condom Use in Rural Malawi" i *American Sociological Review* 74: 171-189

Thwaites, T., Davis, I. og Mules, W. (2002): *Introducing cultural and media studies. A semiotic approach* Wales: Palgrave

Tiggemann, M. og Hodgson, S. (2008): "The Hairless Norm Extended: Reasons for and Predictors of Women's Body Hair Removal at Different Body Sites" i *Sex Roles* 59: 889-897

Tiggemann, M. og Kenyon, S. J. (1998): "The Hairless Norm: The Removal of Body Hair in Women". *Sex Roles* 39: 873-885

Tiggemann, M. og Lewis, C. (2004): "Attitudes toward women's body hair: Relationship with disgust sensitivity". *Psychology of Women Quarterly* 28: 381-387

Toerien, M. og Wilkinson S. (2003): "Gender and Body Hair: Constructing the Feminine Woman". *Women's Studies International Forum* 26: 333-344

Toerien, M., Wilkinson, S. og Choi, P.Y.L (2005): "Body Hair Removal: The Mundane Production of Normative Femininity" i *Sex Roles* 52(5/6): 399-406

Weiss, R. S. (1994): *Learning from Strangers. The Art and Method of Qualitative Interview Studies* New York: The Free Press

Weitz, R. (2001): "Women and their hair. Seeking power through resistance and accommodation" i *Gender and Society* 15 (5): 667-686

Widerberg, K. (2001): *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*
Oslo: Universitetsforlaget

Wolf, N. (1992): *Skjønnhetsmyten: hvordan fortellinger om skjønnhet blir brukt mot kvinner*
Oslo: Tiden

Wærdahl, R. (2010): "Den fremmede" i Album, D., Hansen, M. N. og Widerberg, K. (red.)
Metodene våre. Eksempler fra samfunnsvitenskapelig forskning Oslo: Universitetsforlaget

Andre typer kilder:

Morgenbladet 1.-11.mars 2010 [papirutgave]

D2 (Dagens Næringsliv billag) 6.7.2012 [papirutgave]

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

Antall ord i oppgaven: 35 277

Vedlegg Intervjuguiden

Samtykke- og konfidensialitetsinformasjon

- Prosjektets formål: å produsere en masteroppgave basert på datamateriale fra intervjuer med kvinner i 50-60-årene og kvinner i 20-årene
- Prosjektets tittel: Kvinner og kroppshår
- Hva opplysninger OM dem skal brukes til og hvordan disse vil bli behandlet
- Hvordan informasjon DE PRODUSERER skal behandles og brukes
- Ivaretagelse av konfidensialitet (all personidentifiserbar informasjon vil holdes skjult for uvedkommende)
- Oppbevaring av data (kodingsnøkler)
- Hvor lenge skal prosjektet skal vare og hva som skal skje med materialet når prosjektet er ferdig?
- Det er frivillig og du kan trekke deg så lenge prosjektet pågår
- Jeg som forsker er underlagt taushetsplikt
- Intervjuet vil bli tatt opp på bånd. Dette er et hjelpemiddel for meg, og det er kun jeg som skal høre på det i ettertid.

Innledning

- Om meg selv: studier og bakgrunn
- Presentasjonsrunde Hvem er du? Hva gjør du? Barberer du?
- Hvorfor synes jeg dette temaet er interessant og viktig.
- Metoden og hva dens siktemål er/hva jeg «forventer» av dem/hva som skal skje/hvordan det skal skje.

Oppvarming: Mål: Skape stemning og sette i gang de små grå

- Alle skriver ned noen stikkord om en hendelse de kan huske fra sitt eget liv som handler om seg selv eller andre kvinner og kroppshår. Vi går en runde hvor alle (som vil) forteller.

Hoveddel

Tema: Hår og følelser

- Til de som barberer dere: Når gjør dere det? og når gjør dere ikke det ?og hvorfor gjør dere det når dere gjør det? og ikke når dere ikke gjør det?

Tema: Hår og sosial kontroll/sanksjonering

- Er det noen av dere som noen gang har opplevd å bli sanksjonert eller fått negative kommentarer eller reaksjoner på noe som har med kroppsbehåring å gjøre? Og hvordan reagerte du i så fall på det? Eller er det noen av dere som har gitt andre kvinner negative kommentarer eller reaksjoner på *deres* kroppsbehåring?
- Hvorfor barberer egentlig kvinner leggene og armhulene sine?

Tema: Hår som idé

- Vise et bilde av en dame med hår på leggene og/eller armhulene og spørre: Hva tenker dere når dere ser dette? Hvem tenker dere at dette er?

Avslutning

- Er det noen som har mer på hjertet?
- Oppsummering av diskusjonen/samtalen
- Takke for at de stilte, samt understreke at de gjerne må ta kontakt med meg hvis det skulle være noe.
- Spørre om det er greit at jeg kontakter dem i ettertid om det skulle være noe

---

ⁱ ”Hirsutism” defineres som: ”[E]xcess’ body hair in the ‘male’ distribution” (Keegan, Liao og Boyle 2003:327)